

dergi

DIE ZEITSCHRIFT

2 AYLIK EDEBİYAT / KÜLTÜR DERGİSİ . HAZİRAN - AĞUSTOS 1989 . SAYI 16 . FİYATI 4,-DM

dergi 'den

Dergi 16. sayısına da erişti. Kültür ve sanatın toplum yaşamındaki önemini bilincinde olan okurlarımız bizleri yalnız bırakmıyorlar. "Dergi"nin önemli bir boşluğu doldurduğunu gerek söz, gerek yazı, gerekse telefonla bildiren okurlarımız var. Bu manevi destek bize güç vermekle beraber maddi desteğin de önemini bilen okurlarımız abone çabalarımıza katkıda bulunabilirlerse "Dergi"yi öz ve biçim bakımından daha da ileriye götürebilirler.

Gerek dünyada, gerek Türkiye'de yoğun kültür ve sanat olaylarıyla karşılaşyoruz. Daha önce de belirttiğimiz gibi iki aylık bir dergide aktüaliteyi bütün ayrıntılarıyla izleyip yansıtmak pek olası değil. Ne var ki, Türkiye'deki sanat olayları açısından bu yıl yitirdiğimiz değerli üç sanatçı Hasan İzzettin Dinamo, Tahsin Saraç, Orhan Arıburnu'nun ölümleriyle ilgili bir yazıya yer verebildik ancak. Kafası ile yüreğini her acı engellere karşın sanatı ile halkımıza adayın bu onurlu insanların anısı önünde saygıyla eğilirken, Dergi'de zaman zaman sanatlarından örnekler de sunmayı bir görev bileceğiz.

Temmuz ayı Fransa'da hele Paris'te Fransız Burjuva Devrimi'nin çılgınca şenlikleriyle geçti. Bu şenliklerin yankıları bir müddet daha süreceğe benzer. Fransız bir okurun Le Monde'a gönderdiği bir mektupta: "Neyin şenliğini yapıyoruz? Fransızın Fransız kesmesinin mi? diye sorması bu devrim üzerine tartışmaların hâlâ bitmediğini göstermektedir.

Gelecek sayılarda buluşmak üzere sağlıklar dilediğiyle...

Liebe DERGI - Leser,

nun sind wir bei der 16. Ausgabe von DERGI - die Zeitschrift angelangt. Diejenigen unserer Leser, denen Kunst und Kultur in der Gesellschaft wichtig sind, bleiben uns treu. Wir sind dankbar für die vielen Anrufe und Schreiben, in denen unsere Leser uns auf die Notwendigkeit von DERGI - die Zeitschrift hinweisen. Diese geistige Unterstützung, die wir sehr zu schätzen wissen, wäre um so hilfreicher, wenn ihr die finanzielle Unterstützung durch ein Abonnement folgen würde. Somit könnten wir Inhalt und Form unserer Zeitschrift weiter verbessern.

Sowohl in der ganzen Welt als auch in der Türkei selbst finden häufig kulturelle Ereignisse statt. Wie wir schon oft betont haben, ist es einer Zeitschrift, die alle zwei Monate erscheint, nicht möglich, mit der Aktualität in all ihren Einzelheiten Schritt zu halten. So konnten wir dem Tod dreier wichtiger türkischer Künstler, Hasan İzzettin Dinamo, Tahsin Saraç, Orhan Arıburnu, lediglich einen Artikel widmen. Es wird uns aber eine Pflicht sein, einige Werke dieser ehrenwürdigen Menschen vorzustellen.

Auch in Frankreich hat ein großes Ereignis die Gemüter bewegt. Es handelt sich dabei um die Feierlichkeiten zum 200. Jahrestag der Französischen Revolution. Die Frage eines Franzosen an „Le Monde“, warum denn überhaupt gefeiert wird, etwa der Tatsache willen, daß man sich gegenseitig die Köpfe abschlug, bezeugt, daß die Diskussion um die Revolution noch lange nicht beendet ist.

In der Hoffnung, daß Sie uns in den kommenden Ausgaben erhalten bleiben. Mit den besten Grüßen!

Ihre DERGI - die Zeitschrift

IMPRESSUM

"Dergi" 2 Aylık Edebiyat Kültür Dergisi

Sahibi: Dergi Girişimi, Duisburg

Yazışleri Sorumlusu: Aydın Yeşilyurt (V.i.S.d.P.)

Yayın Yönetmeni: Necile Deliceoğlu

Yazı Kurulu (Redaktion): Hüseyin Akdemir, Mevlüt Asar,

Selçuk Ceylan, Sait Günel, Aydın Karahasan, Serol Teber, Agnes Thorbecke.

Adres: Marienstr. 16/a, 4100 Duisburg 11, Tel. (0203) 405185 / 343197

Hesap No: 2149300, Deutsche Bank Duisburg, BLZ: 350 700 30

Dizgi-Grafik: Verlag Dayanışma, Duisburg, Tel. (0203) 29239

Baskı: Offsetdruckerei E. Bockamp. Tel. (0203) 664949

Kapak resmi: Seramik pano, Ezel Ağaoğlu

Fiyatı: 4,- DM

Yıllık abone tutarı: F. Almanya için 20,- DM, diğer ülkeler için 25,- DM (Türkiye aboneleri abone tutarı karşılığında kitap gönderebilirler.)

In Zusammenarbeit mit Kiebitz - Internationales Jugend und Kulturzentrum.

İçindekiler / Inhalt

<i>Leyla Erbil</i>	
Nâzım Hikmet'i Türk Vatandaşlığına Kabul (!)	
Etmeye Bu İktidarların Hakkı Var mıdır?	3
Şiir / Nâzım Hikmet	3
<i>Nâzım Hikmet</i>	
Sanatta Ulusallık ve Evrensellik	4
<i>Sargut Şölçün</i>	
Schwierigkeiten mit der Integration	6
Şiir / Nahit Övünç	7
<i>Salam Gedirzade</i>	
Öykü / Mağem Öyle	8
<i>Aydın Yeşilyurt</i>	
"Haziran'da Ölmek Zor"	11
<i>Agnes Thorbecke</i>	
Lion Feuchtwanger - Ein Aufklärer im Kampf gegen die Dummheit	12
<i>Fakir Baykurt</i>	
Nitelik	14
Şiir / Erol Yıldırım	15
<i>Serol Teber</i>	
Stendhal Sendromu	16
Şiir / Tahsin Saraç	17
<i>Helmuth Schäfer</i>	
Das Innere Ziel der Kultur ...	18
Şiir / Gültekin Emre	19
<i>Aydın Karahasan</i>	
Paris'te Gezintiler	20
Ezel Ağaoğlu ile Söyleşi	22
<i>Serol Teber</i>	
Ezel'in İnsanları	23
<i>Necile Deliceoğlu</i>	
Deniz Türkali ile Söyleşi	24
<i>Mehmet Sevda</i>	
Öykü/Yağmur Sonrası Yalnızlık	25
<i>Mevlüt Asar</i>	
Orhan Kemal: "Küçük Adam"ın Güçlü Anlatıcısı	26
<i>Aydoğan Gezer</i>	
"Kahvet-ül İkbâl" ve Orhan Kemal	27
Şiir / Sıtkı Salih Gör	29
<i>Ali Özenç</i>	
Öykü / Hafız	30
Şiir / Önal Akçöltekin	30
<i>Gülseren Heydorn</i>	
Öykü/İstemem Onların Olsun	31
Şiir - Gedicht / Ali Cahit	31
<i>Yuri Afanassyev</i>	
Perestrojka ve Tarih Bilimi ...	32
Şiir / Erich Fried	33
Bize Gelen Kitaplar	34
<i>Mevlüt Asar</i>	
70 Sonrası B.Alman Şiiri	35

Nazım Hikmet'i Yeniden Türk Vatandaşlığına Kabul (!) Etmeye Bu İktidarların Hakkı Var mıdır?

Leyla ERBİL

Büyük ozan Nazım Hikmet'in Sovyetler Birliği'ndeki mezarının yurda taşınması, yurttaşlığının geri verilmesi yoluyla, onca yıldır süren bir haksızlığın, şizofrenik bir milliyetçilik inadının sona erdirilmesi hepimizin katıldığı güzel bir iştir. Ancak bu iş o kadar sürüncemede bırakılmış, öylesine derin bir insanlık suçu örneği oluşturulmuştur ki, biraz geri çekilip olguya yeniden bakıldığında, bütün bu beklentilerde yanılıya düşüldüğü kuşkusunu belirliyor.

Nazım Hikmet'in vatandaşlığını başlatarak(!) mezarının yurduna taşınmasını sağlayacak olan iktidar hiç layık olmadığı halde, tarihi bir onura da sahip çıkacak, hem içerde hem dışarda, çağdışı özüne hiç yakışmayan, yapay ama olumlu bir onura bürünme fırsatına erişecektir. Ayrıca, Nazım'ın yurduna getirilmesi, gene bu iktidar döneminde, ne Nazım'a ne de uğrunda onca cefa çektiği halkına yapılan haksızlıkların gerçek biçimde, ortadan kalkması anlamına da gelmeyecektir.

Halkına yasak edilmiş, halkıyla arasına girilmiş bir ozanın, gene onu yasak eden zihniyetin eşi olan bu iktidar eliyle aklanması(!) o iktidara hak etmediği bir şerefi elimizle sunmak anlamına gelmez mi?

Bizim için Nazım Hikmet çağdaş Türkçenin müziğini keşfetmiş, Türk şiirini yenileyip devrimci katlara yükseltmiş bir dünya ozanıdır; Nazım Hikmet iyi bir sanatın, eşitlikçi bir dünyanın kurulmasına nasıl katkıda bulunacağını, alışlagelmiş deyimle, sanatın dünyayı değiştirmekte rolü olacağını en yetkin örneklerini vermiş has bir edebiyat adamıdır. Tarihin sonsuz akımı içinde bir gün mutlaka halkının omuzlarında yurduna getirilecektir. Yıllardır sürdürülen Türk olup olmaması, hain olup olmadığı gibi ilkel tartışmalar, yapanları tarif etmekten öteye geçmemiştir.

Geçen yaz (1988) çağrılı gittiğim Moskova'da Nazım'ı Yeni Kız Mezarlığı'nda ziyarete gittim. Orada seçkin bir yeri var Nazım'ın; Çehov'la, Gogol'la tüm Sovyet devrim büyükleriyle komşu yatıyor. İlk anda yerini bulamayınca, çevirmenin geçmekte olan bir kadına mezarını sordu. Kadın eliyle koymuşçasına buldu gösterdi Nazım'ı. Sonra da şu soruyu yöneltti: "O artık orada, Türkiye'de seviliyor mu?" Olumlu yanıtladığımda kadının yüzünde beliren kıvanç anlatılır gibi değildi. Bir yabancının, Nazım'ın kendi ülkesinde uğradığı akıl almaz haksızlığın ortadan kalkışına bu denli sevinmesinin, kendi ülkem adına yüzümü kızarttığını söylemeden geçemeyeceğim.

Gerçi, vatan toprağına gömülme üzere vasiyeti var Nazım'ın. Var, ama o vasiyette bulunurken devletin, bunca yıl sonra kendi halkına kendi pislğini yedirecek (Cumhuriyet, 23 Ocak, Celal Başlangıç.) kadar geriye gideceğini hiç aklına getirebilir miydi? Ayrıca bir sakınca daha akla geliyor. Mezarı kimin koruyacağı sorunu? Tavşana kaç taziye tut politikasından başka bir şey öğrenemeyen bir iktidarın egemenliğindeki bir türlü demokratikleşemeyen bu toplumda kime emanet edeceksiniz Nazım'ı? Mezarlık bekçisine mi, devlet polisine mi, devrim bekçilerine mi?

İşte orada, çınar yapraklarının gölgelediği bakımlı kabrinde, adının kazılı bulunduğu kara taş kütleinin altında yatan bu büyük ozanın yanbaşımda dikilip dururken bu soy düşünceler canlandı kafamda. Hakkı mıyım bilmem; yeniden hep birlikte bir düşünsek tartışsak derim?

Üstelik Nazım, tek örnek de değil! Vatandaşlık hakları ellerinden alınmış, ülkesinden uzakta, sürgünde yaşamak zorunda bırakılmış binlerce insanımız daha var. Sanıyorum ve diliyorum Nazım'ın da onların da dönüş günleri pek de uzak olmaya.

Son Otobüs

Gece yarısı. Son otobüs.
Biletçi kesti bileti.
Beni ne bir kara haber bekliyor evde,
ne rakı ziyafeti.
Beni ayrılık bekliyor.
Yürüyorum ayrılığa korkusuz
ve kedersiz.
İyice yaklaştı bana büyük karanlık.
Dünyayı telâşsız, rahat
seyredebiliyorum artık.
Artık şaşırılmıyor beni dostun kahpeligi,
elimi sıkarken sapladığı bıçak.
Nâfile, artık kışkırtmıyor beni düşman.
Geçtim putların ormanından
baltalıyarak
ne de kolay yıkılıyorlardı.
Yeniden vurdum mihenge inandığım
şeyleri,
Çoğu katkısız çıktı çok şükür,
Ne böylesine pırl pırl olmuşluğum vardı,
ne de böylesine hür.
İyice yaklaştı bana büyük karanlık.
Bakınıyorum başımı kaldırıp işten,
karşıma çıkıveriyor geçmişten
bir söz,
bir koku
bir el işareti.
Söz dostça,
koku güzel,
el eden sevgilim.
Kederlendirmiyor artık beni hatıraların
dâveti.

Hâtıralardan şikâyetçi değilim.
Hiçbir şeyden şikâyetim yok zaten,
yüreğimin durup dinlenmeden
kocaman bir diş gibi ağrımından bile.
İyice yaklaştı bana büyük karanlık.
Artık kibri nâzırın, ne kâtibinin şakşağı.
Tas tas ışık dökünüyorum başımdan aşağı,
güneşe bakabiliyorum gözüm kamaşmadan.
Ve belki, ne yazık,
hattâ en güzel yalan
beni kandıramıyor artık.
Artık söz sarhoş edemiyor beni,
ne başkasının, ne kendimin.
İşte böyle gülüm.
İyice yaklaştı bana ölüm.
Dünya, her zamankinden güzel, dünya.
Dünya, iç çamaşırlarım, elbisemdi,
başladım soyunmağa.
Bir tren penceresiydim,
bir istasyonum şimdi.
Evin içerisiydim,
şimdi kapısıym kilitli.
Bir kat daha seviyorum konukları.
Ve sıcak her zamankinden sarı,
kar her zamankinden temiz.

Nâzım HİKMET
21 Temmuz 1957

Sanatta Ulusallık ve Evrensellik

Nâzım HİKMET

Yalnız kendi edebiyatımın değil, tanıdığım bütün edebiyatların geleneklerinden faydalanmak istiyorum. Ta oii gerekirse. Bazan da kendi edebiyatımın geleneginden bile faydalanmak istemiyorum. Her eserde mutlaka bir gelenegın geliştirilmesi gerektiğine de kani değilim. Her sanatkar ömrünün sonuna kadar arayacaktır. Bu arama seyrinde her konkre öze en uygun şekli bulmağa, kendi kendini tekrarlamamağa, şahsiyetini muhafaza etmekle beraber taklit etmemeğe çalışacaktır. Gerçeği toplumcu bir gözle incelemekten gayri hiçbir değişmez, mutlak sanat kaidesi tanımayacaktır. Denenmiş bir çok sanat kaidelerinin tecrübelerinden elbette ki yararlanacaktır. Elbette ki, kendi halk sanatının, dünya halkları sanatlarının, kendi ve dünya halkları klâsiklerinin geleneklerinden faydalanacaktır. Ama sadece faydalanacaktır. Onları bir sıçrama tahtası olarak kullanacaktır, ayaklarına pranga yapmayacaktır. Bu gelenekler bahsinde iki çift sözüm var. Biz toplumcular, el-oette biz toplumcu santkârlar da, kendimizi, bütün insanlıkça yaratılmış değerlerin bütün insanlık kültürünün mirasçısı sayarız. Burda bütün insanlık tabirine dikkat nazarınızı çekerim. Bütün insanlık, yalnız Avrupa, yalnız Eski Yunan, Roma, Rönesans değildir. Asyalısıyla, Afrikalısıyla, eski yeni Amerikalısıyla öütün dünyadır. Çin, Japon klâsikleri, Hind, İran, Türk klâsikleri ve halk sanatkarları, genel olarak bütün bu ülkelerin insanlık kültür hazinesindeki payları, Avrupa'nın payında, Eski Yunan, Roma ve Rönesans'ın payından hiç de aşağı değildir. Resimde de, şiirde de, heykelde de, edebiyatta da, rakısta da bu böyledir.

Klâsiklerden söz açıldığına göre bu bahsin üzerinde biraz daha durmak istiyorum. Bazı tenkitçilerde, klâsiklerle günümüzün yenilikçilerini birbirine düşman yapmak isteyen bir temayül var. Bu temayül yalnız devrimizin tenkitçilerine mahsus değil. Eskiden beri mevcut. Doğru mu? Bence yanlış. Bir kere, klâsik deyince neyi anlıyoruz? Hangi sanatkarlara klâsik diyoruz? Fransız edebiyat kitaplarına göre, tenkitçilerinin, edebiyatçıların büyük çoğunluğuna göre, Kornel, Rasin, Molyer, klâsik yazarlardır. Victor Hugo ise meselâ romantiktir. Puşkin de romantiktir. Ama Alman edebiyatçıların bir çoğuna göre ise Göte, Şiller Alman edebiyatının klâsikleridir. Nitekim Rus edebiyatçılarına göre de

Puşkin, Lermontof klâsik şairlerdir. Demek ki klâsik, romantik tabirleri memleketlere göre değiştiriyor. Ama bütün memleketlere göre bir klâsiklik ölçüsü yok mu? Var. Hem de bir tane değil, birkaç tane ölçü. Bu ölçülerden en önemlisini ele alıyorum. Klâsik sanatkar, kendi devrinde yenilikçi olandır, yeniyi getirendir. Elbette bu yeniliğin, yılların akışına karşı koyabilmesi gerek. Yani klâsik sanatkar, o bahçıvandır ki, sanat bahçesine yeni bir ağaç dikmiştir. Bu ağaç bütün mevsimlere, rüzgâra, dona dayanarak gelişmiş, boy atmış ve hâlâ da yeşilliğini muhafaza etmektedir. Bu bakımdan, meselâ Puşkin' i ele alalım. Elbette ki, devrinin en yenilikçi şairiydi. Gerek öz, gerekse şekil bakımından Rus şiirine ve dünya şiirine yenilikler getirmiştir. Bu yenilikler tutunmuştur. Bundan ötüri de klâsiktir. Oysa ki kendi devrinde hiç de klâsik sayılmamıştır. Mayakovski'yi alalım. Bu büyük yeni şair de bugün artık klâsiktir. Böylelikle, klâsik yeniliğin düşmanı değildir. Tersine, devrinde yeni olmayan hiçbir sanatkar klâsik olamamıştır.

Ben şimdi bütün şekillerden faydalanıyorum. Halk edebiyatı vezniyle de yazıyorum, kafiyeli de yazıyorum. Tersini de yapıyorum. En basit konuşma dilıyla, kafiyesiz, vezinsiz şiir de yazıyorum. Sevdadan da, barıştan da, hayattan da, ölümden de, sevinçten de, kederden de, umuttan da, umutsuzluktan da söz açıyorum, insana has olan her şeyi şiirime has olsun istiyorum. İstiyorum ki okuyucum bende, yahut bizde, bütün duygularının ifadesini bulabilsin. Bir Mayıs ayramına dair şiir okumak istediği zaman da bizi okusun, karşılıksız sevdasına dair şiir okumak istediği vakit de kitaplarımızı arasın.¹

2

Edebiyatta ulusal biçimler sorunu, önemli bir sorun. İlkın, her ülke için tarihsel olarak belirlenmiş ulusal biçimlerin varlığına inanıyorum. Bizde, Türkiye'de, her çağa, ulus ile, halk ile birlikte evrimlenen özel bir biçim karşılık düşer. Ama, çeşitli ulusların kültürleri arasında etki değişimleri olur ve her ulusal biçim içinde, bir ya da çeşitli başka ulusların, bir ya da birçok öğeleri bulunabilir ki, zaten ulusal kültüre bir evrensellik niteliği veren de budur.

Ben kendimi, sadece Türk kültürünün mirasçılardan biri olarak değil, ama

tüm insanlık kültürünün mirasçılardan biri olarak görüyorum. Kültürden söz ettiğim zaman, sadece Eski Yunan kültürünü ya da Rönesansı değil, ama Asya, Afrika, Amerika kültürlerini de düşünüyorum. Batılı bir insan olarak, Batı kültürünün kendi ülkemiz kültürüne katkıda bulunmuş olmasından gurur duyuyorum. Bana göre, bir insan müzik bakımından ancak Alman, Çin ya da Türk müziği karşısında aynı derecede duyarlı olursa, zengin demektir.²

3

Şiirimin kökü yurdumun topraklarındadır. Ama dallarıyla bütün topraklara, doğuda, batıda, güneyde, kuzeyde uçsuz bucaksız yayılan bütün topraklara, o topraklar üstünde kurulmuş medeniyetlere, bütün dünyamıza uzanmak istedim. İnsanoglu, nerede, ne zaman ve hangi dilde olursa olsun, yüreğime ve kafama uygun bir şiir söylemişse, onun söylenişindeki ustalığı incelemeye, ondan bir şeyler öğrenmeye çalıştım. Yalnız kendi edebiyatımın değil, Doğu ve Batı edebiyatının bütün ustalarını usta bildim.³

4

Ben imkân buldukça halk edebiyatımızı ve halk şiirimizi inceleyip öğrenmeye çalıştım ve çalışıyorum. Bu edebiyatta ve şiirde çok değerli şeyler buluyorum. Fakat halk edebiyatını inceleyip öğrenirken, taklit etmeye kalkışmıyorum. Bunu asla yapmıyorum. Sadece onun prensiplerini, yanlış yöntemlerini kavramaya çalışıyorum. Belirli bir eseri okurken, özellikle onun kuruluş prensibini bulmaya çalışıyorum. Ve dediğim gibi, genellikle Avrupa edebiyatı ve klâsik edebiyat dahil, Doğu'nun ve Batı'nın yarattığı bütün sanat değerlerini, insanlığın tüm edebî mirasını inceleyip öğrenme çabasındayım ben. Şüphesiz ki, bu incelemeyi eleştirici bir açıdan yapıyorum ve yalnızca güzel olanı benimsiyorum. Gerçekten, bu oldukça zor iştir, çünkü çalışmasında eklektik olması gereken yazarn ustahına bağlı bir sorundur. Bana zengin halk yaratıcılığı hazinesinden nasıl yararlandığını sorudunuz. Ben öncelikle halk türkülerimizin dilini adamakıllı inceliyorum. Halk türkülerinin dili vecizdir, yani az sözle çok şey söyler. Halk türkülerini önsöz kabilesinden hiçbir girişe lüzum görmeden konuya dalıverir. Örneğin, ne kadar güçlü halk türküsüdür sizin 'Balkancı Yovo'

türkünüz! Onda her şey o kadar kısa ve o kadar sade bir kuruluş içinde verilmiş ki, hayranım! Biz şairler böyle türkülerden çok şeyler öğrenebiliriz.

Halk türkülerinden özellikle sanatlı imajlar bakımından da çok şey öğrenilebilir. Öyle ki, halk bir olayı, karakteri, dilinin ne kadar somut ve aynı zamanda ne kadar sade olduğuna şaşmamak elden gelmez. Ben sanatlı imajlar bakımından halk edebiyatından epeyce yararlandım.⁴

5

Ulusal sorunu yeterince değerlendirmedik ve bu yüzden geniş emekçi yığınları kazanamadık. Oysa ulusumuzun geçmişindeki tüm en iyi şeylerin mirasçıları olmak gerekir...⁵

6

Sonsuzca değişmez hiçbir yasa kabul etmiyorum. Grekler bir türlü yazıyorlardı, Shakespeare başka bir şey geldi, Moliere daha başka bir şey. Rasin, Ostrovski, Çehov, Gorki, her biri başka türlü yazdılar ve yeni bir şey getirdiler. Bizim Sovyet oyun yazarlarımız ise, "Zırlı Tren" ve "İyimser Tragedi"nin bulunduğu kendine özgü yaratıcı biçimi yitirdiler şimdi. Son zamanlarda oyun yazarları en kolay yola gidiyorlar. Romanda ve şiirde de böyle bu. Fakat tüm yapıtlarda, günlük yaşamı bireysel olarak vermek gerekir.

İnsanlığın tüm mirasını sindirmek ve kendi kişisel yaklaşımımıza sahip olmak gerekir. Yeni içeriğe uygun yeni biçimi yaratmaya çaba gösterelim.⁶

7

Bence, işin doğrusu şudur ki: 1. Bugünkü gerçek sanatkar insanlığın bütün mirasına sahip çıkmalıdır, klasiğine de, romantikliğine de, sembolistliğine de, falanına da, filânına da. Bu sanat mirası bugünkü gerçek sanatkarın malı olmalıdır. Şair değil, tasnif etmeli, ayıklamalı, yaşayamalı. 2. Romantizmin de yaşayan tarafları vardır, çünkü insanoğlu, geniş halk kütelleri çok şükür ki bir taraftıyla, müsbet manada romantiktir, yani ferdin ve kütle halinde ve burjuva mantığına uymayan sevdalar çeker, o sevdalar uğruna ölebilir hatta. 3. Eski romantik sanatkarlardan öyleleri vardır ki mürtecinin koyusudur, öyleleri vardır ki gayet ileridir: Meselâ, derece derece, Puşkin'in ilk devresi, Viktor Hugo, George Sand. Mürtecilerden meselâ: Chateaubriand, Hoffmann falan filan. Hülâsa ederseniz, romantiklerde muharirin bir de aktif tarafı olduğunu gözönünde tutarsak, bugünkü gerçek realist sanatkarların tabiri caizse realist-romantik olduklarını görürüz. Gorki öyleydi, Şolohof da öyle, Aragon da öyle. Onlarla kıyaslanmak aklıma gelmez, fakat ben de öyle olmak istedim.⁷

8

Şark kültürünün elinde binbir gece gi-

oi bir hazine varken, bizim bundan faydalanmamamız hakikaten rezalettir. Garpta hikâyecilik Bokas'ın kitabıyla başlar. Bizde ise ondan kaç asır önce ve onunla kıyas kabul etmeyecek bir zenginlikte başlamış ta, hâlâ Türkçemizde bu enafisten eserin tam bir tecrümesi yok. İnsan bazan bu kitabın bazı hikâyelerini okurken böyle mukemmel şeylerin bugün dahi yalnız bizde değil, Avrupa'da bile yazılmamış olduğunu hayretle görürüz.⁸

9

Şimdi de sayın işdaşlar, meselâ Asya, Afrika resminin, musikisinin, dansının, heykelinin, mimarlığının, tiyatrosunun, şiirinin 19. yüzyıl sonlarından başlayarak Batı kültüründe gitgide artan etkisini kısaca ele alalım.

Paris'te geçen yıllarda "Le lettr Fransez" dergisinde yayımlanan bir belgeye göre, Fransız empiyonist ressamı, bir Türk şairinin Türk minyatürçülerine renkler dünyası üstüne verdiği ve Fransızcaya çevrilen manzum öğütlerinden bir hayli faydalanmışlardır. Yahut Mattis'i ele alalım. Üstatta Japon, Çin klasiğinin etkisi malum. Batı'da en korkunç ifadesini Hitlercilikte bulan gerici, ırkçı emperyalist ve sözde akademik sanat anlayışları, meselâ Pikasso'yu neyle suçlandırdı? Batı kültürünü soysuzlaştırmakla. İrkçi emperyalistlere göre, Pikasso aşağı ırklar kültürünün mikrobunu taşıyan adamdır. Yine onlara göre, meselâ zenci musikisinin, hele dans musikisiyle danslarının, caz musikisi ve dansları yoluyla Batı'nın ak musikisi ve dans tapınağına girmesi bir felakettir. Ritmin, temponun, harikali imkanlarını Batı'ya bizim tamtamlarımız, deflerimiz, nakkarelerimiz tanıtıyor. Günümüzün ilerici Batı heykelcilğinde Afrika, Asya heykelcilığının etkisini görmemek mümkün mü? Ya modern Batı mimarlığı? Aynı aynı ve çok kere, taban tabana zıt malzeme kullanmalarına bakmaksızın bugünkü Batı oturma evi mimarlığıyla, meselâ Japon oturma evleri mimarlığı arasında prensip yakınlığı göze çarpmıyor mu? Yüzyılımızın dahi rejisörlerinden Meyerhold'un, büyük tiyatro adamı Bertolt Brecht'in ve daha birçok Batı tiyatro adamı ustalarının üstünde Asya tiyatrosunun etkisini görmemek için kör olmalı. Asya şiirinin Batı üstündeki etkisi 18. yüzyıl ortalarına kadar çıkar. Kılık kıyafetlerimizle de Batıya giriyoruz. Asya, hele Çin kadınlarının pantolonları Batı kadınlarının bacaklarına çoktan geçti. Alçak iskemle ve masalarımız modern batı mobilyacılığına örneklik ediyor.

Bu konuda bir noktaya işaret etmek istiyorum. Asya, Afrika kültürünün Batı kültürüyle münasebetini, anaçizgisiyle üç devreye ayırabiliriz sanıyorum. Birinci devrede iki dünyanın, uzun kısa aralarla, ama artık muntazam karşılaştıkları çok eski zamanlarda teknik ve sosyal bünyesi daha yüksek olan doğu dünyası ile Afrika'nın Batı'ya etkisini görüyoruz.

İkinci devrede yüksek teknik seviye ve sosyal bünye Batı'dır. Biz Batı'nın ekonomik, siyasi, askeri baskısı altına girmekteyiz. Ve nihayet birçok Asya, Afrika ülkeleri Batı'nın sömürgesi yahut yansömürgesi olmuştur. Bu devrede Batı'nın kültür etkisi ağır basmaktadır. Ama bizim de karşılıklı etkimiz Batı'da az sonra başlıyor. Yalnız bu pasif bir etkidir. Üçüncü devrede Asya, Afrika halkları silkinmiştir. Milli kurtuluş hareketleri başlamıştır. Bu devrede, şu yaşadığımız mutlu yıllarda Batı üstündeki hümanist kültür etkimiz aktiftir. Eloette her üç devrede de etkiler aktifli pasifli, ama karşılıklıdır. Meselâ Türk edebiyatında Batı edebiyatı son iki devrede, ayrı ayrı şiddetle de olsa etkisini göstermiş ve göstermektedir. Romanda ve hikâyeyede Fransız, Rus, Amerikan, şiirde ve dramyazarlığında Fransız edebiyatının etkisi bilhassa büyüktür.

Sayın işdaşlar! Sözümlü bitirmeden çok önemli saydığım bir konuya dokunacağım. Bizim klâsik edebiyatımızda Arap ve İran klâsiklerinin etkisi çok kuvvetlidir. Fakat bugünkü edebiyatımızda ne yazık ki, Asya, Afrika edebiyatlarının etkisi çok az. Meselâ bugünkü Arap, Fars, Azerbeycan, Özbek, Tacik, Gürcü, Hint -Tagor bir yana - Japon, Endonezya, yani bir sözle bugünkü Asya ve Afrika edebiyatlarını çok az tanıyoruz. Ben Rusça okuduğum ve bu dilde bu edebiyatların çevrimlerini bulduğum içindir ki, kardeşlerimin eserleriyle tanışabiliyorum. Demek istediğim şu, birbirimizi tanımayı, birbirimizi haklarımıza tanıtmayı yalnız resmi kurumların ve teşebbüslerin eline bırakmamalıyız. Kitaplarımızın en yaygın dillerden birine kendimiz çevirerek, çevirterek kardeş ülkelere, kitapevlerine, dergilerine yollamalıyız. Onların yerli dile çevrilip basılması için oranın yazarları gayret etmeli. Meselâ Endonezyalı bir şair şiirlerini, yahut Iraklı bir hikâyeci hikâyelerini Türkçeye çevirmezse, Fransızcaya, İngilizceye, Almancaya çevirtip yayımbasmevlerimize yollamalı. Türk yazarlarına da bunu bildirmeli. Böylelikle birbirimizle tanışma işlerini kendimiz ele almış oluruz.⁹

Kaynak: Aziz Çalışlar, "Edebiyat ve Sanat Üzerine".

1- "Nazım Hikmet Kendi Şiirini Anlatıyor" Ekber Babayef, Militan Dergisi, sayı 6 5. 27-28-29, 1925 İstanbul.

2- Nazım Hikmet ile Söyleşi" C.Dobz-yenski; Türkiye Akademikerler ve Sanatçılar Derneği, s. 165; 1977, Berlin.

3- a.g.e.

4- N.H. ve Bulgaristan", s. 116 Fahri Erdinç; Evrensel Dostluk Yayınları, 1977, Ankara (1).

5- Nazım'dan Anılar", s. 78, A.Fevralski; Cem Yayınları 1979, İstanbul.

6- a.g.e. s. 30 (3)

7- Cezaevinden Mehmet Fuat'a mektuplar, s. 146, De Yayınevi, 1968, İstanbul.

8- Bursa cezaevinden Vâ-Nu'lara mektuplar, s. 146; Cem Yayınevi 1970, İstanbul.

9- a.g.e.

Schwierigkeiten mit der Integration (Türkische Autoren in der Bundesrepublik)

Sargut ŞÖLÇÜN

Neben der proportionalen Unstimmigkeit zwischen dem thematischen Rahmen und dem begrenzten Umfang des Artikels könnte auch die wissenschaftliche Kategorisierungslust, die beim erleichternden Überblick doch manche Details übersieht, hier den Anschein erwecken, man tendiere dazu, die in der Bundesrepublik entstandene türkische Literatur auf einen soziologischen Gegenstand zu reduzieren. Noch suspekter als dies aber wäre die Tendenz, sie für Integrationsdokumente zu halten. Natürlich trifft der Leser, wenn er die letzten 20 Jahre der BRD-Literatur vor Augen hat, etliche Annäherungen und Verknüpfungsmöglichkeiten zwischen der einheimischen und der türkischen Literatur auf dem bundesdeutschen Hintergrund an. Im Zuge des ästhetischen Widerstands gegen die restaurative Politik gewannen das Alltägliche und Außergewöhnliche (wie Randzonenleben) in der BRD-Literatur an Bedeutung. Von der abgeflauten APO-Bewegung inspiriert, die manche neue Themen wie Frauenemanzipation und Unterdrückung der Dritten Welt akzentuiert hatte, nahm sich die Gegenwartsliteratur der „Gastarbeiterproblematik“ an; und seitens des Literaturmarktes war „Was will Niyazi in der Naunynstraße“, um ein Beispiel zu nennen, schon eine Exotik im eigenen Land. Diese Zeit bildete auch für die Entwicklung in der Heimat eine Phase, in der die türkische Literatur einen erheblichen Stoffwandel erlebte: die Bücher, die sich den Problemen in ländlichen Gebieten zuwandten, mußten den Werken mit der vieldimensionalen Großstadthematik schrittweise weichen. Jedoch sind die Texte türkischer Autoren in der BRD weder eine Verlängerung der heimatlichen Literatur, noch ein Ingredienz der bundesdeutschen. Sie machen auf eine Novität (eine Symbiose?) aufmerksam und dürfen aufgrund einer der Literatur eigenen Subversion nicht in der Lage sein, Indizien der Integration zu verkörpern; sie sind eher gegen solche Versuche geschriebene Verfremdungen — wenn auch A. Ören inzwischen mit dem Bundesverdienstkreuz ausgezeichnet worden ist.

Im engeren Sinne bezog sich diese Literatur auf die Immigration in die Bundesrepublik, richtiger gesagt, die erste Konfrontation mit der vorgefundenen Realität produzierte ihre literarische Bewältigungsweise. Dann aber — noch

in den 70'er Jahren — hat sie angefangen, sich von ihrer ursprünglichen Homogenität zu befreien, was von der hiesigen Literaturkritik kaum wahrgenommen worden ist. Trotz der differenzierten Betrachtungsweise, an universellen Werten orientierter Thematik und origineller Bildersprache hatten es einheimische Kritiker nicht immer leicht, türkische Schriftsteller als Künstler-Individuen anzusehen und sie nicht unter der Rubrik „Kulturschaffende der Gastarbeiter“ zu klassifizieren. Und heutzutage wird unangebracht gefunden, daß A. Özakin in ihren eher auf der Ideologie

Für türkische Schriftsteller gibt es zwei Möglichkeiten. Entweder müssen sie sich mit dem aussortierenden Begriff „Gastarbeiterautor“ zufriedengeben oder sie lassen sich zwangsweise integrieren

der Hierarchie als auf kulturellen Unterschieden insistierenden Texten ihren fremden Blick verloren habe. Verfolgt man diese Logik weiter, so könnte es im Endeffekt heißen: für türkische Schriftsteller gibt es zwei Möglichkeiten. Entweder müssen sie sich mit dem aussortierenden Begriff „Gastarbeiterautor“ zufriedengeben, mit dem sie abgestempelt worden sind, oder lassen sich zwangsweise integrieren. Hinter dem ersten Angebot steckt meistens der Wunsch, eine mit dem Moralismus einhergehende folkloristische Denkweise aufrechtzuerhalten. Der Grundtenor „Wir Europäer, ihr Fremden“ ist erpicht auf Unterschiede, die, wenn nötig, erfunden werden müssen. S. Scheinhardts Bücher liefern in dieser Hinsicht entsprechendes Material, durch das man sich gegen den Rest der Welt abgrenzen und den historisch begründeten Masochismus bei eigenen Defiziten erleben kann. Die zweite Möglichkeit aber, die relativ neu ist, bietet dem Schriftsteller die Chance, die Grenzen der Subkultur zu überschreiten und in der heiligen Welt des Konsumismus einen Platz einzunehmen. Diese Offerte gilt vor allem denen, die inzwischen auch in anderen Ländern des westlichen Europa ein Renommee genießen, und den jungen Autoren aus der sog. zweiten Generation. Demgegenüber überschneiden sich Folklorismus und Konsumismus an

einem Punkt, an dem die „Negativität des europäischen Denkens“ (Enzensberger) mit ihrer siegreichen Integrationsfähigkeit zum Vorschein kommt. Selbstkritik, Kritik des Fremden und Toleranz, alle zusammen verwandeln sich auch einmal in eine das System reproduzierende Kraft. Der Gastarbeiterkult läßt an die Blochschen Gruppentopien wie z. B. Frauenbewegung denken, die die Gesamtgesellschaft beeinflussen wollten, indem sie sich von ihr isolierten. Die neue Tendenz, der intellektuellen Konsumismus mit seinem elitären Oppositionsgeist, kennt aber keine Geschichte, keine Gesellschaftsanalyse und nicht einmal den Moralismus, nur die Prinzipien der Leistungsgesellschaft sind ihr sakrosankt. Um der Einseitigkeit nicht auf den Leim zu gehen: trotz der außerliterarischen Kriterien, die nicht selten auftreten, kommen meistens nur die Bücher, die neue Qualitäten hervorbringen, in die engere Wahl. Für die diesbezügliche Rigorosität der kritischen Leserschaft, die manchmal als Ignoranz des bundesdeutschen Kulturlebens wahrgenommen wird, gelten nach wie vor ästhetische Maßstäbe, die weit von jedem Moralismus und Konsumismus entfernt sind. Erzählen und Verstehen sind nicht ein und dasselbe, hängen aber ganz eng miteinander zusammen. Diese Auslegung könnte auch angesichts der kommunikativen Komplikationen innerhalb der literarischen Kultur leuchtend sein.

Glücklicherweise ist das Bild nicht immer finster. Es ist schon keine Seltenheit mehr, daß an manchen Universitäten sprach- und literaturwissenschaftliche Untersuchungen über türkische Autoren durchgeführt werden; die entdeckten kreativen Widersprüchlichkeiten werden wohl die Oberfläche der Entfremdung untergraben. Bezüglich der Rezeption solcher Widersprüchlichkeiten verdankt das hiesige Literaturleben einem Mann und einem Verlag vieles. Y. Pazarkaya ist derjenige Übersetzer und Kritiker, der sich seit Jahren mit seinen Büchern und Aufsätzen um die Bekanntwerdung und Verbreitung der Texte türkischer Autoren bemüht und erste Vermittlungshilfe leistet. Und zahlreiche wertvolle Bücher gehen auf das Konto des Dagyeli Verlags in Frankfurt (M), der durch die Systematisierung seines Programms einen anspruchsvolleren Eindruck machen könnte. Beson-

dere Beachtung verdienen die Übersetzungen von H. Dageyi-Bohne und Y. Dageyi, die den künstlerisch-individuellen Stil nicht degradieren, sondern umgekehrt zur Genußfähigkeit des Lesers beitragen. Literarische Relativität der Realitätserfassung ist bei manchen türkischen Schriftstellern ein wichtiger Aspekt, die von der Migrantenproblematik über zeitgeschichtliche Themen zu persönlichen Abrechnungen gekommen sind. A. Ören, der mit seinen ersten Büchern Kreuzberg ein literarisches Denkmal gesetzt und Berlin als einen Schmelztiegel der Emanzipation und des neuen Bewußtseins empfunden und veranschaulicht hat, distanziert sich heute von der Stadt, jenem „geliebten Menschen, der durch künstliche Ernährung am Leben erhalten wird.“ Für A. Özakın bedeutet Berlin nun nicht nur ein politisches Exil („Soll ich hier alt werden?“), sondern auch eine Ruine oder einen Ort, der sich selbst problematisieren läßt und die Autorin in ihre private Vergangenheit zurückführt. In Berlin macht ein anderer Autor, G. Dal, eine Wende und rückt von seinen Landsleuten ab („Die Vögel des falschen Paradieses“). Die Laufbahn der Individuation üben verständlicherweise auf den jetzigen Standort sowie den Inhalt und Stil der Texte eine Wirkung aus. Das dringende Bedürfnis nach „Kraft und Mut zum Anderssein“ (H.S.Özkan), der proklamierte Wille „wir gehören hierher / und fügen uns nicht mehr / wohin die Straße führt“ (Z.Senocak) und die entschiedene Unentschlossenheit „Kehre gerne zurück / -und wäre dann / am liebsten wieder weg“ (L.Aktoprak) sind individuelle Einstellungen, die mit ihrer Polyvalenz manche Voreingenommenheiten und Verallgemeinerungen jedesmal von neuem ad absurdum führen. Auch O.Engins Satiren in „Deutschling“ stellen eine Quertreiberei dar, die von einer hartnäckigen Persönlichkeit zeugt.

Literatur ist nicht nur ein genüßlich lesbares Kunstwerk, sie kann auch als ein subjektiver Beitrag zur Geschichtsschreibung rezipiert werden. In der Zukunft wird der Anteil türkischer (sowie anderer ausländischer) Schriftsteller an der Historiographie nicht geringer sein als der des Ausländergesetzes. Wenn dies einmal festgehalten wird, dann scheint die aktuelle Debatte um ihre Standortbestimmung anachronistisch; vorläufig ist die Bezeichnung „Eine nicht nur deutsche Literatur“ nicht inakzeptabel. Die Kulturgeschichte ist reich an Parallelen. Jazz war z.B. nicht vom Himmel gefallen. Er konnte entstehen, weil sich europäische Melodie und afrikanischer Rhythmus zusammengefunden hatten, und weil sie nicht irgendwo, sondern auf dem Boden der USA einander begegnet waren. Es wird schwierig sein, die in den BRD entstandene türkische Literatur zu integrieren; denn sie hat mehr Imaginationskraft als die kurz-sichtige Ausländerpolitik.

Heykellerle Beslenen Güvercinler

akşamları zincire vurup besledi hüzün
tozlu aydınlığın içinde
vakitsiz koparılan küçük solgun gül
içe saplanan bıçak darbeleri
yargılanmadı
karayellerin bulutları sürüklediği
gökyüzü daracık bir yer
kayboluyor ölümün gözlerinde

san marco meydanındaki
kanat sesleri
hür olamayıp gidemiyor ötelere
yaşam bir sokak içi
yatıştırılmamış yılgnlığı gizleyen
bütün günlerin düşmanlığı aynı
bir çocuk ağlayışında
sulara sırtüstü yüzen yapraklarıyla
en çatık kaşlı dalgınlığıyla sonbaharın
yorgun bir kalp atışında yaşıyorum..
sevdâli başlara ateşten taç olduğu
hâtıraların

görüşmecim
bir çiçek atar adını bilmediğim
parmaklıklarımın arasından
hikâyemin sonu hep ölümünden sonra geldi
dumandan yüzlerin birbirine karıştığı
değişimlere taş ve güvercin dendi
inanmış masalsı zindan
ya da if kalesi şeytan adasında
ve hep tek başıma kaldım
o çiçekle ben
mezarlar gözlerimin içinde
bekleyişler demir pasında

çalımlı roma sütunlarına benzer yükselen
gün-batımının boğuk yıldızlarında
siyah görünen beyaz akşam kuşlarını
deniz-aşırı hâsretlerimin küçük göçleri
çürümüş çelenklerin uçan ruhunu aradılar
döndüler sonra birer birer
dinlendirdiler yorgun kanatlarını
çürümüş çelenkler üstünde
heykellerle beslenen güvercinler

taşlarda oynayan kayıtsız yansımalarda
saman törenleri
her biri kendi yoluna koşarak uzaklaştı
yokluğun büyüdüğü
felâketlere bir açıklama bulmuş
taşlarda akşam öpücüğü
gümüşlü tüy yığınından zincirle
bağlamak istediler
ayak seslerini
heykellerle beslenen güvercinler
nathalie

Nahit ÖVÜNÇ

Madem Öyle

Salam GEDİRZADE

Komşular arasında orta boylu, cılız bir kişi yaşırdı. Her zaman başında açık boz renkli şapka, koltuğunda eski kara çanta, soğuktan üşümüş gibi kamburlaş-tırıldığı omuzlarını boynuna çekmiş halde sabahları aceleyle işe gittiği sokaklardan, akşamları sessizce evine dönerdi. Kırksekiz-elli yaşlarında vardı. Hele hiç kimse kravat taktığı beyaz gömleğinin yakasını kirli; zayıf etsiz yüzünü traşsız görmemişti.

Enli dağınık kaşlarının arasında gizlenmiş küçük kahverengi gözlerini daima yere dikerdi. Şakayla mı, ciddi mi bilinmez, şöyle derdi "Başışağı gezmenin insana üç yararı vardır. Birincisi, seni alçakgönüllü sanırlar. İkincisi, gömleğinin yakası kirlenmez. Üçüncüsü de, belki yerde para bulabilirsin".

Akşamları sokaktan geçerken penceresinden görürsünüz ki, sırtında pijaması önünde meyva, bardakta çay, evinde sessizce oturur, gözlerini yola diker, kendi kendine bir şeyler düşünür, kafasına taktığı bir konuyu enine boyuna tartar durur. Arada sırada bir-iki kadeh şarap içerse de, sigara hiç içmez. Bu konuda da kendine öz felsefesi vardır. Şöyle der "Kim sigara içerse, birincisi onu köpek ısırmaz. İkincisi, evine hırsız girmez. Üçüncüsü, o adam yaşlanmaz". Bu sözü irdelenirse şöyle bir anlam çıkar. Sigara içen takatsiz olduğundan elinde baston gezdirir ve köpek de korkudan ona yaklaşmaz; geceleri hiç öksürmeden yatamadığından hırsız korkutur. Ve nihayet genç öleceğinden, yaşlılığa gelip çatmaz. Büyük bir yapı kooperatifinde büroda basit bir muhasebeci olarak çalışan, mutedil, sakin tabiatlı, az konuşan bu şahıs öykümüzün kahramanı olacaktır.

Adı Gurbet'tir.

Öyküde, orta boyda, ince bedenli, yuvarlak yüzlü bir adam da var. Yaşı kırkı geçmiş, çatık kaşlı elâ gözlüdür. Kınalı saçını genç kızlar gibi kısa kestirmiş. Sık sık dışarı çıkıp yüksek sesle sohbet eder. Pazara giderken tanıdıklarına rastladığında sepetini bir elinden diğerine geçirerek uzun uzadıya lâkırda eder, kahkahalar atıp sesli sesli güler.

Bu Gurbet'in karısı Nevaziş'tir. İkişi ile de artık tanıştınız. Şimdi öyküye geçelim.

Piyas Gurbet'in hoşuna gitmemişti. Sahnede canlandırılan olaylar, yaşamındaki benzemiyordu. Oyuncular sanki melekler dünyasında söyleşi yapıyorlardı. Her şey şen, mutlu, hep güzel, her iş kadesine uygundu. İnsanlar sanki süt gölünde yüzüyorlardı.

Gurbet "Ben yazar olsaydım, ne yapacağımı bilirdim, oak nasıl yazardım?" diye gece yatağına uzandıktan sonra düşünüyordu. "Hiç uzağa gitmezdim, salt kendi büromda çalışan insanları kaleme alırdım, adlarını değiştirdim, ancak kişiliklerini aynen bırakırdım. Eh! Ben de meslek olarak, tutup muhasipliği seçtim. Sabahtan akşama dek şak-şuk hesap makinasıyla uğraşmaktan parmaklarımın ucu nasır oldu. Konuşurken ağzımdan milyonlar dökülüyor, maaşım ise gereksinimimi zorla karşılıyor. Ya bugün, veya yarın dünyadan göçeceğim, peki benden hatıra ne kalacak? Dosyalarda, sararmış kağıtlardaki rakamlar... Hesaplar... Onlar da tozlu arşivlerin bir köşesinde kalacaklar. Bir süre geçtikten sonra hepsi yakılacak! Uzun yıllardan beri muhasiplik ettiği inşaat ürosunun elemanları gelip Gurbet'in gözlerinin önünde durdular. İyileri çok idi, kötülerini de yok değildi. Duvarcılar, marangozlar, sıvacılar kışa hazırlık yapan karıncalar gibi hiç yorulmak bilmeden çalışıyorlardı. Aralarındaki tembeller, çok konuşup az iş yapanlar da bu iyilerinin aralıksız üretiminde

İllüstrasyon: Aydın Karahasan

göze o kadar çarpmıyorlardı. Fakat büronun ileri gelenleri birbirlerini sevmezlerdi. Her birinin kendi dünyası, kendi kişiliği ve kendine göre bir yaşayışı vardı.

Müdürün iri gövdesi vardı, fakat boş adamdı, cesaretsizdi. İsteseydi, emrinde olanlar için çok şey yapabilirdi. Ancak onları hiç düşünmezdi. Tek becerdiği iş çene çalmaktı. Yeterki eline fırsat düşmesindi.

Muavini ise her emre boyun eğen bir yöneticiydi. Müdür ne derse desin, yerine getirirdi.

Yanında yataкта kıpırdayıp duran Nevaziş'in uykulu sesi muhasibi hayallerinden uyandırdı.

Gurbet... Gece bitti, niçin uyanıksın?

-- Hiç, ben de bilmiyorum. Büromuzdaki adamları düşünüyorum.

Allah sen yardım et! Söndür lambayı, yıkıl yat!

Oda bir anda karanlığa boğuldu. Sokaktan pencerenin camlarına donuk bir ışık düştü. Dantela perdenin zarif nakışları canlandı. Gurbet dağılan düşüncelerini tekrar derleyip toplamaya çalıştı. Önce apartmanlar diken, kasabalar, şehirler inşa eden çoğunluğu, sonra, müdürü, başmühendisi, daha sonra da girişte muşambalı kapının yanında oturan, renkli

giysili yazıcı kadını hatırladı. "Şeytan ne diyor, geceleri uykuyu haram et kendine, sen de bunlar hakkında bir komedi yaz! Bakıp görsünler, bu adam ekmeği kulağıyla yiyen öyle aptal birisi değil. Herşeyi duyuyor, anlıyor, ancak söyleriyor.." O anda odanın karanlığında beyaz bir güvercin mi, yoksa peri kılıfına girmiş bir mahluk mu, nedir, yavaş yavaş havada uçup dönerek yatağının başına doğru fırladı... Ve uçup gitti. Daha doğrusu yavaş yavaş gözden kayboldu. Gurbet korktu, sanki onun kanatlarının sessiz çırpıntısını kendisinden başka duyan olmamıştı...

Evet bu ilham perisiydi. Yardıma gelmişti! Gurbet bunu derhal hissetti! Kafasında yazılmaya hazır, daha önce kesin-kes hiç düşünmediği garip bir konu canlanıvermişti. Bu gökten inme fırsatı kaçırarak cahillik olurdu. Tez kalkıp üstünü giydi, lambayı yaktı, kâğıt buldu, çalışma odasında kullandığı kalemlerden birinin ucunu yonttu. Gözlüğünün camlarını hohlayıp mendiliyle sildi. Tekrardan gözlerini açan Nevaziş ou defa hırsıyla söylendi:

— Yatağına yılan, kurbağa filan mı doldu nedir, bırakıp yatmayacak mısın?

Gurbet tüm yorgunluğuna rağmen muzaffer bir kahkaha atarak:

Senin dünyadan haberin yok. Az önce buraya kim geldi, biliyor musun?

● Nevaziş telaş içinde yorganı üstünden atıp dikildi:

— Kim!..

— İlham perisi.

— Gurbet sen aklını mı kaybettin, nedir?

— Desem inanmazsın. Şu anda bana periler tarafından ilham verildi. Sabahleyin oturup bir komedi yazacağım. Kafamda her şey hazır.

Nevaziş ömründe böylesine sevinmemişti. Az daha kocasını kucaklayıp, sıcacık çıplak göğsüne basıp öpecekti. Ancak telaşa kapılmadı, gözlerini oğuşturup, bir an düşündü, sonra:

— Şaka yapmıyorsun ya Gurbet?

Yok, gerçeği söylüyorum.

Kadın yataktan inerek çarçabuk sabahlığını giydi:

Canım benim, sen öylece yaz, çok güldürücü olsun, diyerek, yakasını düğümleyip, saçlarını düzeltti.

— Bak, tam karşımızdaki kışkanç komşumuzu da dahil et. Şu yaptığı işe bak! Dün kadın avlunun yarısını süpürdü, yarısını bıraktı. Ne olacak, bu taraf bizim kapının ağızıdır, değil mi?.. İyi mi Gurbet, o yazacağın yani iyi bir tiyatrodan oynanacak mı? Yoksa buradaki klüplerde falan mı oynanacak?

— Görelim bakalım... Bırak da önce bir yazayım...

— Geciktirme. Ne kadar çabuk bitirirsen, başımız o kadar çabuk yücelir.

● Nevaziş bir türlü sakinleşemiyordu.

— Bırak, yansın dökülsün, bizi hiç karnı yemeyenler. Karısının, karşısında onunla yüz yüze masaya yaslandığını gören Gurbet, yorgunluktan bitkin halde, dedi:

— Eh.. Sen uzan yat, beni rahat bırak. Belki de bu gece müsvettesini kâğıda dökerim.

— A.. Sen ne söylüyorsun! Hiç gözüme uyku girer mi?

Ne zamana kadar bitirirsen sen bu piyasa, Gurbet?

Ay, kız, gün dediğin nedir?, diye muhasip sinirlendi.

Komedi dediğin, öyle muhasebe işi midir ki, ayın başına doğru bilançoyu bitirip, hesap vereceksin? Uzun sürer.

— Gurbet, elini çabuk tut... İstersen tanıdığımız hekim var, sana ondan istiharat alayım, bir hafta otur evde, bitir gitsin, ha?

— Gerekmez.

Nevaziş yine dilini tutamadı.

— Buraya bak, ilginç bir şey mi yazacaksın, yoksa dün akşamkinin bir benzeri mi olacak?

— İyi düşünmek gerek, kötü bir şey olmasın.

— Canım, sen ucundan kıyısından bir şeyler söyle, göreyim nasıl bir şey olacak, kalbim rahat etmiyor, ey...

— Demek öyle ha..., diye Gurbet başlayınca, Nevaziş sandalyesini yanına çekip gözlerini kocasının yüzüne dikti. Yazacağı komedi iki perde olacak, dört şekilde.

Kadın razı olmadı:

— Bilmiyorum, bu iki kısımlı neyse hep moda olmuş. Salt bir kere ara verilir, vesselam. İnsan ne foyerde gezmeye, ne de diktirip giydiği yeni elbisesini göstermeye zaman buluyor! Sonra, dört az, beş altı şekil ile, bırak uzun olsun, kimden eksik var?

Gurbet kızdı.

— Öyleyse konuşmuyorum! Yatağının kenarından kalkıp öteki odaya gitmek istedi.

— Canım ne var?

Hiç sabrın yok mu? Bu zıkkımın giriş bölümü, epiloğu var, değil mi?

— Ne? Onu bilmiyorum. Kadın erkeğinin koluna yapışıp, yerinde durdu.

— Konuş.

Komedinin giriş kısmında malum olur ki, filan şehirdeki sirk kafeslerinden aslan, maymun ve papağan kaçmışlar, diye Gurbet kalemi elinde oynata oynata ilham perisinin ona telkin ettiği mevzuyu nakletmeye başladı. —Bugün şehrin rehberleri eğitilmiş bir deveyi, iki CÖNKENİ (?), üç koyunu ve bütün keklikleri, turaşları* kesip yiyorlar, kalan eti kendi aralarında bölüşüktükten sonra hepsinin bir gecede kaçmasıyla perde kapanır. Sirkteki maskaralıktan yakalarını kurtarıp ormana gizlenen hayvanlar düşünürler ki, insanlar bize kendi emellerini öğreinceye kadar yıllarca it azabı çektiyorlar, bu acıyı onların yanına bırakmayalım. Ne edelim... Ne edelim... diye düşündükten sonra şöyle karar verirler: Herkes bir insan yakalayıp, öz karakterini ona aşlasın.

Girişin ne kadar güzel, ay Gurbet!, diye buraya kadar geldiğinde Nevaziş sevincini gizleyemedi. —Görürsün, biletin biri, dışarda beş liraya satılacak. Anlat anlat.

Daha yazılmamış eserine verilen bu değerden gururlanan Gurbet zevkle devm etti:

Birinci şekil şöyle başlıyor; sahnenin sağ tarafında ışıkta yeşil ışık yanyor. Elinde sirk çantası gibi kamçı tutmuş tavşan, insanı terbiye ediyor. Bu insan da kim olsa iyi bizim başmühendis. Tavşan ona diyor:

"...Bak nerede gördün ki, üstüne kedi geliyor, tir tir titremelisin. Akşamları ay ışığında kendi gölgenden korkup kaçmalısın. Yanından serçe uçtuğunda çabuk çabuk gözlerini kırpmalısın. Anladın mı?"

"Anladım".

"Haydi! Talime başlıyorum! Şimdi farz et ki, ben kediyim üstüne geliyor", diye tavşan oyuncak kamçısını havada şakırdattığında, insan iki eliyle başını tutup bir ağacın kavuğuna gizlendi. Tavşan bunu görünce neşeyle kahkaha attı:

"Aferim! Seni terbiye etmeye gerek yok. Nazar değmesin, bu sahada patik deneyimin varmış! —Tavşan insanı azad eder. Git işine bak."

Nevaziş'in hoşuna gitti:

— Birinci şeklin felaket güzel! Başmühendisimiz temsili görürse, o dakika kendini tanıyacak. Gurbet, bak, şimdiden söylüyorum: Gala gecesi bana iki yüz oilet lazımdır. Demin sen konuşukça hesaplıyorum, hiç o da yetmeyecek.

Bütün şehri toplayıp, oraya mı döneceksin?

— Niçin anlamıyorsun! Bu her gün olan şey değil ki! Seyirciler yoksa eserin yazarının karısı kimdir, nereden bilecekler?

— Güzel, hele ona daha çok var. İkinci şekilde ışıldağın yeşil ışığı yanyor. Sahnede papağan oturur ve ona der:

— "Sözlerimi iyice dinle".

İnsan cevap verir:

"Başüstüne!".

— "Ben bugün sana papağanlığı öğreteceğim".

İnsan başıyla tastik eder:

— "Olur".

— "Bir iki kelime ne söylersem, sen hemen, her yerde onu tekrarlayacaksın".

İnsan razı olur:

— Başüstüne!"

* Bir bozkır kuş türü.

— "Kendi aklını, düşünceni, sözlerini hepsini bir defalık unutmalısın. Sanki bebedirsin, yeni yeni konuşmasını öğreniyorsun. Anladın mı?"

İnsan der:

— "Peki".

Papağan bir an için aylır ki, bu mazlum mahluk, zaten onsuz da "başüstüne" ve "peki"den başka söz bilmiyor. Düşünür. "Buna talime ne gerek var? Zaten papağandır. Kızıp insanı ormandan kovar. Nevaziş silkinerek, elleriyle dizlerini saklattı:

— Buldum! Buldum! İstersen bu kimdir, söyleyeyim: Sizin müdürün muavini!

Gurbet gülümsedi, küçük gözleri kısıldı.

— Doğru bildin.

Kadın birden neyse bir şey hatırlayıp, ciddileşti.

— Sen kurt yüreğimi mi yedin, nedir? Hiç sonrasında korkmuyor musun?

— Ne yapabilirler ki bana! Çok kötüye giderse, yarası olan gocunsun! Nevaziş kocasını uyardı:

— Gurbet muavine sataşma. Çıkartırlar seni işten, başını döğdüğüne kalırsın.

— Çıkartırlarsa, gider istasyonda yük taşıyım, hamal ol, erkek ol!

Bu sözlerde kocasının haklı olduğuna inanan Nevaziş, gözlerini oğuşturup sustu.

Üçüncü şekilde ışıldağın yine yeşil ışığı yanyor. Sahneye bir maymun çıkıyor. Baak... Rica ediyorum... Sözüme kesme! diye karısının bir şey söylemek için ağzını açtığını gören Gurbet onu uyardı. —Maymunun başında çanak var. Paltosunu üstüne ters giyip, arkadan düğümlemiş. Çizmesinin biri yeşil, biri kırmızıdır. Saati de ayağına takmış.

Maymun seyircilere dönerek der:

"Ey bizlerden türeme, bize gülen insanlar! Yeter bu kadar eğlendiğiniz, şimdi görüyorsunuz ki, sizin kadıncağızlarınızdan birini benim gibi çirkin giyinmeğe, ona kendimi okşatmaya nasıl zorlayacağım. Sonra siz bana değil, ona bakıp kah kap güleceksiniz".

Maymun eğitmek istediği kadını çağırdığında, bizim müdürün kâtibesine benzer birisi sahneye gelir. İzleyiciler kendilerinden geçip giderler.

— Niye?

Nevaziş sordu:

Niye?

— Çünkü o da başına çanak koymuş. Paltosunu ters giymiş, arkadan düğümlemiş. Terliklerinin biri kırmızı, diğeri yeşil. Saati de ayağına takmış. Maymun hayrete düşer. Bağırır, der ki:

"Ben seni zorla böyle giyinmeye mecbur edecektim. Niye benden önce davrandın?!"

Kadıncağız naz ve cilve ile kaşını gözünü süzerek cevap verir:

"Yeni moda göre giyineni bir kez uzaktan görmek bana yeter. Hele bu konuda hiç kimseden geri kalmadım, kalmayacağım da!"

Maymun ellerini yukarı kaldırıp dahili bir monolog söyler.

"İlahi! Bu kadınlarla uğraşmak zor meseledir. Korkarım durum tersine dönecek. O benden değil, ben ondan ek özellikler öğreneceğim galiba..."

Nevaziş kendini tutamadı:

— Yaşa, Gurbet! Canım için yemin ederim ki, tiyatrodaki büyük tezahürat kopacak. Çokları o kadıncağızın kendisinin olduğunu bilecekler! Çok güzel... Galadan sonra yemeği nerede vereceğini, kimleri davet edeceğini hiç düşündün mü?

Muhasebeci bu yersiz sorudan hiç hoşlanmadı:

— Şimdiden o konuyu düşünmek akılsızlıktır.

— Niye?! —Kadın hiddetlendi — Şimdiye kadar kimin hayırlı bir işine gittim ve hediye götürdüysem, hepsini tek tek

ismen davet edeceğim. Alacak verecek dünyası değil mi? Kan koca olmak üzere en azından dört yüz elli-beş yüz kişimiz olacak. Yarın kazadaki akrabalarımıza telefon edeceğim, hepsi de bir-iki kişi getirsin.

Gurbet yalvardı:

— Ben öleyim, ne olur hiç kimseye bir söz deme.

Nevaziş'in derdi açıldı.

— Yeter artık, günlerce gelip evimde yeyip içerler, ipek yorgan döşөгimde soyunup yatılsınlar, hayırlı bir işimiz olduğunda çekilip kenarda dursunlar mı, istiyorsun?! Elini yüreğine koy! Sabah olduğunda hepsini ayağa kaldıracam. Söyle bakayım, dördüncü şeklin nasıldır?

Gurbet yüzünü buruşturarak başını salladı:

— Fırsat vermiyorsun ki... Son şekilde, ışıldağın kırmızı ışığı yanyor. Perde açıldığında, son derece büyük bir aslanın dehşetli kükremesinden, ormandaki ağaçların yaprakları dökülüyor. Yorulup, takatten düşmüş aslan, ağır gövdesini ayakları üstünde güçlkle tutabiliyor. Bedeninde ter, su gibi akıyor. Çok da kızmış. Birisinin elindeki zinciri çiğniyor. Karşısında zorba bir şahsiyet duruyor. Bunun timsalinde de müdürümüzü dikkate alıyorum...

— Nasıl olur? Nasıl olur?! —Nevaziş hayretle ayağa kalktı. Sen ejderha ile çelik çomak mı oynuyorsun? Sataşmak için sana adam mı kalmadı?! Çok iyi söylemişler, keçinin boynuzu kaşınanda...

Beni dinle! Kaya uçarsa toz kopar. Aslan gür, dehayı uyandıran sesi ile söyler:

— Ey, her şeye kabil insan! Oysa ben seninle mertlik ve yiğitlik eğitimi yapıyorum. Niye öğrenmek istemiyorsun? Ben eğer bu görkemle aciz olsaydım, adımları aslan değil keçi kordular. Fakat insanı bir cüceden ayıran fark nedir? Mertlik! Bu sana ömrün boyunca her zaman, her yerde gereklidir. Olmadan ayaklarının üstünde durma, sığın kara yılan gibi ayaklar altında! Hiç olmazsa o taşıdığın yüksek addan utan, utanç duy!"

İnsan zayıf bir sesle inildi:

"İstemiyorum... Yıllardan beri onsuz, ou düzen geçiyordum. Geri kalan ömrümü de böylece sona erdireceğim..."

Burada ışık söndü, yeniden yandı. Dekorlar değişti. Nasıl idare edildiği belli değil. İzleyiciler gördüler ki, deminki insanların her biri kendi işiyle meşgul: Müdür çenesini vermiş konuşuyor, biri onun karşısında tir tir titriyor. Müdür muavini "Başüstüne! Olur!" diyor. Kapının ağzında oturan sekreter bayan süsüyle püsüyle meşguldür.... Müzik. Son.... Benim yazmak istediğim komedi budur!

Gurbet konuşmasını tamamlayıp, nokta koyduğunda Nevaziş çok anlamlı bir tarzda kocasına bakarak göğüs geçirdi:

Güzel olur, önce istifa dilekçesini ver, sonra bu işe giriş. Öyle olmasa da gala akşamının ertesi günü seni işten kovacaklar.

Gurbet vurdumduymazlıkla güldü:

— Ya velveleden, ya zelzeleden, her şeyi göze aldım.

Kocasının inatçılığı Nevaziş'i de cesarete getirdi. Kadın yeni şöret hissi ile heveslendi:

— Gala akşamı için bana bir elbise ve bir çift de sedef iskarpin şarttır.

Gurbet her şeye kanaat eden bir muhasebeci gibi, karısının israfına itiraz etti:

— Sen, ziyafete o kadar insan çağırırsan, elbiseye iskarpine para kalır mı?

Nevaziş bu yanıtla öfkeleni, kocasının üstüne yumuluğu onu hırpalamak istedi:

— Sözümden anlaşılıyor ki, almayacaksın?!

Gurbet hiçbir zaman bu gece olduğu gibi cesarete gelmemişti:

— Hayır!!, diye kalkıp, ayağını dösemeye vurdu. Ve az önce elinde oynattığı kurşun kalemi kırıp yere fırlattı. Madem öyle, ben de hiç yazmıyorum!

25 Aralık 1968

Türkçesi: Tekin ÖZBEK

Kaynak: Azerbeycan Edebiyatı, 1970, 2, s. 200-206.

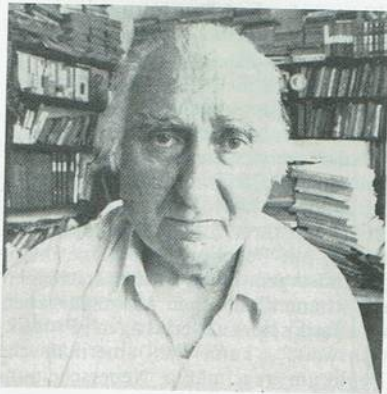
Yüksel Pazarkaya, Tahsin Saraç, Aydın Yeşilyurt, Ömer Polat

“Haziranda Ölmek Zor”

Aydın YEŞİLYURT

Bu güzelim bahar ve yaz günleri içimizi ısıtan güneşin ve tatil heyecanının yanında yüreklere saldırdığı burukluk ve acı ile de yaşanıp geçiyor. Peşpeşe yitirdiğimiz edebiyatçılarımız acıların kaynağı. Güneş ve ölüm birlikte düşünülmesi zor iki kavram. Ama doğa da kendi seyriyle işliyor. Mayıs ve Haziran aylarında yitirdiğimiz şair ve yazarlardan ilk aklıma gelen Nazım Hikmet, Orhan Kemal, Sait Faik, Haldun Taner ve şimdi anımsayamadığım başkaları. Şimdi düşünüyorum, acaba şair Hasan Hüseyin niçin yazmıştı "Haziranda Ölmek Zor" dizesini.

"Bu Yürek Sizin" diye haykıran Orhan M.Arıburnu'nun yüreği Nisan sonunda sustu. O'nun acılı ölümünün üzerinden henüz günler geçti. Acısı daha taze. Orhan M.Arıburnu Türk şiirine getirdiği özgünlüğün yanında bir sinema emekçisi olarak da sanatseverlerin gönlünde. Gerek oyuncu gerek rejisör olarak altına imza attığı her filmde sanatçı kişiliği ile insan sevgisini bir güzel yo-

Hasan İzzettin Dinamo

ğuran adam. "Ateşten Gömlek" adlı filmde çizdiği kompozisyon aradan geçen bunca yıla rağmen hâlâ belleğimde taze. Umuyorum sanat ve edebiyat dünyamız bu güzel adamı anısı ve sanatı ile yaşatacak.

Kurtuluş Savaşı'nın belgesel romanı "Kutsal İsyân"ın yazarı Hasan İzzettin Dinamo'nun ölümünü yurtdışında olmamıza rağmen aynı gün öğrenebildik. Ölümünden birkaç gün önce Doğan Hızlan'ın kendisi ile yaptığı konuşmayı "Hürriyet" gazetesinde okuduğumda ölümün ona bu kadar yakın olacağını hiç düşünmemiştim. "Acılı Kuşak"ın bir çınarı daha devriliyor gitti aramızdan. Hasan İzzettin Dinamo gerçek anlamda bir edebiyat emekçisiydi. Yoksulluk, sürgün, maphusluk ve izlenmeler onun yaşamını özetleyen sözcükler. De Yayınevi tarafından basılan "II. Dünya Savaşı Yıllarında Edebiyat Anıları" adlı belgesel aynı zamanda Hasan İzzettin Dinamo'nun da yaşamı. O seksen yıllık ömründe hep yazdı, üretti. Ne ki despot yöneticilerce tüm yazdıklarına ya el konuldu, ya da yazdıkları yok edildi. Ancak 60'lı yıllardan sonra "Kutsal Barış", "Musa'nın Mahpusu", "Muş'un Gecekondu-su", "Koyun Baba" adlı romanları ve bir dizi şiirleri ile o türk edebiyatının güçlü bir savaşçısıydı. Hasan İzzettin Dinamo ile edebiyatımız direngen bir yazarından yoksun kaldı.

29 Haziran günü Köln Radyosu'ndan dinlediğimiz bir haber, bir kez daha yaraladı yüreğimizi. Öğretmen-şair Tahsin Saraç'ın ölüm haberi idi bu. Mikrofondaki üzgün ses, henüz 59 yaşında Tahsin Saraç'ın ölüm haberini duyuruyordu. Söylenecek hiç bir söz yoktu o an. Sadece anılar vardı, bir şerit gibi uzayıp giden.

Daha düdü sanki. Kiebitz'de konuşmuş olmuştum. Hemen kaynaşmış, mutfağımızda çay içmiş, şiir ve edebiyat üzerine sohbet etmiştik. Kendisi için düzenlediğimiz şiir akşamında bıkmadan, usanmadan şiirlerini okumuştum. Kalın, gür ve içten sesile ne güzeldi o akşam. Başında kasketi, sert yüz hatlarıyla Anadolu insanının simgesi idi adeta.

Tahsin Saraç, "Lotus Edebiyat Ödülü"nü Aziz Nesin, Atıf Behramoğlu'ndan sonra ülkemize taşıyan uluslararası bir şairimizdi. Türk şiirine getirdiği katkılar yanında dünya edebiyatından (Fransız, Macar) yaptığı çevirilerle güzel örnekler vermişti.

Daha düdü sanki "Dergi" üzerine sohbetimiz. "Hep okumak isterim bu dergiyi, elim yeterse size şiir, yazı gönderirim" demişti. Eli yetmedi mutlak, ama zamanı yetmedi sevgili Tahsin Saraç'ın. Ne denir, ölümü acı geldi Tahsin hocanın, ama törenine katılamamak daha da acı.

Orhan Murat Arıburnu

Lion Feuchtwanger - Ein Aufklärer im Kampf gegen die Dummheit

Agnes THORBECKE

Verbrannte Bücher - vergessene Dichter

Am 10. Mai 1933 –kurze Zeit nach der Machtübernahme Hitlers– drangen Nationalsozialisten in öffentliche und private Bibliotheken und warfen die Bücher von hunderten deutschsprachiger Schriftsteller auf den Scheiterhaufen. 25.000 Bücher wurden in Berlin und in anderen Universitätsstädten öffentlich verbrannt. Die Schriftsteller auf den schwarzen Listen der Nazis waren die Repräsentanten einer produktiven, ungeheuer lebendigen Phase der literarischen Auseinandersetzung mit dem Zustand von Kunst und Gesellschaft, in einer Zeit der Auflösung althergebrachter Kunstformen, die mit einer Auflösung festgefahrener bürgerlicher Lebens- und Gesellschaftsformen einherging. „Es war eine Zeit, wo in den muffig gewordenen Stuben der Kunst die Künstler von einem Taumel der Begeisterung über das Neue, das zu werden begann, erfaßt wurden“.¹

Diese Epoche des Aufbruchs wurde durch die menschenverachtende Gewaltherrschaft der Nazis brutal beendet. Viele der damals für „entartet“ erklärten Dichter sind auch nach dem Ende des deutschen Faschismus nicht mehr aus der Vergessenheit aufgetaucht.

Wir wollen in den nächsten Ausgaben von „dergi“ die Erinnerung an diese vergessenen Dichter wieder aufwecken und einige von ihnen in ihrem Lebensweg und ihren Werken unseren Lesern vorstellen.

„Der Vorstand des Börsenvereins der deutschen Buchhändler ist sich mit der Reichsleitung des Kampfbundes für deutsche Kultur darin einig geworden, daß die zwölf Schriftsteller: Lion Feuchtwanger, Ernst Gläser, Artur Hohlischer, Alfred Kerr, Egon Erwin Kisch, Emil Ludwig, Heinrich Mann, Ernst Ottwald, Theodor Plivier, Erich Maria Remarque, Kurt Tucholski, Arnold Zweig für das deutsche Ansehen als schädigend zu erachten sind. Außerdem ist eine Liste von Büchern von Autoren aufgestellt worden, die bei der Säuberung der Volksbibliotheken entfernt werden können.“²

(Darunter auch Brecht, Döblin, Gorki, Schnitzler...)

Mai 1933

STATIONEN DES EXILS

Er befand sich auf einer Vortragsreise in den USA, als er von den Nazis ausgebürgert, sein Haus geplündert wurde und seine Bücher ins Feuer geworfen wurden. Er ist nie wieder nach Deutschland zurückgekehrt, sein Exil dauerte 25 Jahre bis zu seinem Tod in 1958 in den USA.

Lion Feuchtwangers erster Zufluchtsort ist das französische Fischerdorf Sanary-Sur-Mer, das während der dreißiger Jahre eine Kolonie künstlerischer Exilprominenz wird, die „Hauptstadt der deutschen Literatur“. Hier begegnen sich Bert Brecht und Thomas Mann, Heinrich Mann, Arnold Zweig, Alfred Kerr und viele andere. Feuchtwanger ist zu diesem Zeitpunkt bereits ein international erfolgreicher Dichter und kann sich in Frankreich ein behagliches Haus mit einer umfangreichen Bibliothek einrichten. Im Gegensatz zu den meisten seiner Kollegen ist er frei von materiellen Sorgen, mit Optimismus und Arbeitsfreude stellt er sich auf die neue Situation ein.

Während seines siebenjährigen Aufenthalts in Frankreich schreibt Feuchtwanger vier Romane, darunter auch „Exil“, und verfaßt erstmals auch politische Schriften. Er ist mit Brecht und Willi Bredel Mitherausgeber der in Moskau

Lion Feuchtwanger, 1954 erscheinenden Emigrantenzeitschrift „Das Wort“ und arbeitet aktiv im „Schutzverband deutscher Schriftsteller“ in Paris und in verschiedenen antifaschistischen Komitees mit. Feuchtwanger wird zu einem wichtigen politischen Repräsentanten der Emigrierten.

1937 fährt Feuchtwanger in die Sowjetunion und schreibt einen euphorischen Reisebericht, der ihm von vielen seiner Schriftstellerkollegen übelgenommen wird. Dieses Bekenntnis zur Sowjetunion ist dann auch ein Grund für

die Schwierigkeiten Feuchtwangers mit den amerikanischen Behörden und sein „Vergessen-Sein“ im westlichen Nachkriegsdeutschland.

1940 wird Feuchtwanger wie viele andere deutsche Migranten von der französischen Regierung „vorbeugend“ wochenlang in einem Internierungslager gefangengehalten bis ihm, unterstützt von amerikanischen Regierungsstellen, die Flucht gelingt und er sich in Los Angeles zum dritten Mal eine Existenz aufbaut. Nach und nach müssen auch die anderen emigrierten Schriftsteller Europa vor dem Vormarsch der Nazis verlassen, einige wie Arnold Zweig und Else Lasker-Schüler fliehen nach Palästina, die anderen finden sich in den USA wieder und Feuchtwanger gründet eine zügige Villa, die er 2 Jahre später bezieht, wird wiederum zum Treffpunkt der künstlerischen Prominenz, die sich rund um Los Angeles in einer neuen Kolonie niedergelassen hat. Während für die meisten seiner Schriftstellerfreunde die Emigration nach Amerika den völligen Verlust ihrer Leserschaft und damit ihrer Existenzgrundlage bedeutet, hat Feuchtwanger keine materiellen Sorgen. Seine Bücher erscheinen alle in amerikanischen Lizenzausgaben und dank seiner zuverlässigen „Produktionsweise“, kann das amerikanische Publikum regelmäßig Neuerscheinungen

gen von ihm lesen. Feuchtwanger baut zum dritten Mal eine große Bibliothek auf und hilft seinen Freunden, wo es nötig ist. Das Exil bedeutet für ihn im Gegensatz zu vielen anderen, ein Antrieb für seine produktiven Kräfte: „*Es strömt dem Schriftsteller im Exil eine ungeheure Fülle neuen Stoffes und neuer Ideen zu, er ist einer Fülle von Gesichtern gegenübergestellt, die ihm in der Heimat nie begegnet wären*“.³

Nach der Niederwerfung des Faschismus — Brecht und Arnold Zweig haben sich in der DDR niedergelassen — entschließt sich Feuchtwanger im Gegensatz zu den meisten Kollegen, in den USA zu bleiben, da er in den beiden neu entstandenen deutschen Staaten keine Arbeitsperspektive für sich sieht. Er stellt den Antrag auf Einbürgerung. Doch das politische Klima hat sich seit dem Tode Roosevelts radikal geändert: Als Autor von „Moskau 1937“ steht Feuchtwanger auf der Kommunistenliste, wird mit politischen Verhören „belästigt“, die Staatsbürgerschaft wird ihm verweigert. So wagt er es nicht, die Einladungen der Freunde nach Europa anzunehmen, da er befürchten muß, ohne amerikanischen Paß nicht nach Kalifornien zurückkehren zu können.

Zurückgezogen und unermüdlich tätig, lebt und arbeitet er in seinem Haus in Pacific Palisade, wo er 1958 im Alter von 74 Jahren stirbt.

WICHTIGE WERKE

Lion Feuchtwanger ist einer der großen Repräsentanten des modernen historischen Romans. Es geht ihm dabei

Bertolt Brecht über Feuchtwanger: Mit Bertolt Brecht verband Feuchtwanger eine lebenslange Freundschaft und eine außergewöhnliche Zusammenarbeit. Trotz weltanschaulicher Unterschiede verfaßten sie in den zwanziger Jahren verschiedene Theaterstücke und Aufsätze gemeinsam als Arbeitskollektiv.

„Feuchtwanger [ist] einer meiner wenigen Lehrmeister. Durch ihn erfuhr ich, welche ästhetischen Gesetze zu verletzen ich mich anschickte, aber so kundig er ist, so weitherzig ist er. Bei Disputen mit solchen, die seine Bücher nicht mochten, geriet ich häufig in Steitigkeiten, wenn ich den Rang, den ich seinen Büchern anwies, mit ihrer Gescheitheit begründete, und man ihre Gescheitheit zugab und gerade darum ihren Rang bestritt: Bei den Deutschen wird bekanntlich ein scharfer Unterschied zwischen dem Dichten und dem Denken gemacht.“

Bertolt Brecht, *Gruß an Feuchtwanger*, Berlin 1949.

Letzter Besuch Brechts, 1947

nicht um die faktentreue Beschreibung bestimmter geschichtlicher Zeitabschnitte sondern um aktuelle Probleme, die eine unmittelbare Identifizierung ermöglichen. In seinen Romanfiguren, die in verschiedenen geschichtlichen Epochen angesiedelt sind, spiegeln sich die ewig gleichen Konflikte und Leidenschaften wider, aber auch die Hoffnung, daß die Vernunft dazu verhelfen wird, alte Strukturen zu überwinden und tolerantere Lebensformen durchzusetzen.

Feuchtwanger, der aus einer jüdisch-orthodoxen Familie stammt, hat die Auseinandersetzung mit seiner eigenen Identität, seine Zugehörigkeit zu einer durch jahrhundertalte Verfolgung geprägten Minderheit zum Motiv mehrerer Romane gemacht. *Jud Süß* und *Die Jüdin von Toledo* sind herausragende Beispiele. Obwohl die historischen Ereignisse nur den Rahmen, nicht aber den Inhalt seiner Romane bilden, hat Feuchtwanger die gesellschaftliche Situation seiner Personen mit so wissenschaftlicher Gründlichkeit recherchiert, daß die jeweilige Epoche uns ungeheuer lebendig und vielfältig vor Augen tritt.

Jud Süß, der 1922 verfaßte Roman, ist einer der größten Bucherfolge des 20. Jahrhunderts. Es ist die Geschichte eines Hofjuden zu Beginn des 18. Jahrhunderts, der die Schwächen und Eitelkeiten der Herrschenden durchschaut und durch seine geschickte Machtpolitik zu großem Einfluß gelangt. Aus der Gruppe einer verfolgten Minderheit herausgehoben, nimmt er auf der höchsten Stufe seiner Karriere den tiefen Sturz bis zur demütigenden Hinrichtung in Kauf, um seine menschliche Würde durch den bewußten inneren Verzicht zu verteidigen.

Erfolg. Drei Jahre einer Provinz. „Wartesaal Bd.1“, geschrieben 1927. Das Buch spielt in München im Jahr 1922 und erfährt das Panorama der bayerischen Gesellschaft, die Feuchtwanger anschaulicher zu machen, bedient sich aus eigener Anschauung kennt. Um die Vielfalt der Perspektiven anschaulicher zu machen, bedient sich der Autor in diesem vielschichtigen Roman auch der Mittel des Films wie Montage, Paralle-

sierung der Vorgänge und schneller Wechsel des Blickwinkels.

Die Geschwister Oppermann, „Wartesaal Bd.2“. Feuchtwangers erster Anti-Hitler-Roman entstand innerhalb von 6 Monaten von April bis Oktober 1933; er spielt in Berlin. Geschildert wird die Geschichte einer großbürgerlichen jüdischen Familie, deren Mitglieder sich voll in die deutsche Wirklichkeit integriert glauben und die Bedrohung durch den Nationalsozialismus zunächst gar nicht wahrhaben wollen. Es folgt eine allmähliche Desillusionierung. Am Ende steht Vertreibung und Exil. Der später entstandene Film hat die Probleme nochmals sehr aufwühlend dargestellt.

Exil, das dritte Buch der Trilogie „Wartesaal“ schrieb Feuchtwanger von 1935-1939 im französischen Exil. Der Roman erzählt den politischen und künstlerischen Werdegang des Komponisten Sepp Trautwein im trostlosen Alltag des Exils. Ort der Handlung ist Paris im Jahre 1935. In der Hauptfigur spiegelt sich Feuchtwangers Suche nach einem neuen Kunstverständnis, das die Beziehung von Kunst und gesellschaftlicher Realität in eine produktiv Dialektik bringt.

Goya oder der arge Weg der Erkenntnis. Goya kommt aus einfachen Verhältnissen. Als anerkannter Porträtmaler bei Hofe gewinnt er allmählich Einblick in die krassen sozialen Gegensätze seines Landes. Der Autor, der diesen biographischen Roman 1951 veröffentlichte, umreißt den Weg eines Mannes, der sich von Abhängigkeiten emanzipiert und nun die Realität aus der Sicht des Volkes auf künstlerischer Ebene zur Darstellung bringt. In seinen „Caprichos“, die von der Inquisition angefeindet wurden, wird er zum revolutionären Kritiker der Gesellschaft.

Literaturhinweise:

- 1) Oskar Schlemmer, Briefe und Tagebücher, München 1958, S. 308.
- 2) Brodersen u.a., Wie die Deutschen Hitler zur Macht verhalfen, Reinbeck 1933, S. 28.
- 3) Lion Feuchtwanger, Centrum Opuscula, Rudolfstadt 1956, S. 55.

Nitelik

Fakir BAYKURT

Bremen'de, Ernst Waldau Tiyatrosu'nda, Brenda Başar yönetimindeki "Türkülerimiz-Xenos" topluluğunu dinlerken, kendi kendime sık sık, "İşte nitelik!" diye söylendim. Gözüm gönlüm, iki saate yakın, hayranlıkla doldu taştı. Beş yıllık çok sıkı çalışmalarına, hazırlanmalarına, az rastlanır beceri ve sevgiye dayanan bu başarıyı hâlâ içimde yaşatarak, topluluğu bütün sevdiğimin dinlemesini diliyorum. Üstün niteliğinden ötürü...

Nitelik! Öztürkçenin bu güzel sözcüğü, halka tam açılmadı, bir avuç aydının diline takıldı kaldı ne yazık. Köylerden şehirlerden kopup, 1960'ların başında Ankara'da, İstanbul'da doktorlu, denetimli seçme bürolarından geçerek, önü ardı ne tür çilelerle dolu olduğu bilinmez endüstri dünyasına doğru yola çıkarılan insanlarımız "vasıflı-vasıfsız" diye sınıflandırılmışlardı. "Nitelikli-niteliksiz" demek ayıp kaçıyor her halde. Sanki "vasıflı-vasıfsız" öyle değilmiş gibi! Eh, hele bizi Avrupalılar seçmeye, sınıflandırmaya görsünler, elbet ezici çoğunluğumuzu "vasıfsız" a ayırmaları kaçınılmazdı. Öyle oldu, Batı Avrupa'nın bol dumanlı, kirli sulu şehirlerine o niteliğimizle dolduk. Makine yapmayı, onni işletmeyi bilmenin "vasıflı insan" olmaya yeter sanıldığı bir dönemi yaşıyor dünya, ne yaparsın? Yalnız ölümlerle değil aylar; bakınız görürüz bir gün, onlar da uyanmış, asıl vasfın insanlık vasfı olduğunu, bunun da varsıl olsun, yoksul olsun, insanın insana, insanın doğaya, yani dünyanın sularına, kuşlarına, havasına, yerinin göğünün katlarına, katmanlarına saygıdan, sevgiden geçtiğini yeniden anlar.

Biz gene niteliğe gelelim. Hem de Alman'a, Avrupalıya çuvaldız saplamadan, iğneyi kendi canımıza batıralım. Nerede bizim toplumda nitelik? Yollarımızın, trenlerimizin, taşıtlarımızın, hastahanelerimizin, hatta okullarımızın, okul kitaplarımızın durumlarına bakalım, gerçekten nerede nitelik? Sanatlarımıza, sahnelerimize bakalım. Alaturkanın Zeki Müren'i belki biraz fazla kasılıyordu, ama kendi sanat türüne bir özeni, yaptığı işi ciddiye alıp uzun boylu hazırlanışı, onu iyiden iyi yapma çabası vardı sürekli. Türkçeyi eğip bükmeden, dosdoğru, tertemiz söylerdi. Ondan beriye, elinde sesbüyütleme yüzlerin, binlerin karşısına çıkıp, arada köfteli köfteli geçirerek, "Söylüyorum! Söylüyor! Söylüyüm mü? Söylüyorim ha!" diye, güya halkla

Brenda Başar ve "Türkülerimiz-Xenos" topluluğu

kaynaşıp kucaklaşarak, sulunun sulusu, cıvıgın cıvığı, ne yazık bir ara öylece kasetlerden Köln Radyosu'ndan verilen, düzeyi de, niteliği de düşürülmüş türkülerini dinlerken, saklamaya gerek yok, yüreğim kıyıldı.

Fizikteki "Bileşik Kaplar Yasası" gibi tıpkı. Daha önce de çok kullanılan bu benzetme iyi anlatıyor halimizi. Cam boruları dilediğin kadar indir çıkar, eğ bük, doldurduğun su kabın her yanında aynı çizgide düzeleniyor.

"İşler eskiden iyiydi, şimdi bozuldu." demek istemiyorum. Eskiden de bozuktuk... Ama bu günlere gelirken daha da bozulacağın göremez, bilemezmiş meğer. Her şey sanki paramıza koşut olarak değersizleşiyor. Lira düşse düşse, 30 yıl kadar önce 90 kuruşa aldığı markı 1090 liraya alamaz oldu. Aynı 30 yıl içinde Avrupa'dan Avustralya'ya kadar dünyada en ucuz işçi biz, NATO'da en ucuz asker biz olduk. Sanki göksel bir zorunlukmuş gibi, para değerimizle birlikte insanlık değerlerimizin de düştüğünü, düşürüldüğünü görüyoruz yıllardır. Nerdeyse vizesiz girebileceğimiz tek sınır kalmıyor dünyada. Ne ilgisi, çekintisi varsa, Kanada bile vize koymuş!

Oysa üç yanında denizleri, dört yönünde akışlı büküştü nice ırmakları, birbirinden boncuk, birbirinden balıklı

gölleri, yedi bölge, en az yetmiş iklimi olan bir yurdumuz var. Topraklarımız incirinden narına, çekirdeksiz üzümünden fıstığa kadar her şeyi verir. Elması güneşinden, güneyi elmasından güzel, kirazı kekiği can ilacı bir ülke, iyi yönetilse yerüstü de yeraltı gibi herminde bolluklar, bayındırlıklar diyal döner. Çoğunluğu genç olan 50 milyon aşkın nüfusu, taşı sıkça suyunu çıkarır, çeyrek yüzyılda hem kendisi, hem çocukları için harikalar yaratır. Amerika'dan bayat sütozu, Kanada'dan buğday alacak durumlara asla düşmez ama düştük. Özür dilerim, düşürüldük. Neden? Nedenini, nedenlerini çeyrek yüzyıldır Avrupa gören, çok çeşitli otoyollarda araba süren bizlerin daha iyi bilmemiz gerekir; yeryüzünde nedensiz çalı bile kıpırdamıyor. Herhalde baş neden, bu yabanakıl, yanlış, beceriksiz yönetimlerde. Değilse, koca Çin'in, Çin'den beter cin akıl, hin akıl Japon'un yapmadığını yaparak, örneğin abeceyi değiştirdik de, bozkırlarda yemyeşil pırl pırl Köy Enstitülerini kurduk da bini aşkın dünya klasliğini on yıldan az bir sürede dilimize çevirip bastık da sporda bile örneğin 1948 Olimpiyatlarında altın gümüş pekçok madalya aldık da, neden, nasıl düşürüldük bu kadar, bugünkü kadar?

Kusur demokraside olabilir mi? Eğitimde, dinde olabilir mi? Hepsinden önce herhalde ekonominin yönetimiyle ilgili, yani ekonomi-politiktir neden. Türkiye'nin göğsünde, ekonomi-politik hırslarını, hınzırca hazırlanışlarla 1945'lerde yürürlüğe sokan sömürgeci sınıf ve katmanlar, Allah Allah, Truman Doktrini, Marshal Planı, Amerika'nın, Avrupa'nın sömürgeci ve kemirgenleriyle birleşip 1950'lerde bütün yapılmışları yıkmaya başladılar. Türkçe ezandan lâik eğitime, klâsiklerden köy enstitülerine kadar bir şey bırakmadılar ortada, üstelik bunları halk adına, halk için yapıyor görünerek yaptılar. Sisli dumanlı bir havada demokrasi demagojiye yem oldu gitti. Solcu diye profesörlerimizi, doçentlerimizi üniversitelerimizden attık, komünist diye en iyi öykücümüzü gizli ajanlara öldürttüük, en büyük şairimizi vatandaşlıktan çıkardık. Ondan sonraki yıllarda, sanki başı var ama beyni yok, gözleri de ünlü masaldaki gibi oyulup alınmış bir topluma döndük. Büyük bir bataklıkta geleceğe doğru önünü yanını görmeden yürümeye çalışıyoruz. Bugün eğer çoğunluğu "vasıfsız" sayılan işçiler olarak Avrupa'nın sokaklarını süpürüyor, bulaşıklarını yıkıyor, yeraltında gün güneş görmeden madenlerini söküyor, akar bantlarında makina bantlarını birbirine takıyorsak ve "Artık işiniz bitti, alın şu beşliği onluğu da dönüp gidin!" denildiği halde dönüp gidemiyorsak; nedir nedeni, kimdir sorumlusu? Bugün de şairleri izliyor, yazarları hapsediyor, profesörleri doçentleri atıyor, pırl pırl gençleri hapsediyor, asıyor o yabanakıl öceriksiz yönetimler. Şairi, profesörü, işçisi, genci yok edilmiş, ya da susturulmuş bir toplum, hâlâ ondan bundan aktarmalar yaparak kitap yazan "prof"larla mı düşünecek, önünü görecekt geleceğe giden yolda?

Bilmiyorum yeterince ayırında mıyız? Bütün bunlar aynı zamanda doğuruyor o önünün kötüsü sonucu, yani nitelik bozulmasını. Çok bilgili yazarlarımız, dediği dedik eleştirmenlerimiz var, onlar 100-150 yıl öncesinin bilgilerine dayanarak "İnsanın çevresi değişti mi düşüncesi davranışı da değişir!" diyorlar. İşte bir buçuk milyonumuz çeyrek yüzyıldır Avrupada; "vasıfsız" geldik de nitelikli mi olduk? Coğrafyamız değişti ama kafalarımız değişti mi? Burada bakalım sahnelerimize sanatlarımıza, buranın okullarındaki çocuklarımızın eğitimine, aile içinde kadının, kızın, özellikle de kızlarımızın durumlarına. O canım yıllar, evik çabuk bellenmiş halayları çıkıp ortalarda oynamakla akıp gitti. Doğru dürüst adlarını bir kağıda bile yazamadığımız türküler, tozu yarı alınmış sazlar eşliğinde, hem ille de tek sesle, binde bir topluca söylemek istediysen sanki fraksiyonlar yüzünden birbirine küs seslerin oluşturduğu yakıştırmaya korolorla geldi geçti o canım yıllar. Büyük Ruhi Su'nun öğrencisi Sümeyra gibi, yurttaşlıktan çıkarttığımız Melike gibi, arada

bir Berlin İşçi Korosu gibi niteliğe ulaşan örnekler de olması, Bach'ın, Beethoven'ın yurdunda kim bilir daha nerelelere kadar düşeceğiz?

O yüzden demek istedim ki, Bremen'de, Ernst Waldau Tiyatrosu'nda Ermeni, Kürt, Türk yurttaşlarımızdan, Kıbrıslı, Yunanlı, Alman, Fransız arkadaşlarımızdan oluşan, Brenda Başar yönetimindeki topluluk beni "İşte nitelik! İşte nitelik!" diye sevince boğdu. Nitelik denen, ama ne yazık pek az bulunan o nesnenin

bir yandan bilgiyle, bilinçle, bir yandan da yaptığı işe duyduğu sevgi ve saygıyla, ama hepsinin üstünde öyle bordrolarla filan ödenemez, ölçülemez hazırlık çalışmalarlarıyla oluştuğunu bir kez daha düşündüm.

Ve acıyla anımsadım: Brenda Başar'ın, kültürümüzü dışarda başarıyla tanıtan bu özverili yurttaşımızın yurttaşlığıyla da oynandığını.....

Duisburg, 1.5.1989

Bir Kamışım Sazlıkta

suskun bir neyim sazlıkta
yabanın yeli dörtbir yanımda
deli eder beni deli
okyanus dalgalı nağmelerim
yemen ağdı türkülerim
dilvermezler hani nerede?

gözlerimde zümrüt yeşili meltemin
hasretin dipsiz kuyusunda neyerim
batık bir yelkenli günlerim
bu günlere dalıp dalıp giderim

demiri yosun tutmuş acıların
söküp atamıyorum içimden
suskun küskün bir neyim sazlıkta ben
hani neyzenim nerede?

loş, eski bir şehrin şafak yılgınlığı

bu benimkisi

yıkamadığım içimden
doğacak günü tutmuşum avuç içimde
körebe oynuyorum kendi kendimle

ne zaman genzimi yakacak
hani 1 Nisan yağmurlu bahar kokuların

nere?

hâlâ o buruk acı
senin başlattığın onulmaz sancı
iki gözüm yer tüketir beni
hani nerede lokmanhekimin
nerede ağrılarımın ilacı?

içimdeki zehri süzene değin kapına

gelmiyeceğim

mey meclisine de girmeyeceğim
ne sarhoş, ne de bir hoş
yaşamla sarmaş dolaş da olmayacağım
neylik benim neyime
ben ki neyzenini yitirmiş biriyim
dere boyunda bir kamış seliyim

Erol YILDIRIM

Şubat 1989

Stendhal Sendromu

Serol TEBER

Geçen yıl, olabildiğince güneşli ve mavi, kavakların pamuklayıp ardından kirazın beklendiği günlerden güzel bir akşam-üstü, Düsseldorf'ta Kaçmazlar'ın balkonunda bir yandan kumanyayı gözden geçirip, çirozun sirkisini tazeleyip, masayı donatırken bir yandan da mangalı yakmaya çalışıyorduk...

Tatilden yeni dönmüştük... Kaçınıcı kezdin başıma geldiğini bilemediğim gibi, gerçek nedenini sezinlememe karşın, bir türlü uygun bir biçimde dile getirmekte de güçlük çektiğim, sıkıntılı, tatsız, huzursuz edici bir yaşantımı çevremdekilere anlatmaya çalışıyordum...

Sağlığımın, keyfimin oldukça yerinde olduğu ve bilebildiğimce bedensel ve ruhsal büyük sorunlarımın bulunmadığı zamanlarda bile, yaptığımız kimi gezilerde, örneğin, Barcelona'da Picasso müzesini, Antonio Gaudi'nin Sagrada Familia Katedralini, Güney Fransa'ya ilk gittiğimizde kısa bir zaman dilimi içinde gezmek tedbirsizliğini gösterdiğim Picasso, Chagall, Matisse müzelerini, Floransa'da Uffizien Galerini ve son olarak da Kurtuba Camii ve Sevilla'da Alkazar Sarayı'nı.... gezerken, birden garip ve aşırı bir heyecan, huzursuzluk, sıkıntı, baş-ağrısı, mide bulantısı, yorgunluk, vb... gibi hiç de hoş olmayan psiko-somatik belirtiler duyumsamış, zaman zaman uzunca süreler oturma gereksinimi duymuş, kimi kez bu güzelim gezileri yarıda kesmemek için büyük çabalar harcamak zorunda kalmışım...

Tüm bu anlamsız gibi görünen yaşantı bozukluklarını o gece birlikte olduğumuz dostlara iletmeye çalışıyordum ki, Ahmet, bir yandan mangaldaki köftele-ri çevirirken bir yandan da, böyle bir şeyi yakınlarda okudum, biliyorum... dur, bekle... dedi ve sonra da Int.Herald Tribune'nin, 12.7.1988 tarihli sayısında böyle bir konuyu kapsayan ilginç yazıyı gösterdi....

***

Gazetenin, Floransa'lı kadın psikiyatrist Dr. Graziella Magherine'den aktardığı haberlere, bugüne değin derlenen görgü ve bilgilere göre, şimdide değin sıkça rastlanan, ayakları yaralı, midesinden şikayetçi turistlere son zamanlarda, araştırmacıların *Stendhal Sendromu* olarak tanımladıkları bir "hastalık", daha doğrusu, yeni bir yaşantı bozukluğu eklenmiştir...

Floransa'da, Maria Nuvoa hastanesinde, son zamanlarda *Stendhal Sendromu* tanısıyla 107 kişi tedavi edilmiştir... Bu "hastalıklarda" saptanabilen başlıca belirtiler, panik biçiminde ortaya çıkan korku, suçluluk duygusu, kimlik (identitet) yitimi ve dış dünyanın real algılanışında, görece kısa bir zaman içinde, kişinin kendi gerçek kimliği ve dış dünya ile olan ilişkileri bulunmakta, real ölçüler, değer yargıları önemlerini yitirmekte, korku ve suçluluk duygusu, kimlik (identitet) yitimi ve dış dünyanın real algılanışında bozulma, vb. olarak tanımlanmaktadır....

Anlatıldığına göre, böylesi rahatsızlıkların başlangıcında, görece kısa bir zaman içinde, kişinin kendi gerçek kimliği ve dış dünya ile olan ilişkileri bulanmakta, real ölçüler, değer yargıları önemlerini yitirmekte, korku ve suçluluk duygusu ile birlikte hezeyanlı, irreal bir yaşantı (fantaziler dünyası) ve bilinç bulanıklığı içine girilmektedir..

Dr.Magherini'nin savlarına göre, Floransa böylesi duyguları, heyecanları ortaya çıkarmak için çok uygun bir kent, bir kültür merkezidir...

Gerçekten de, görenlerimizin anımsayacakları gibi, Floransa'nın eski kent merkezi görece küçük bir alana kurulmuş ve çok yoğun bir kültür birikimini barındırmaktadır. Ve bu kültür merkezine giren insan bu birikimi özümleyecek zamanı ve (daha da önemlisi) hazırlığı bulunmadığında, bir tür kültür-şoku et-

kisiyle, panik biçiminde ortaya çıkan ilginç yaşantı bozuklukları içine girebilmektedir...

***

Bu durum kuşkusuz eskilerden beri bilinmektedir. Goethe ile İtalya'ya ilk gelişinde benzer yaşantı bozuklukları göstermiştir. Fakat, bunların içinde, en çok ve ayrıntılı olarak bilinen örneğini Sigmund Freud 1936 yılında Atina'da Akropolis'i gezerken duyumsamıştı. Freud, Akropolis'de birden ve görece kısa süreli bir bellek-anımsama bulanıklığı içine girmiş, kendisinin kim olduğunu ve nerede bulunduğunu bir süre anımsayamamış; yanılsamalı, sınırlı ciddi bir depreyonalizasyon ve derealizasyon bozukluğu göstermiştir... Freud, bu ilginç yaşantı bozukluğunu, 70. yaşgünü için Romain Roland'a yazdığı bir mektubunda ayrıntılarıyla anlatmış ve Freud'un bu kısa yazısı hemen klasikleşmiştir. (Bu mektubun tümünü okumak isteyenler için: S.Freud, Gesammelte Werke, Band 16, s. 250-255 "Eine Erinnerungstörung auf der Akropolis").... Ancak, Freud, daha önce de, 1901 tarihinde Roma'ya ilk kez gidişinde, Vatikan Müzesini ve de özellikle de Michel-Angelo'nun *Musa* yapıtını gördükten sonra, olağan-dışı bir yorgunluk ve depreyon içine girdiğini, hemen aynı günlerde yakınlarına yazdığı mektuplarda belirtmiştir (bkz. Ernest Jones: Sigmund Freud, Leben und Werk, Band 2. s. 34-35)...

Sinfoniekonzert

Dienstag, 20. März 1990

Württembergisches Kammerorchester Heilbronn

Leitung: Jörg Faerber

Solisten: Süher und Güher Pekinel, Klavier und Hans Clarin, Sprecher

Prokofieff: „Peter und der Wolf“ op. 67

Saint-Saëns: „Der Karneval der Tiere“

Mozart: Konzert für 2 Klaviere und Orchester Nr.10 Es-dur KV 365

Ort: Theatersaal des Städtischen Saalbaus Witten

Ancak, Dr.Magherini'nin böylesi yabancılaşma-yaşantı reaksiyonlarına *Stendhal Sendromu* adının konmasını önermesi daha anlamlıdır... Dr.Magherini'ye göre, ilk modern turist *Stendhal*'dir. *Stendhal*, 1817 tarihinde yaptığı Roma-Napoli ve Floransa gezisi sırasında, Santa Groce kilisesini gezerken, oirden kalp atışlarının hızlandığını, gözlerinin karardığını, dizlerinin bağının çözüldüğünü ve yere düşmek, bayılmak üzere olduğunu duyumsamış, hemen kiliseden dışarı çıkmış ve güçlükle oturacak bir yer aramıştır (*Stendhal*'in bu gezi notlarını Almancadan okumak isteyenlere: *Stendhal*, "Rom-Neapel und Florenz. 1817"-- Insel Verlag 1988)...

* * *

Araştırmacıların kanısına göre, *Stendhal Sendromu*, turizm ya da gezi stresi ile değil, bir tür kültür şoku ile bağlantılıdır... Özellikle belirli bir kültürel ve psikik hazırlığı olmadan, Florensa gibi, izelerinden hediyelik eşya satan dükkanlarına dek yoğun kültür-tarih birikimi içeren bir ortamda, kişi, özellikle, Refaello, Leonardo, Michel-Angelo, vb. gibi, dev Rönesans sanatçılarının yapıtlarıyla bu denli yakın bir ilişki içine girince, ciddi bir yabancılaşma, korku, suçluluk duyguları içine girmekte, hatta izlenme hezeyanları ortaya çıkmaktadır... Ve Dr.Magherini'nin anlattığı gibi, böylesi belirtiler çok kez, ortalama üç ile on gün kadar süren bir klinik tedavisini bile gerekli kılabilir...

* * *

Stendhal Sendromu üzerine olan yazıyı okurken, *Goethe*, *Freud*, *Stendhal*, vb. gibi evrensel kişilikler, yazarlar, düşünürler ile "hastalık" paydası altında (bile olsa) toplanabilen kimi ortak özellikler göstermiş olmaktan birazcık olsun şüpheli yerlerde bir şeyler titremedi değil... Ancak, yazısının son bölümüne doğru, Dr. Magherini, günümüz dünyasında *Stendhal Sendromu* belirtileri gösterenlerin, dünyanın, özellikle az kültürlü bölgelerinden gelen, görece "hazırlıksız" turistler arasında çıktığını (kibarca) vurgulaması keyfimi biraz kaçırır gibi oldu...

Fakat, böylesi bir tartışma ve araştırmada beni asıl sevindiren, bu tür yaşantı bozukluklarının, her şeye rağmen, bir müze ya da bir katedral gezerken (gene de) hâlâ şaşırabilen, heyecanlanabilen ve hatta böylesi büyük yapıtlar ve onları yaratanlar karşısında suçluluk duygusu duyabilenlerin içinden çıkmış olmasıdır...

Ne mutlu diyorum, bir Picasso, bir Chagall, bir Matisse, bir Leonardo'nun karşısında hâlâ heyecanlanabilenlere, şaşırabilenlere, suçluluk duygusu duyabilenlere...

Dansı heyecanlanamayanların, şaşırılmayanların başına...

Nice nice *Stendhal Sendromlarına*...●

Dar Geçit

İki doruk arası bir dar geçitte
Sevgi de boğuntuda artık erdem de.
Eşik altına saklanan bir anahtar gibi
Kapandı tüm yapraklar günü gelesiye.
Sen ki hem burdasın hem kaç yıldız ötede
Ermişlere özgü bir tepkisizlik
Yaz ortası güz gölgeli yüzünde.
Ben ki ozan, söz tanrısı
Sözsüzleşiyorum bunca söz arasında
Bakışsız suskunluğunun önünde.
Yıllandıkça eskiyor tenimiz de
Ve biz
Kayatuzu yalayan bir dil örneği
Değip geçiyoruz gençliğe, güzelliğe.
Kendinde başlıyor insan, kendinde bitiyor yine
Ve hiçbir şey derine kök salamıyor
Yalnızlığı olmayan kişide.
Unutma, bu gündönümünde
Kıyımcı satraplar iz sürüyor gecede.

Zulmün Yanaşamadığı Bir Kıyı

Köklerdeki özsuya çekildi
Postallarla çiğnenmiş yaşam.
Yalnızlığın o tapınak sessizliğinde
Mayalanıyor ölümsüzlüğün gizi.
Sabahın kokusudur koruyan dirimseli
Ölümü ayartan bu çiçekte
Ve de yüreğimizde.
Bak işte
Umudun çeliğine çifte su verdi
Ozan-demirci.
Zulmün yanaşamadığı bir kıyıdır
Senin sevgin.

Tahsin SARAÇ

Das Innere Ziel der Kultur

Helmut SCHÄFER

Eine Dankrede, die sich nur auf eine floskelhafte Höflichkeit reduzierte, wäre dem heutigen Anlaß, der Verleihung des Ruhrpreises an das THEATER AN DER RUHR, wohl unangemessen. Wissen sollen die, denen wir den Preis zu danken haben, was die auf solche Weise Geehrten bewegt, nachdem Ihnen die Auszeichnung zuteil wurde.

Wir haben zur Kenntnis zu nehmen, daß seit einigen Jahren der Kulturbetrieb in ungeahnter Weise expandiert. Die ökonomischen Möglichkeiten, die er in sich birgt, wurden vor Zeiten so noch nicht beachtet. Der Bau neuer Museen provoziert heute die Aktivität ganzer Hotelketten, deren Kapazitätsberechnungen wiederum mit den Planungen großer Ausstellungen kalkulieren dürfen, die den Städten ein Massenpublikum verheißen. Jede Stadt der Republik, die in der ausgebrochenen Konkurrenz um Attraktivität die vage Chance wittert, eine Jahresfeier — gleich welchen Anlasses — zu installieren, begrenzt sich nicht mehr auf wenige Gedenkreiden, die von Telemann-Konzerten umrahmt sind, sie badet sich hingegen in einer Unterhaltungskultur, die aus Popmusik, Diskussions- und Ausstellungsveranstaltungen zusammengerührt wird und sich mittlerweile über ein ganzes Jahr hin ausdehnt. Man kann es als Fortschritt begreifen, daß an die Stelle der alten Militärparaden, die ihren Charme im Zeitalter der atomaren Bedrohung eingebüßt haben, eine Massenkultur etabliert wurde, die jedem Erdbewohner wenigstens einen gelungenen Abend beschern muß. Ablesbar wird daran jedoch auch, daß sowohl ein Einverständnis zwischen Veranstaltern und Publikum vorliegt, das von Kultur heute vor allem den Unterhaltungscharakter verlangt, der im besten Fall kein Auge trocken läßt. So verheerend sind die Folgen der rationalisierten Welt, daß sich fast ein ganzes Zeitalter im Amüsement ertränkt. Kultur hat sich der sonstigen Lebenspraxis unterzuordnen und muß die Lücken füllen, die der Zueinn an freier Zeit verursacht hat. Das innere Ziel der Kultur hat sich seit der Ära der Massengesellschaft verändert: sie tut den Menschen durchaus nichts unmittelbar Böses an, sie droht ihnen nur mit dem Vergessen. Horkheimer / Adorno gemahnten in diesem Zusammenhang an „die böse Liebe des Volkes zu dem, was man ihm antut“. Der Gehalt

Bei der Ruhrpreisverleihung Oberbürgermeisterin von Mülheim Dramaturg Helmut Schäfer (links) und Roberto Ciulli. Foto: K. Mücke

solcher Kultur ist ihrem Wesen nach affirmativ und führt zu einer regressiven-Egalität aller Inhalte.

Würde Kunst von solcher Mentalität angegriffen, gliche dies ihrer Aufhebung im Amüsierbetrieb. Im Wesen der Theaterkunst ist etwas aufbewahrt, das gegen das Vergessen streitet: Zeit ist in ihr ein bewußtes Movens. Zeit, real verlaufende, wird aus dem Zusammenhang, den das gesellschaftliche Leben stiftet, in einen neu geschaffenen Kosmos versetzt, der sich nicht schlicht in die Alltagserfahrung zurückübersetzen läßt. Im Kern des Zeitphänomens erleben wir denn auch zweierlei: daß Zeit einerseits unendlich ist und der Macht des Subjekts nicht untersteht und daß andererseits die Zeit schon vergangen ist, bevor das Subjekt die Möglichkeit hatte, sie sich im Moment anzueignen. Gelungene Kunstwerke machen diesen Widerspruch deutlich. Damit ist auch der Gegensatz zwischen einer Massenkultur und Theaterkunst dingfest zu machen. Versucht die erstere den Geist oder Ungeist einer Massengesellschaft bloß zu reproduzieren, so daß man nur sieht, was man schon kennt, Zeit also totgeschlagen wird, so zielt jede Theaterkunst, die ernst zu nehmen ist, auf das Gegenteil: das Ungekannte, Nicht-Reproduzierte, das die Erfahrung, die im Raum der Kunst gewonnen werden

kann, unübersetzbar macht. Aus dem gesellschaftlichen Leben herausgelöste Zeit auf der Bühne macht ein Moment der Zeit überhaupt erst ansichtig: daß wir sie stets nur als Erinnerung besitzen. Die Verdichtung der Zeit auf der Bühne zum Augenblick, wie selten er auch gelingen mag, vermittelt uns neben thematischen Einsichten, daß uns die zuspitzte Gegenwart, das ‚hic et nunc‘, als Quelle unserer Lebenserfahrung selten zur Seite steht. Die Wahrnehmung, die sich anhand gelungener Theatermomente konstituiert, entzieht uns für die Zeit jenes Augenblicks unserer Realität — und Reflexion ist das Geschäft, das Neue, Nicht-Gekannte mit dem zu verbinden, was unser Wissen bislang bereit hielt. Übersetzbar wird der authentische Moment nicht werden, aber er kann eingehen in eine Assoziation, die der Zuschauer selbst kreiert.

Massenkulturelle Veranstaltungen, die ohnehin mehr ein ökonomisches Interesse im Blick haben, meiden jeden kreativen Akt im Bewußtsein des Zuschauers. Sie votieren fürs Schematische, die Endlos-Serie ist ihr Ziel. Das, was als Rätsel im Kunstwerk sich verbirgt, gilt als Unverstand, wo die unbedingte Wiedererkennbarkeit zur Pflicht wird. Ähnlichkeit ist das Minimum, das solche Produkte fordern, schlackenlose Unterschiedlosigkeit das Ziel. Kein

Traum wird geträumt, nicht der Hoffnung Raum gegeben, daß auf dieser armen Erde die Welt und die Menschlichkeit zu sich kommen möge. In unseren ökonomisch bestimmten Gesellschaften ist die Kompatibilität Gesetz, alles mit allem vergleichbar zu halten und nichts zu gestatten, das sich nicht umtauschen ließe. — Dies ist meines Erachtens weniger eine Folge der sogenannten Rationalitätskrise, in die die Nachkriegsgesellschaften nach der Ära der Aufklärung hineingeschlittert sind, vielmehr rührt es an den offenkundig gewordenen Sinnverlust einer nach dem Wiederaufbau scheinbar über alles verfügenden Massengesellschaft. So unüberschaubar wie das sich stets in neuem Gewand zeigende Warenangebot wurde, so indifferent wurde auch die Ware Kultur in einer Gesellschaft, die der Unterhaltung mittlerweile als Selbsterhaltung bedarf, um vergessen zu können, was an nicht eingestemtem Sinn ihre Handlungen bestimmt.

Kunst kann ein Gegengift zur reglementierten Welt sein — ich denke, auch dafür spricht der Preis, den Sie uns heute verliehen haben. Die Utopie aller Kunst, in Sonderheit der des Theaters, besteht in dem Glauben an das Vorhandensein möglicher Welten, die noch nicht den Zauber des Unbekannten verloren haben, in denen es Geheimnisse gibt, die sich nicht dem ersten Blick verraten. Die Geheimnisträger, die Schauspieler, sind die Agenten, die uns in das Dunkel einführen, an sie knüpfen sich unsere Mutmaßungen, unsere Gefühle und auch unsere Einsichten. Sie sind Botschafter jener möglichen anderen Welt, die vielleicht ein Licht auf die uns bekannte wirft und uns merken läßt, daß wir uns ihrer doch nicht so sicher fühlen können.

Dieser Preis, der dem THEATER AN DER RUHR insgesamt verliehen wurde, und das ist gut so, lenkt unsere Erinnerung auch zurück auf Gordana Kosnovic, die vielleicht unser größter Geheimnisträger, Provokateur und Mittler zwischen den Welten war. Ihre Schauspielkunst überbrückte scheinbar mühelos die enorme Kluft, die zwischen unserer gesellschaftlichen Wirklichkeit und jenem Kosmos existiert, in den zu schauen soviel Lust bereiten kann. Schauspieler ihrer Art unterhalten ganz selbstverständlich, indem sie Konzentration erzwingen in einer doch ziemlich dekonzentrierten Gesellschaft.

Die Zerstreuung, nach der die ohnehin schon Zerstreuten verlangen, machte die Unterhaltung erst zu dem Betrieb, der Konzentration auflöst. Theater, das gelingt, ist der Gegenpol und setzt wider das Vergessen die Erinnerung, die Jean Paul das einzige Paradies nannte, das uns nicht zu rauben sei. Im Angesicht der Erfahrungen des 20. Jahrhunderts offenbart sie wohl auch die Hölle, die sich nicht mehr bedecken läßt. Erinnerung ist aber auch die Kraft, die weglau-fende Zeit, den heraklitischen Fluß zu

bannen und verhilft angesichts gelungener Kunstwerke zu der Erkenntnis, daß sie für die Menschen untrennbar mit dem Tod verbunden ist. Insofern wohnt aller Kunst auch die Ohnmacht inne, das vergangene Schreckliche nicht mehr ändern zu können. Doch liegt in ihr auch das Versprechen, daß es sich nicht wiederholen möge, auch wenn die Wirklichkeit uns selten Grund für diese Annahme bietet. Unterhaltungskultur heute hat mit solchen Überlegungen nichts zu tun: Vegangenheit und Zukunft werden in ihr in eine harmlose Gegenwärtigkeit verwandelt, in der sich niemand erinnern muß, noch irgendeiner hoffen kann — und an die sich wohl auch nach Sendeschluß niemand mehr zu erinnern vermag. Das Jean Paul'sche Paradies der erinnerten Vergangenheit ist in der Kunst aber auch immer eins der Zukunft. Folgt man einem Gedanken in

Kleists Aufsatz über das Marionettentheater, so wird deutlich, daß der Weg dorthin kein einfacher ist. Kleist konstatiert, daß, nachdem wir vom Baum der Erkenntnis gegessen haben, die Geschichte sich als eine Folge von Mißgriffen entwickelt habe: „Doch das Paradies ist verriegelt und der Cherub hinter uns; wir müssen die Reise um die Welt machen, und sehen, ob es vielleicht von hinten irgendwo wieder offen ist“. Auf dieser Reise befindet sich die Theaterkunst wofern es ihr um Wahrheit zu tun ist, ohne den Abstand ermesen zu können, der zwischen ihr und dem Paradies besteht, in das ja von vorne nicht hineinzukommen ist. Im Namen aller, die das THEATER AN DER RUHR tragen und getragen haben, bedanke ich mich bei Ihnen, verehrte Preisverleiher, für die Ehre, die Sie uns heute erwiesen haben. ●

Afişler

İyice yapıştirılmamış afişlere bölünüyor günlerim
Duvarlara yaslanmış bir dünyada yapraklar dökülüyor

sa/gel/ralım/in/yara/hesap/ları/larını/göre/sava/ceğiz/şarak
zu/gü/lum/zal/da/gün/biter/ler/bir/de/ölüm/gelir/yok/elini
ço/festi/cuklara/val/pal/eğlen/yaçolu/celer/sevi/gel/nin

Buraya da ilan yapıştırın lütfen

Bu duvarı boyamak hoşunuza mı gidiyor

Hiçbir yeri kirletmiyoruz biz sizden başka

Karşı duvarı boş bırakmanızı rica ediyorlar

Hangi duvara asılıyor ölümler/evlenme ilanları

gün/bilinç/lerin/kadın/sonu/lenen/protesto/istifa/kan/yaş
katil/sevgi/kaçı/lim/mazki/görüşeceğiz/dost/yarın/yakın/larda
iktidar/sorula/deniz/caktır/solsa da/mayıs/bir/yaşa/ölmeyin

Duvarlar gözlerini hangi renge açar

Sabaha karşı yine geliyorlar

Karartmasız akşamlar da doğuyor çocuklar

Bir gençkızın gözleri gibi bir sabah

Duvarların elini öpün çocuklar

Yılları geriye doğru yürümeyin arkadaşlar

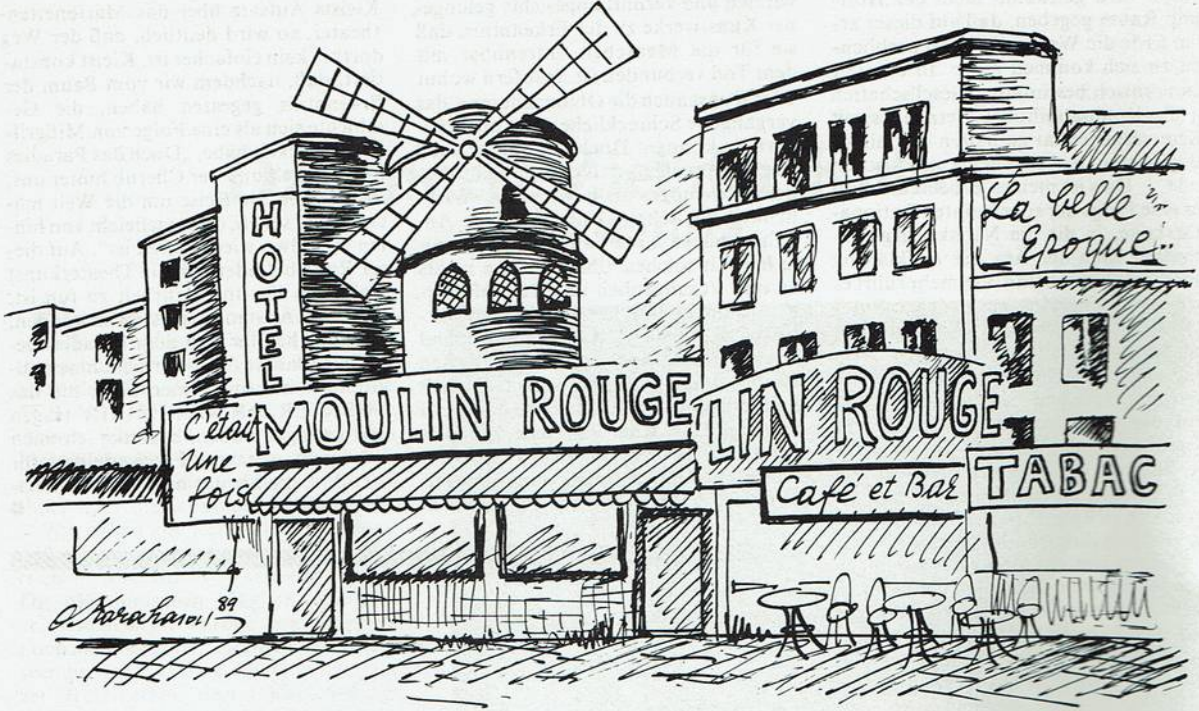
Ölümleri çiçeklerle besleyin vatandaşlar

Ayakkabılarınızı çıkarın evlere girerken çocuklar

Saçlarınızı kestirmeyin yandan yukardan arkadan

Bu duvarı da bana bırakın kızlar

Gültekin EMRE

"Paris'te Moulin Rouge"

Paris'te Gezintiler

Aydın KARAHASAN

İlkin 1959 Haziranında gelmiştim Paris'e. Otuz yıl önce, dile kolay! "Zaman tünd-ü mutmain bir hatve-i samût ile takib eder bizi" diyor Tefvik Fikret. Bu otuz yıl içinde (saymadım ama) on-onoş kez daha seferim var Paris'e. Güzel Sanatlar Akademisi'nin son sınıfına geçmiş, büyük yaz tatilinden yararlanarak bir öğrenci mübadelesiyle Fransa'nın yolunu tutmuştum. Çağdaş Türk Resmî'nin değerli ustalarından öğretmenim, ressam-yazar Nurullah Berk bana bir Fransa bursu sağlamak için kaç kez resmi kuruluşların kapısını çalmıştı da bir sonuç alamamıştı. O zamanlar şimdi olduğu gibi "adamını bul" formülü geçerliydi. Nihayet Fransız Konsolosluğu'nda Mösyö Rosignol ile gazeteci Vural Vahit'in aracılıklarıyla öğrenci mübadelesinden yararlanmıştım. Top-hane'den kalkan Samsun vapuruyla Venedik'e kadar gelmiş, oradan trenle Münih'e inmiş; birkaç gün Amberg'te kaldıktan, oradan birkaç desen bir de portre çizdikten sonra (Dorle'nin unutamadığım portresi) tekrar trenle ver elini Paris demiştim. O sıralar Bedri Rahmi atölyesinde olan Ferid Edgü daha önce gitmişti Paris'e. (Şu sıralar Almanyalarda okumalar yapıyormuş. Kendisi aramaz beni, bilirim. Nerelerde olduğunu bilsem ben arardım kendisini.) O

koca kentte onun adresinden başka elimde kimsenin adresi olmadığı gibi tek bir kişi de tanıyıordum. Ferit'i Paris'te bulamazsam bu koca metropolde kaybolacağımı sanıyordum. Ha, bir de Noëlle adlı Rouen'li bir kızla mektuplaşırdım. Belki o bana yardımcı olabilirdi. Montparnasse'ta Metro Vavin'e yakın bir yerde kalan Ferit'in kapısını çalıp da karşımda kara kesif sakalıyla (o zaman sakallıydı) onu görünce bu koca kentte yalnızlık duymayacaktım artık. Sonra Café Select'te, Café de la Paix'de söyleşiler, tartışmalar... Erdal Alantar, Hakkı Anlı gibi ressamlarla, şimdi adını anımsayamadığım Léopold Lévy'nin kendi gibi ressam olan oğluyla görüşmeler, konuşmalar. Louvre Müzesi, Jeu de Paumme, Grand Palais'de gezdiğim sergiler. Gezip izledikçe beni sersem eden tablolar, heykeller. Eski ustalarla yenilerin karşıt akımlarından doğan ahengin resim sanatına yansıyan eşsiz virtüozu.

Paris'te çok kalmadan Dijon'a geçmiştim. Morey Saint-Denis köyünde üzüm bağları, şaraphaneler, ekmeğ elden su gölden bohem bir yaşamın sorumsuz avereliği. Fransız köylülerinin hemen hemen her köylü milletinde görülen cömert davranışları... Hayat dolu, capcan-

lı, neşe saçan nükteleri, yaşama ölesiye bağlı eğlenceleriyle tadına doyumaz yaşama sevinci. Dilimde Koca Nazım'ın "...Anlayarak bir usta kitap gibi/bir sevda şarkısı gibi duyup/bir çocuk gibi şaşarak/Yaşamak../hehehey/yaşamak ne güzel şey/anasını sattığımın/yaşamak ne güzel şey..." dizeleriyle Dijon sokaklarını arşınlayışım. Dijon'da kısa bir süre de olsa desinatör olarak çalışmam.. Dijon Edebiyat Fakültesi, Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki "cour de soir" çalışmalarını. Günü gününe tuttuğum günlüğüm.

Samsun vapurunda Tank Zafer Tuna-ya, Vakur Versan, Vedat Günyol gibi düşün adamlarıyla Venedik'e kadar yolculuk yapmanın da ayrı bir tadı vardı. Tarık Zafer hocayla Bielefeld'de yeniden karşılaşmanın sevinci. Samsun gemisinde turistlerle beraber Fransızca söylediği şarkıları, yaptığı nükteleri, anlattığı fıkraları Bielefeld'de kendisine söyleyince belleğini zorlayarak o anların bir kısmını yeniden nakletmesi insana ister istemez Yahya Kemal'in "Kâmindir o insan ki yaşar hâtralarla" dizesini anlatıyor. Akdeniz ikliminde Orta Avrupa ülkelerinin yaz mevsimlerini bile kıskandıran mayıs ayının taze bahar havasıyla başlayan bir gemi yolculuğunun

unutulmaz anılarını yeniden yaşamak "Her gün yorulup, nâfile bin yıl yaşamış Nuh" un yaşamından yegdir.

Haldun Taner'in bir gezi yazısında anlattığı gibi o zamanlar Paris'e gelen sanat-edebiyat meraklısı Türkler ya Café Select'te, ya Café de la Paix veya Café de Flore'da Picasso, Matisse, Jean Paul Sartre, Jean G net gibi sanat larla karılaşacaklarını sanırlar, onlarla birer fincan Fransız kahvesi içip hal hatır sorduktan sonra Champs-Ellys es'de volta atarken Françoise Sagan'la da karılaşacaklarını umarlarmış. Türklerden böyle biri o kahve senin, bu kahve benim, Paris kazan kendi ke ce dolaştıktan sonra özlemini çektiği sanat larla bir yerde karılaşamayınca, "Nerde bu adamlar yahu?" diye Fransız bir garsona sormuş. Garson şaşkın şaşkın şöyle bir bakınmış: "Nerde olacaklar, ressamlar atolyelerinde, yazarlar çalışma odalarında eserlerini yaratıyorlar" demiş.

Öyle tabii... Sanat  dediğin sabah akşam kafeteryalarla, meyhanelerde leyeg n ömrünü laklakiyatla geçirmesi gibi zamanını boşa harcayan adam değildir ki! Yazar, adı üstünde yazmayı, ressam da resim yapmayı kendine iş edinen adamdır. Bazıları da "Bir diyeceğin varsa yaz!" demezler mi? Her diyeceği olan yazı yazabilir mi? Yazmaya  zenenlerin dillerindeki sıkıntıya, cümlelerindeki savsaklığa bakın bir hele. "Kritik etmek, redakte etmek" diye ne ipe sapa gelmez deyişler uyduruyorlar. Redakte etmek diye bir fiil ne Almanca'da ne de Fransızca'da var. Yazı yazmak, kaleme almak anlamına gelen "r diger" diye bir fiilden türetilen "r daction" diye bir sözcük var Fransızca'da ama redakte etmek diye bir fiil yok. Yazdıklarına bir çeki düzen vermeyen, yazarken düşüncelerini derli toplu ifade etmekten aciz olanlar ille de yazmaya neden  zenirler ki? Okumaya  zen gösterseler ya... Onun için yazar bir diyeceği olan adam değil, yazmayı kendine iş edinen imsedir. Yazmayı kendine iş edinen adamın bir diyeceği olmaz mı? "Hayatım roman abi" deyip de yazmaya  zenenler, sinema afişlerini kopya ederek ressam kesilenler az mıdır çevremizde?

1959'dan bu yana Paris'e kaç kez geldim? 1980'de Devrim Erbil'le, bir ara Süleyman Saim Tekcan'la Louvre'u, Centre de la Culture Pompidou'yu, Mus e Gravin'i gezdik. 1980'de iki büyük ressamın, Salvador Dali ile Pablo Picasso'nun retrospektif sergileri vardı Paris'te. Dali'ninki Pompidou Kültür Merkezi'nde, Picasso'nunki Grand Palais'de idi. XX. yüzyıl resim sanatının kuşkusuz iki büyük ustası olan bu üstün yetenekli ressamların eserlerini tek tek gördükten, üzerinde ayrı ayrı durduktan sonra sergiden ayrılırken Devrim Erbil'le bu iki İspanyol'dan hangisinin daha büyük olduğunu konuştuk. Sergileri beraber gezdimez öteki arkadaşlarla şu kaniya vardık ki, Picasso gerçekten büyük bir sanatıdır. Bir yerlerde galiba Stern'de

okumuştum. Dali'yle yapılan bir konuşmada gazeteci sorar Picasso ile aranızda ne fark var? diye. Dali'nin verdiği yanıt ilginçtir. " nce müşterek yanlarımızı söyleyeyim" der. "O da İspanyol, ben de. O da dahi, ben de. O da milyoner, ben de. Aramızda tek bir fark var: O komünist, bense monarşistim!" Picasso'dan yirmi yaş daha geç olan Dali ilk Paris'e gelişinde Louvre'a gitmeden Picasso'nun atolyesine uğramış. "Bak" demiş Picasso ya, "Louvre'a gitmeden senin atolyene geldim." " ok iyi ettin" demiş Picasso. XX. yüzyıl resim sanatını temelinden etkileyen Picasso müzelerinin etkisinden kalmamak için "Müzeler bizi aldatır" sözünü boşuna söylememiştir.

Paris'te bu yıl çok geniş kapsamlı kültür-sanat etkinlikleri var. Hangi yıl yok ki? diyeceksiniz. Doğru, ama bu yılın çok özel bir durumu var Paris ile bütün Fransa'da. Fransız İhtilali'nin 200. yild n m  olmasi nedeniyle kafeteryalardan butiklere, tiyatrolardan müzelere kadar hemen her yerde ihtilalin ikiy z nc  yılını kutlama hazırlıkları seziyor. Grand Palais'in bir bölümünde 1789 Fransız İhtilali'nin bütün safhalarını en ince ayrıntılarıyla anlatan "La R volution Française et l'Europe" adlı dokümanter bir sergi var. Kitap i vitrinlerinde bu ihtilali anlatan cilt cilt kitaplar. Pek çoğu anında  teki Avrupa dillerine çevrilmiş bile. İşte birkaçının adlarıyla yazarları: La R volution Française (Andre Catelot), Robespierre (Max Gallo), Saint-Just (Bernard Vinot), Danton (Fridrich Bluche), XVI. Louis (Evelyne Lever), Madame Roland (Guy Chaussimand-Nogaret), 1789 (Antoine de Rivanol), Mirabeau (Guy Chaussimand-Nogaret), Viva la R volution (Hans Joachim Neyer), Charlotte Corday (Sibylle Knauss) Napolion (George Levebre), Marie Antoinette (Joan Haslip), L'Histoire de la R volution Française (Pierre Gaxotte), La R volution française (Andr  Soboul) vs.. Bu kitapların hepsinin Almanca'nın Alman kitap i vitrinlerini doldurmuş bile. (Bizim yayın yönetmeni Necile ile yayın sorumlusu Aydın'ın kulakları çınlasın). Bir de dünyada olup bitenlere ne kadar kayıtsız kaldığımızı d ş nuyorum. Adam hem Avrupa Topuluğu'na bizi de al diye dilekçe veriyor, hem de Avrupa'da neler olup bittiği kendisine viz gelip tırıs gidiyor. Boyalı basınımızda ne doğru d zɡ n bir araştırma yazısı, ne de konuyla ilgili ciddi bir çalışma var. Cumhuriyet'in Dergi eki de değinmese bu büyük olaya bir kısımlar okur kitlesine konuyla ilgili kaynak bulmakta g cl k çekecek.

Paris'e her gelişimde ilk önce Louvre'a giderdim. Bu kez ilk önce yeni açılan Mus e d'Orsay'e gittim. Bir müddet önce Louvre Müzesi'nin bir parçası olan Jeu de Paumme'daki empresyonist ressamların eserlerini Mus e d'Orsay'e taşımişlar. Sen nehrinin öbür yakasında kırya yakın bir tren istasyonu olan d'Orsay garının g zergehi değiştirilince bu koca yapıyı Paris belediyesi müzeye çevirmiş. Monet, Manet, Degas, Von Gogh, Vlaminck, Signac, Renoir, C zanne, Gauguin, Seurat,

Daumier, Denis, Bonnard, Derain, Utrillo, Dufy, Rouault, Marquet, Lautrec, Rousseau, Redon, Sisley, Pissarro, Dongen gibi daha çok empresyonizmle ekspresyonizmin temsilcileri olan ressamların eserleriyle haşır neşir oluyor insan Mus e d'Orsay'de. Delacroix gibi romantiklerle, Ingres gibi klasiklerin yanında Courbet gibi realist ressamların eserleriyle de karılaşılıyor. Bizim bazı resamlara da hocalık etmiş olan Ger me'un  nl  "Horoz D ğ ş " adlı tablosu da bu müzede yer alıyor. D'Orsay garının müzeye d n ştirilen iç mimarisi de başlı başına bir sanat şaheresi gibi yeniden düzenlenmiş. Havalandırma, ışıklandırma, döner merdivenler, kafeterya ile kitaplık için harcanan paralar Fransız frangıyla milyarları buluyor. Sadece Louvre Müzesi'nin avlusundaki canlı piramide harcanan para 120 milyar Fransız frangi. Milanolu kadın mimar Gea Aulenti'nin yaptığı tartışmalara neden olan i  dekorasyon ferah, i  açıcı olmakla beraber eleştirmenlere göre aşırı dekorasyon fazla dikkati  ektirgeden sanat eserleri sanki boğuntuya getirilmiş. Benzer eleşti Pompidou Kültür Merkezi için de yapılmıştı. Bu Kültür Merkezinde L ger, Matisse, Picasso, Mirro, Mandrian, Gris, Chagal, Dali, Braque, Delaunay, Carra, Severini, Kandinsky, Malewitsch, Jawlensky, Ernst, Feininger gibi ressamların eserlerinin yanında sık sık düzenlenen  ağdaş sergiler de yer alıyor.

Beni bu kez Paris'te en çok ilgilendiren ömrü sevgi ile beğeni arasında bir  armış acısı çekmekle geçen Fransız ressamı Paul Gauguin'in Grand Palais'deki retrospektif sergisidir. Paris bankalarının birinde kısımlar sefliği yapar, iyi de para kazanırken hergün resim yapabilmek  r na günün birinde kararını verip de aniden görevinden istifade eden Gauguin'in daha sonraki yaşamı yoksulluk ve acılar içinde geçmiş. Hele sevgili dostu Van Gogh ile aralarındaki traşik olaydan sonra kendini Martinik adalarına atarak Tahiti'de şahereslerini yaratan, insanlık tarihine  lmez eserler bırakan Paul Gauguin'in dünyanın belli başlı müzelerinden toplanarak Grand Palais'de açılan sergisine girebilmek için saatlerce kuyrukta beklemek gerekiyordu. Gauguin'in renk dünyası daha çok ekspresyonizm (anlatımcılık) yakındır. Kobalt mavisi, krom sarısı, zümrüt yeşili renklerin ahengini tablolarının orjinallerinde görünce baskı teknolojisinin gelişmiş olmasına rağmen kartlarla reproduksiyonlardaki renklerin gerçek renkleri yansıtmadığı daha iyi anlaşılıyor. "Tahiti'li Kadınlar", "Bek retin İzalesi", "Yel-pazeli Geç Kız", "Beyaz At", "Meyve Taşıyan Kızlar", "Tahiti'de Bir Sokak", "Kumsal'da Atlılar", "Van Gogh Ay- i eklerini Boyarken" gibi tablolar bir arada görebilmek ancak böyle retrospektif sergilerin açılmasıyla olasıdır. Yoksa bu tabloları tek tek görmeye kalkmak için Vaşington'dan Moskova'ya, Tahiti'den Leningrad'a kadar dünyanın belli başlı müzelerini tek tek g zmek gerekir. Bu g c olanakların düşünen, sanatı, kültürü, insan yaşamının vazgeçilmez ögesi kabul eden ülkeler bu gibi kültür hizmetlerini halkın geniş katmanlarına yaymak için büyük maddi fedak rliklardan ka ınmamaktadırlar. ●

“Korku, Sanatın En Büyük Düşmanı Aynı Zamanda Dürtükleyicisidir”

Geçen ay Federal Almanya'da Hertent Belediye Galerisi'nde bir seramik ve heykel sergisi açan K. Ezel Ağaoğlu ile bir söyleşi yaptık. İsviçre'de politik sürgün olarak yaşayan K. Ezel Ağaoğlu'nun Türkiye'de heykeltçilik sanatının geçmişi ve geleceği üzerine değerlendirmelerini içeren söyleyişi aşağıda yayımlıyoruz.

Türkiye, daha doğrusu Anadolu yüzyıllar boyunca heykel sanatıyla kucak kucak yaşadığı halde, bugünün özgün heykel sanatı halkın kültürünün bir parçası olamamıştır. Bu konuda siz de görüşünüzü açıklar mısınız?

Evet Anadolu toprakları yüzyıllar boyunca, hatta binlerce yıl heykelle içiçe yaşadı. Uzun süre Anadolu toplumlarının dinleri çok tanrıydı. Yüzlerce değişik tanrı vardı. Onlara tapınmak için mücessem suretlerini üretiyorlardı insanlar. Heykeli bir "sanat" dalı gibi görmüyorlardı. Ama biz günümüzde o heykelleri değişik bir düzlemde, sanat eserleri olarak algılayıp değerlendiriyoruz. Daha sonra Anadolu'ya Türk göçleri başladı. Anadolu giderek Türkleşti, Müslümanlaştı. Hepten değil tabii, ama hâkim toplumsal düzen olarak. Bildiğimiz gibi Müslümanlıkta tek Allah, tek Peygamber anlayışı mutlak. Onların resimleri, heykelleri yapılamaz. Çok tanrı "put" a tepki her türlü insan suretine tepkiyi de

beraberinde getirmiştir. Bu yüzden Cumhuriyete kadar Anadolu'da resim ve heykel sanatı görülmez. Minyatürü bu kategori içinde ele almıyorum. Minyatür Türk-Müslüman toplumunda toplumsal hiyerarşiyi yansıtıyordu. Buna müsaade vardı. Cumhuriyetten sonra ise bu defa çağdaş Batılı anlamda sanat ortaya çıkıyor. Akademilerde resim ve heykel sanatı öğretilmeye başlanıyor. Avrupa'dan esinlenerek. Gerçi bu yönde eğilimin Cumhuriyet öncesi tarihi de var. On Dokuzuncu Yüzyılın ikinci yarısında utangaç denemelerle başlıyor. Fakat esas çaba, çeşitli yönleriyle, Cumhuriyetten sonra. Böylece Rönesans'ı yaşamayan Türkiye toplumu, sanatı Avrupa'da algılandığı gibi anlamaya çalışıyor. Bunun yerleşip kök salması, kendi özgün biçimini bulması kolay değil. Bir çeşit yukarıdan gelen bir zorlama var. Ama Türkiye'de şimdilerde özgün sanattan söz etmek yine de mümkün. Çünkü bir anlamda Avrupa sanatının ne olduğunu, Rönesans'ın ne olduğunu, bunların toplumsal temellerinin ne olduğunu özümseyen sanatçılarımız da çıkıyor. Meselâ resim dalında gerçekten özgün işler yapan sanatçılar var. Heykele gelince, heykel de var Türkiye'de şüphesiz. Yüzlerce Atatürk, Barbaros vs. heykeli yapıldı, yapılıyor da. Bu arada resmîyet dışı denemeler, soyut heykel çalışmaları da oldu, oluyor. Hepsinin ne ölçüde başarılı

olduğu tartışılabilir. Ama el ve göz alışkanlığı, teknik beceri birikimi gelişiyor. Heykel yapmak çok zaman alıcı ve para gerektiren bir iş. Satış piyasası resim kadar olmadığı için ekme parasını sanattan çıkarmak isteyen heykel sanatçısının işi bir hayli zor.

Resim-heykel sanatının, daha bir genellemeyeyle plastik sanatların Türkiye'de durumu ve geleceği sizce nasıldır?

İlk sorunuza verdiğim cevapta plastik sanatların Türkiye'deki durumuna biraz değindim. Tekrar ediyorum, özellikle heykel sanatçısının pazarı olmadan özgün işler yapması zordur. Gerçi on seneye yakın bir süredir Türkiye'de değilim. Sanatın pazarlanmasının koşullarını tam bilmiyorum. Duyduğuma göre resim almış başını yürüyor gibi bir görünüm var. Heykeltçilik ise söylediğim gibi zor zanaat. Onun henüz önünü açıldığını sanmıyorum. Dünyada plastik sanatların durumu, Rönesans'tan beri getirdiği kültür zenginliğinin dışında, koşulları itibarıyla Türkiye'dekinden çok daha iç açıcı değil. Bir ressamın ya da heykeltçinin kendini gösterebilecek, kabul ettirebilecek duruma gelene kadar bağımsız sanatçı kişiliğini, özgün duyarlılığını koruyabilmesinin önünde ciddi engeller var. İsmarlama işler yapmak zorunda kalabiliyor. İçinde yaşadığı maddi ve moral koşullar çoğunlukla galerilerin, resim piyasasının denetiminde sanatçıyı manipülasyona açık kılıyor. Bu çemberden sezde kurtulabilen sanatçıların büyük bir çoğunlukla ne ölçüde özgün sanat ürettikleri şüphelidir. Ama buna rağmen meselâ bir Henry Moore, bir Giacometti çıkabiliyor. Bu arada kendi dalımdan bir örnek vereyim. Dünyada seramik alanında epey zamandır salgın bir moda var. Herkes işlerini yüksek derecede pişirmeyi yeğliyor. Galeriler, uluslararası sergi, müsabaka jürileri vs. genellikle yüzeysel, anlam içeriği olmayan, birbirine benzer "ilginç" işler üretmeye zorluyorlar sanatçıları. Değişik insanların işleri hep birbirinin devamı gibi. Sir yapımında mükemmelleşme, "orjinal"lik, işlerinin özü olup çıkıyor. Esas işlevi süslemeden ibaret bir sanat dalı hâline geliyor seramikçilik. Şüphesiz bu moda, bu anlayışa rağmen özgün çalışmalar yapan seramikçiler de oluyor. Meselâ benim özellikle ilgimi çeken Carmen Diyonise adlı Belçikalı bir kadın seramikçi.

Bildiğim kadar siz de bir dönem hapishaneden geçtiniz. Türkiye'de pek çok sanatçının politik iktidarların hışmına uğramasını nasıl açıklıyorsunuz?

Benim hapse girmem sanat eylemimden dolayı değil, politik eylemimden dolayı idi. Ama Türkiye'de rejimin hışmına uğrayan sanatçılarımızla dolu bugün Avrupa. Tabii bunun da asıl nedeni politik. Hürriyetlerin olmadığı, fazla çıplak diye bir sergiden resimlerin kaldırıldığı, fazla politik diye filmlerin gösterilmediği, aman ortalık karışmasın diye 1 Mayıs'ların yasaklandığı bir ülkede sanatçının özgün iş üretebilmesi, hatta özgür yurttaş olarak hayatını sürdürebilmesi mümkün değildir. Korku, yani korkutulmak sanatın en büyük düşmanı, ama aynı zamanda dürtükleyicisidir. Bu yüzden sanatçılarımız işlerini özgün bir biçim ve içerikle üretebilmek için her türlü baskıya göğüs germek durumunda kalıyorlar. Kimileri yurtlarından sürülüyor. Yani aynı kaderi paylaşıyorlar. Şunu da eklemek isterim: Bugün bizim sanatçılarımız gerici politik kanım, anlayışsızlığın, çarpık bilincin baskısıyla yüz yüzeler. Bir gün gelecek, çok daha uzak değil, organize sanat piyasasının, yani paranın baskısıyla karşılaşacaklar. Hangisinin gerçek sanat için daha öldürücü olduğunu o zaman anlayacaklar sanıyorum. Sanatçının politik sorumluluğu burada da giriyor işin içine.

Halkın sanat kültürü nasıl yükseltilebilir?

Halkın kültür düzeyinin gelişmesi için önce onun ekonomik ve toplumsal yaşam koşullarının düzelmesi gerekir. Bit pazarından bayat ekme satın alınan birine "Gel sergimi gör" demenin bir anlamı yok. Her ne kadar ona sanatımızla kendisini anlattığımızı söylesek de onca güvensizlik içinde bunun bilincine varması zordur. Ayrıca, Türkiye'de yanlış yöendirilen kasıtlı kültür politikaları ile kitleler en basit, seviyesiz kültür araçlarıyla donatılıyorlar. Müziğinden sinemasına, televizyonundan, videosundan tiyatrodan sözde komiklik sergilenmesine kadar. Okullarda şoven, gerici, bilim düşmanı bir kültür anlayışı yeni yetişen kuşakların ilincini daha baştan koşullandırıyor, onları özgün duyarlığa kapatıyor. Bu koşullarda gerçek sanatçının, kültür adamının halkla diyaloga girmesi kolay değil.

Şu evrensel dedikleri sanatçılar bizde neden çıkmıyor?

Rönesans'ı yaşamayan bir Türkiye'de henüz yeni yeni bunu farkedenden, özümseyen sanatçılar var şüphesiz. Ama bunların çapını meselâ Picasso ile karşılaştırmak gerekmez. Picasso'nun evrenselliği onun içinde yetiştiği, yaşadığı koşulların bir parçasıdır. Bizim koşullarımızın niteliğini, özgünlüğünü ve gelişim dinamiğini gerçekten kavrayabilen sanatçılarımız evrensel düzeye ulaşma yoluna girecekler derim.

Ezel'in İnsanları*

Serol TEBER

Ezel'in insanların etkisinden kurtulmadan (kurtulmak istemeden) yazıyorum bunları... Belki de, salt bu nedenle ileride yeniden gözden geçirmek gerekebilir... Ama ben, duygularımı ve düşüncelerimi bu etki ortadan kalkmadan hemen sıcaklığına yansıtmak istiyorum...

Sergiye girdiği an'dan itibaren, aynı çağı, aynı yazgıyı paylaştığımız Ezel'in insanların arasına karışmamak, onların etkisinden kalmamak olanaksız... Bu görünüm, benim için bir anlamda, "Dava" ile "Şato"su arasına sıkışıp kalmış insanların yazgısına benzer bir bağlılığı sergiliyor... Günlük yaşamımızdaki dava-lardan kurtulmayı engelleyen şato-lar ve şato-ları aşmayı önleyen dava-ların real-irreal (gerçek-gerçeküstü) karmaşası (diyalektiği) Ezel'in yapıtlarında daha bir güncelleşiyor, ete-kemiğe bürünüyorlar...

Dante'nin dünyasına benzer karanlık (ve "eğik") bir ortamda, insanların bitmez tükenmez umutları, çaresizlikleri ve gırtlak gırtlığa yeniden üretmeye çalıştıkları yaşama sevinçleri... özgürleşme özlemleri... ve sonra... yeniden ve yeniden ortaya çıkan şato-lar ve bir türlü aşılamayan şato-lar...

Yaşanan çağın dönüm noktasının yazgısını (belki de) her şeye rağmen (gene de) *gebe* (kalabilen) *kadının* gergin rahminin altında devinen yeni yaşam belirleyebilecek (mi?)... Ancak, bu karanlık ortamda bile, bu yeni yaşamın kalb atışlarını duyumsamamak olanaksız... Yaşayanlar sonucu görebilecekler sanıyorum...

Ezel'in insanları (özellikle *kadınlar*) çağımızın, bizlerin serüvenini sergiliyor... Bu insanları görmek, bunlarla dialog kurmaya çalışmak gerekli diye düşünüyorum. Ben kurtarmadan kendimi bu insanların etkisinden... Bütün büyük korkuları ve deformasyonları (ve potansiyel umutları) ile bu insanlar bizleriz... sizlersiniz...

Çağımızı ve kendimizi biraz daha yakından ve derinden tanıyabilmek, aymanın arka yüzünü gözleyebilmek için, gidip görmek ve anlamaya çalışmak gerek Ezel'in insanlarını...

*(Ezel-Kadriye Ağaoğlu'nun 4.6.1989 tarihinde F.Almanya'nın Hertten kentinde açtığı sergi nedeniyle).

Deniz Türkali'yle Söyleşi

Necile DELİCEOĞLU

Sayın Deniz Türkali, buradaki söyleşilerinizin ilkinin konusu, benim için çok ilginç bir konuydu ve maalesef o toplantınıza katılamadım. "Sanatta kadının rolü". Bu konudaki görüşlerinizi öğrenebilir miyim?

Evet, sayın Pınar Kür'le birlikte katıldığımız ve Dilek Türker'in yönettiği bir toplantı havasında bir toplantıydı bu. Konusu da "Türkiye'de kültür ve sanatta kadının rolü". O toplantıda da belirttiğim gibi, sanat ve kültürde kadının yeri meselesini iki açıdan değerlendirmek gerekir. Bunlardan birincisi, sanat ve kültür üretimine katkıda bulunan kadınlar, ikincisi, kendi sanat ve kültürlerini üreten kadınlar diye ele almanın doğru olacağını düşünüyorum... Türkiye'de, sanat ve kültür alanında kadınlar son yıllarda daha çok katkıda bulundular. "Katkıda bulundular" sözcüğünü özellikle seçtim. Romancımız olsun, oyuncumuz olsun, tiyatrocumuz olsun veya sinemacımız olsun, tıpkı erkek meslektaşları gibi bir takım yaklaşımlarla kültür ve sanata katkıda bulundular. Kadınların yaratıcı olmaları ya da olmamaları diye düşünmüyorum ben. Onlara da gerekli olanaklar verildiği zaman, erkekler kadar yaratıcı olabiliyorlar. Tabii bana göre önemli olanı, kadınların kendi dünyalarını kendilerine göre ifade eden bir bakış açısından yola çıkarak, kendilerine uygun sanat ve kültürü yaratmaları. Türkiye'de bildiğiniz gibi son yıllarda özellikle sinema alanında kadın filmleri moda oldu. Bana göre henüz daha kadının gerçek filmi yapılamadı. Bunlar sadece kadınların birer birey olduğunu, kimlik arama savaşımını dile getiren filmlerdi. Bu filmler kadın filmi değil. Bir kere bunların yönetmenleri de kadın değildi.

Siz feminist bir sanatçı olarak bu olaya karşı çıkan, yani feminizmi dışlayan kadınlara nasıl bakıyorsunuz?

Ben çok doğal karşılıyorum. Özellikle feminizme karşı çıkan kadınlar, ya kendilerini erkeklerle eşit varsayan kadınlar, erkeklerin dünyasında kabul edilmiş kadınlar ki bunları şu örnekle daha iyi tanıyabiliriz: Kendini işçi sınıfından ayrı gören işçiler olduğu gibi, bunlar da kendilerini kendi cinsinden ayrı gören kadınlardır. Bir de ayrıca bu kadar eşit olmayıp da, o ezilmeyi doğal kabul eden birtakım kadınlar var. Bunların hepsi anlaşılabilir şeyler. Kabul edilip edilmemesi ayrı bir sorun.

Deniz Türkali

Fotoğraf: Özcan Yamaç

Feminizm, bir kültür sorunu değildir. Bu anlamda entelektüel bir faaliyettir. Bir de tabii, bir muhalefet hareketidir. Üstelik muhalefetler dünyanın her yerinde iktidara talip olan hareketler olduğu halde, feminizm, iktidar olgusunu reddeden bir harekettir. Feminizm Türkiye'de daha çok yeni olduğu için, tartışılacaktır bir süre. O yüzden, feminizme karşı olanları doğal karşılıyorum.

Türkiye boyutlarında kadın hareketinin geleceği hakkında neler düşünüyorsunuz?

Bu, kadın hareketinden neyi kastettiğinize bağlı. Eğer kadın hakları için verilen mücadeleyi kastetiyorsanız, bu daha da yoğunlaşacak kuşkusuz. Ben kadınların gücüne ve seslerini duyurabilme potansiyeline inanıyorum. Ancak kadın hakları konusunda daha uzun yollar katetmemiz gerekiyor. Türkiye'de hiçbir şeyin yerleşik olmaması, kurumlaşmaması kadın hareketi için hem bir avantaj hem de bir dezavantajdır. Ama ben bunun kadın hareketi için bir avantaj olduğuna inanıyorum. Yine de söylediğim gibi çok yol katetmemiz gerekir. Ben çok ümitliyim.

Çok yönlü bir sanatçı olarak feminist görüşlerinizi sanatta nasıl gerçekleştiriyorsunuz? Bu çalışmalarınıza yansıyor mu?

Sanatta feminizmin nasıl gerçekleştirileceğini bilemiyorum. Ben sadece feminizmi, kadınların kurtuluşunu tartışan, sorgulayan oyunlar düşünüyorum ve bunları sergilemeyi istiyorum, nitekim sergiliyorum da...

1985'den beri sergilediğim "Kutsal Aile" adlı oyun var. Bu oyun 1978'de feminist hareket içinde oluşmuş bir oyun.

Ben oyunu hem çok sevmişim hem de Türkiye'de yeni başlayan feminizm tartışmasına katkısı olsun istemişim. Şimdi tek kişilik iki oyun projem var. Bir tanesi "Ben Ulrike Bağırıyorum" adlı bir oyun. Ulrike Meinhof'un tutuculuk süreciyle ilgili bir oyun. Diğeri de 1900'lü yılların başında Amerika'da yaşamış bir anarşist kadının öyküsü. Bu ik tek kişilik oyunu birarada sunmayı düşünüyorum.

Peki, bir feminist sanatçı olarak aile kurumuna bakışınız, ailenin geleceği konusundaki düşüncelerinizi de öğrenebiliriz.

Feminist sanatçı olarak yalnız aile değil, bütün çevrede kendimi her dakikaya dilediğim kadar hissediyorum. Eşim Atıf Yılmaz sevdiğim bir insan, çok değerli bir sanatçı. Ancak bir erkeğe sadece teorik düzeyde bazı şeyleri kabul ettirmek mümkün oluyor. Pratikte yaşamaması çok zor. Yalnız şunu itiraf edeyim ki Yılmaz esnek, en azından demokrat bir insan. Didişerek, kavga ederek yaşamayı gidiyoruz işte.

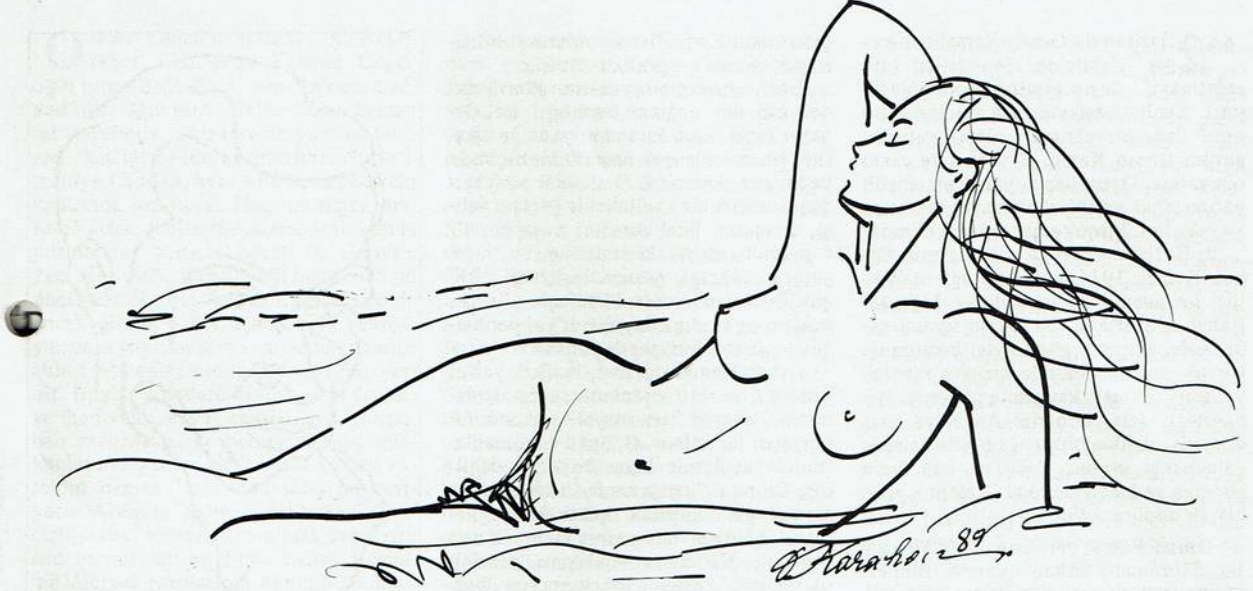
Ailenin geleceği konusuna gelince, aile herhalde sosyal yapının en eski ve en geri unsurlarından birisi. Günün birinde yıkılacağına, yıkılması gerektiğine inanıyorum. Aile gerçekten hem ekonomik yapısı ile kadının sömürülmesi, kadın erkek ilişkileriyle de kadının ezilmesini getiren, gerçekte kadını köleleştirmek için kurulmuş bir kurum. Onun yerine önerilebilir, geleceğin insanı nasıl yaşar? Herhalde insanlar komünlerin olduğu zamanlardaki gibi yaşayacak. Ama ben aileyi çok geri, en geri unsurlardan biri olarak görüyor ve bir an önce yıkılmasını istiyorum.

Bir Öykü

Yağmur Sonrası Yalnızlık

Mehmet SEVDA

Desen : Aydın Karahasan

Ağlıyordun. Geceydi. Deniz beyaza kesiyordu. Gizlendiğin koyda çıktık karşıma. Yüzünü göremiyordun. Çınlıçplaktı. Saçları ıslaktı. Gözyaşlarını sildi saçlarıyla. Niye ağladığını sormadı. Ağlamamı ister gibiydi. Yüzünü avuçlarının arasına aldı. Eğildi. Gözlerinden öpecekti, vazgeçti. Kucakladı seni. Yüzün göğüslerinin sıcaklığından yanıyordu sanki.

Adını sordun. Dudaklarından öptü o an. Gülisyan. Yaşını sordun. Bir daha öptü dudaklarından. Hep öpmesini istiyordun. Soru sormak için çırpındın durdun.

Her gece, gün ışımadan Gülisyan'a koşuyordun. Ya da Gülisyan sana. Sıcaklığına sarılıyordun, uyuyordun. Oysa sabaha dek, bu dünya güzeli kızla birlikte olmak istiyordun. Çocuk olmadığımı, büyüdüğümü kanıtlamak için uyumamaya çalışıyordun. Olmuyordu. Gözlerin kapanıveriyordu.

Sarı yaz geldi. Yağmurlar yağmaya başladı. Yağmurları giyip geliyordu Gülisyan. Yağmur çıplaklığımı besliyordu. Bir gece senin üstündeki giysileri de çıkardı. Utandı. Ellerinde küçücük şeyini örtmeye çalıştın. Delicesine gülmeye başladı. Büyüdüğünü, erkek adam olduğunu, genç oir kızın yanında çıplak dolaşmak istemediğini anlatmaya çalıştın. Olanaksızdı. Seni hâlâ çocuk görmesine kızdın. Küstün. Kaçtın ondan.

Bir daha Gülisyan'ı görmeye gitmedin. Geceleri uyuyamaz oldun. Yatağında üşüyordun. Yağmurun camdaki sesi ürktüyordu seni. Korkuyordun. Ölümü düşündün. Bir çocuk ölümüne ne denli yakın olabilirdi? Gözlerini kapattın. Gülisyan'ın çıplaklığı gözlerine doldu. Yatağın uşucundaki pencereyi açtı. Işık saçan ıslaklığıyla odaya gir-

di. Seni kucakladı. Alıp, ilk buluştuğunuz yere götürdü seni. Yağmurun altında, deniz kıyısında oturdunuz. Bir pasta koydu önüne. Üstünde dokuz mum yanıyordu. Yağmur mumları söndüremiyordu. Gümüş bir çakı armağan etti sana. Doğum günü pastanı kesmeden, üstündekileri çıkardın. Artık sen de çıplaktın. Utanmıyordun. Gülisyan dokuz tane doğum günü şarkısı söyledi, dokuz mumu söndürürken. Şarkıların sözlerini anlayamadın. Sonra denize girdin. Yağmurun altında sabaha dek denizle seviştiniz.

Ertesi gece korkunç bir gürültüyle uyandın. Yatak bir sağa bir sola gidip geliyordu. Çığlıklar geliyordu kulağına. Korkuyla camdan atlayıp sokağa fırladın. Kasabanın evleri yerle oir olmuştu. Deniz kudurmuş kasabanın üstüne geliyordu. İnsanlar küçük gölcüklerde yüzmeye çalışıyordu. Ona koştun. Gülisyan yoktu. Deniz depremi herşeyi yerle bir ederken onu da alıp götürmüştü. Kasabalılar yıllardır seviştiği gençle kaçtı, dedikodusunu yaydılar.

Gülisyan'ı bir daha görmedin. Kış geldi. Artık büyüme istemiyordun. Eski günleri arıyordun. Yalnızdın. Yağmurlar dinmişti. Üşüyordun. Ağlıyordun.

Bir gece, Gülisyan'ı gördün düşünde. Beyaz bir gelinlik giymişti. Bıyıkları yeni terlemiş sevgilisi damat traş oluyordu. Sonra damat onu alıp kıra kaçırıyordu. Sonra Gülisyan'la sevdiği genç çınlıçplak, mor dağ lalelerinden oluşan denizde sevişmeye başladılar. Kendini kaybettin birden. Gümüş çakını aldın sandıktan. Koştun mor lalelerin arasında. Koştun soluk soluğa. Koştun Gülisyan'ın seviştiği gence. Yakalayıp, çakırı soktun yüreğine. Gülisyan'ın yüreğinden kanlar aktı. Çığlıkla uyandın.

Ağlıyordun. Yıllar sonra bir Avrupa kentinde Gülisyan'ı anımsıyorsun. Oysa bugün neler vermezsin yalnızlığa ulaşabilmek için.●

Orhan Kemal: "Küçük Adam"ın Güçlü Anlatıcısı

Mevlüt ASAR

"2 Haziran'da Orhan Kemal'i anacağız Kiebitz'de. Sen üstlen onu anlatmayı!" deyip kestirdi Aydın Yeşilyurt. Nerden başlayıp nasıl anlatacağım onu? Sade bir okuyucu olarak yeniden girdim Orhan Kemal'in yaşam ve yazın dünyasına. Onun özgün yanlarını, edebiyatımızdaki yerini algılamaya, saptamaya çalıştım. Birçok not toplandı elimde.

2 Haziran 1970'de yitirdiğimiz Orhan Kemal, 1914'de zengin ve entellektüel bir ailenin çocuğu olarak doğmuş. Rahat aile ortamı, babasının siyasal nedenlerle sürgüne gitmesiyle bozulmuş. Çocuk yaşta babasıyla birlikte sürgünü yaşamış, ekme kavgasına girişmiş. Babasından izin koparıp Adana'ya geri dönmüş, delikanlılık çağı çeşitli işlerde çalışmakla geçmiş. 1950'de İstanbul'a göçmüş ve kalan ömrünü "kalem işçisi" olarak sürdürmüştür.

Orhan Kemal'den bize 12 öykü kitabı, 27 roman, birkaç oyun ve filmlere adını yazdıran sayısız senaryo kaldı. Bıraktığı bu mirasla, Türk edebiyatının çok üreten yazarlarından biridir. Okulda edebiyatla başı hoş olmayan Orhan Kemal de şiirle başlamış işe, ölçülü uyaklı şiirler yazmış. Askerde çarptırıldığı cezayı çekerken Bursa hapishanesinde Nazım Hikmetle tanıştıktan sonra şiirden ayrılıp düzyazıya, öyküye yönelmiş. Öykünün yetmediği yerde romana dönüşürmüş işi.

Bazı eleştirmenler onun Gorki ve İstirati'den etkilendiğinde birleşiyorlar. Türk öyküsü, romanı bir etkilenenin, yer yer bir "taklit" in ürünü değil mi zaten? Doğrudur belki de, Orhan Kemal'in okuduğu bu yazarlardan etkilendiği. Fakat o daha çok Nazım'dan etkilendiği, toplumsallık ve gerçekçilik yolunda.

Orhan Kemal, ne dış dünyadaki ne Türk yazınındaki öncüllerinin, etkileyenlerinin taklitçisi olmamış gerek özde gerekse biçimde özgün olanı, yeni olanı aramaya çalışmıştır. Bu çaba çoğu kez "konu" ve "dil" ile sınırlı kalsa da bence o bir "Orhan Kemal" türü yaratma başarısına varmıştır.

Orhan Kemal, konu seçiminde ve insana bakışında toplumsal, anlatımda (yazıda) eleştirel gerçekçidir. Onun işlediği, yansıttığı gerçeklik, tasarlanmamış bir gerçeklik değildir. Anlattıkları, yazdıkları gerçek yaşam(ın)dan, gerçek yaşamdaki gözlemlerden kaynaklanır. Haksızlığa, sömürüye dayalı bir toplum düzenine karşı, yanında yer aldığı "Kü-

çük Adam/Kadın"lar ve onların sorunları, yaşamdaki gerçeklikle örtüşür.

Eğer, sanatçının/yazarın görevlerinden biri de "çağının tanıklığı" ise, Orhan Kemal bunu insandan yana ve eleştirel bir bakışla çok başarılı bir biçimde yapmıştır, kanımca. O, feodal bir yapıdan zorlama bir kapitalizme geçişin vahşi, acımasız, ilkel sürecini yaşayan bir toplumun en alt kesimlerine, bu "ağır geçişin" ezdiği, yabancılaştırdığı "küçük insanlara" adeta büyüteçle yönelir, onların iç ve dış dünyalarını yer yer belgesel varan bir düzeyde yansıtır.

Orhan Kemal ırgatları, işçileri, yerini yitiren orta sınıf insanlarını, vurguncuları "sınıf atlayan"ları, sosyal ve ekonomik çevreleri ile anlatır. O, öykü ve romanlarındaki kişilerine karşı önyargılı değildir. Olumlu "kahramanlar"ı idealize etmediği gibi olumsuz tipleri de aşağılamaz. "Mürtaza"dan nefret ettirmez bizi örneğin. Kadınlara yaklaşımı genelde olumludur. Ancak, o erkekten ayrı düşünülemez, "eşitlikçi" ya da "direnen" kadınlar değildir anlatılanlar.

Orhan Kemal'in "küçük insanları"nın bir boyutunu da çocuklar oluşturur. Sevecen ve meraklı bir biçimde gözlemler çocuğun dünyasını. Onları sömüren, suçla iten, çocukluklarını yaşatmayan düzeni ve sosyal koşulları yer yer dokunaklı bir biçimde sergiler. Commies ve sinemanın çocuklara etkisini somut bir biçimde gösterir. Onun kişileri arasında nasıl çalışanlar ağırlıktaysa "çalışan çocuk" öne çıkar öykülerinde.

Orhan Kemal'in işçilerinin "bilinçsiz" olduğu söylenmiştir kimilerince. Fethi Naci de "Bereketli Topraklar Üzerinde"yi "bilinçsizliğin romanı" olarak niteler. Böyle bir yargı, gerçekçilik anlayışı ve edebiyata yüklenen "işlevler" den bağımsız değil şüphesiz. Bu bağlamda Orhan Kemal elbette "çok politik" bir yazar olarak tanımlanamaz. O'nun işçileri doğrudan "bilinçlendirme" gibi bir çabası yoktur. Fakat o, emek-sermaye çatışmasını, sınıf çelişkilerini, kapitalist yabancılaşmayı bilen ve bunu insanda gösteren, hem de başarıyla gösteren ilk "toplumcu" yazarlarımızdandır. O işçileri sınıf bilinci ve devrim fikirleri ile donatmaz, ama onlara toplumsal kavga almaları gereken yeri ustaca gösterir. Orhan Kemal bir "ahlakçı" da değildir, ama o insanın özündeki cevhere, "iyi"ye inanır. Bu, insanı daha güzelle, daha insancıla ulaştıracak ilk koşuldur. Bu bağlamda iyimserdir o. Ve onu oku-

yanlar hiçbir zaman anlattıklarına kayıtsız kalmazlar, en azından düşünsel ve duygusal düzlemde tavır almaya zorlanırlar.

Bir sadece okuyucu olarak Orhan Kemal'i tanımlamak gerekirse, bana göre o "Küçük Adam"ın güçlü anlatıcısıdır. Bu işi kendisi yapmaz aslında, kişilerin "küçük adamları/kadınları" vb. bizzat konuşturur. O, bir diyalog ustasıdır. Konuşma, hem devinim hem gerilimdir. Tiplenmeyi bile dilin yardımıyla yapmaya çalışır Bunun bir sonucu olarak yalın ve anlaşılır bir anlatımı tercih eder. Dile oldukça özen gösterir. Öykü ve romanın dil dışı öğelerinde yenilikçi olduğu söylenemez. Ama özde, seçtiği temalar, kişiler ve gerçeklik karşısında aldığı tavırla yenilikçidir, bir aşamadır Türk yazınında.

Orhan Kemal Türkiye gibi bir ülkede yaşamını kalemiyle kazanmakta direnmiş, gerçeklik karşısında "dürüst" olmaktan vazgeçmemiş ve herşeye rağmen yazın tarihine adını büyük hedeflerle yazdırabilmiş bir yazarımız. Hatta bence o, ulusal edebiyatımızda hem okuyucu hem yeni yazarlar için vazgeçilmez bir "Klasik", Türkiyeli insanları yakından tanımak isteyenler için "ölümsüz" bir anlatıcıdır.

İyi ki yaşadın sen, Orhan Kemal! ●

“Kahvet-ül İkbal” ve Orhan Kemal

Aydoğan GEZER

Orhan Kemal'in dilinde "Kahvet-ül İkbal" olan İkbal Kahvesi; Çağaloğlu'ndan Babıâli'ye inen Ankara Caddesi'nin, Eminönü Halkevi'nin hemen üst tarafında, Nuruosmaniye Caddesi'nin kestiği cadde üzerindedir. Nuruosmaniye Caddesi, aynı adla anılan Camiin kapısında son bulur. Kapının diğer tarafında artık, yerlisi ile yabancı ile günde yüzbinlerce turist uğrak ve alışveriş yeri olan tarihi Kapalıçarşı başlar. 35 yıl öncesinin Nuruosmaniye Caddesi, günde ancak birkaç turist otobüsünün geldiği, yakalara yapışan seyyar satıcıların henüz zuhur etmediği oldukça tenha bir yerdir. Bugün turistlere binbir çene ile halı ve hediyelik eşya kakalamaya çalışan halı mağazaları ile hediyelik eşya dükkanlarının yerine bir iki eski konak, caminin hemen karşısında salaş bir vaziyette Acem'in Kahvesi, iki bakkal, Ekiçigiller'in ki en meşhuru olmak üzere sıra sıra basmevleri bulunmaktadır. Bugünkü Milliyet gazetesinin bulunduğu alanda Özel Yeni Nesil İlkokulu ile biraz ilerisinde meşhur Bozacı Sinan bulunmaktadır. Kahve-ül İkbal, Alibaba Türbe sokak ile caddenin keşiştiği köşededir. 1956 yılından 1964 Ocak ayına kadar tam 8 sene çok az istisna ile hergün, bazan 5, bazan 7 ve bazen de 10-12 saat Orhan Kemal bu kahveye kendini ağırlattırıştır. Gerçi, Orhan Kemal kahvenin daha 1951'den beri müdavimidir (devamlısı) amma bunun tanıklığı bize ait olmadığından bu tarihle ilgili kelâm etmek hakkına da haiz değiliz. Çünkü bu, 1951 tarihi canlı bir tarih olan sevgili Salâh Birsal'in "Kahveler Kitabı" adlı eserinde döktürdüğü tarihtir. İstanbul nasıl "yedi kocanın artığı" diye adlandırılırsa İkbal Kiraathanesi de yedi nesil yazar ve ulema takımının girip çıktığı vede eşğini aşındırdığı bir yerdir. Alçak tavanlı -ki bu tavanları iki kalın direk tutmakta- girişte kapı kenarlarında iki büyük aynanın bulunduğu, eğer kışsa sizi önceleri talaş, daha sonraları da kok kömür yakan büyük bir soba karşılar. Büyük kahvenin içinde 2'si numara olmayan diğerleri numaralı 27 mermer masa bulunur. Masalardan arka tarafından biri İstanbul'un en büyük masalarından olmak üzere 3 bilardo masası yan yana uzanır. Şimdi kahvenin müdavim ve misafirlerine geçmeden önce sözü İstanbul argosunu eserlerinden eksik etmeyen Salâh Birsal'e bırakalım ve İkbal'ın 1. dünya savaşı öncesi durumunu bize kuşbakışı göstereyim.

"Sultanahmet'teki Köşe Kahvesi akademi ise, Nuruosmaniye Caddesi'ndeki İkbal Kahvesi de Akademidir. Buraya İkbal Kiraathanesi de denir. Babıaliye ve Çağaloğlu'na yakın olduğundan yazın erleri kadar, gazetecilerin de uğrağıdır. 1. dünya savaşının ilk yıllarında burayı şenlendirenler arasında H.N.Boztepe, Fuat Köprülü, İ.A.Gövsâ, Yusuf Ziya Ortaç, Hasan Saka, Hamamizade İhsan, Emin Behiç, Orhan Seyfi, H.Süha, Ağah Sırrı. Bunlar hemen hemen her akşam buradadır. C.Sahir, M.Nermi, Ömer Seyfettin ise arada bir düşerler. (...) Yaz kış yalnız şiirden edebiyattan açılır burada. Savaşın sonlarına doğru Nazım Hikmet, H.V.Fıratlı, R.M.Meriç, Valâ Nurettin ve Dr. Şefik Egele de katılır bu topluluğa. Mütareke yıllarında Hasan Ali Yücel'le kimi arkadaşları İkbal'e yeni bir canlılık kazandırdılar. Hasan Ali orada Ahmet Hamdi Tanpınar'ı ve dolayısıyla da Yahya Kemal'i çeker. O yılların en iyi edebiyat dergisi olan 'Dergâh'ın çıkartılması burada karar altına alınır."

İstanbul nasıl "yedi kocanın artığı" diye adlandırılırsa İkbal Kiraathanesi de yedi nesil yazar ve ulema takımının girip çıktığı ve de eşğini aşındırdığı bir yerdir.

Ayaklı tarihimiz, daha sonra Yahya Kemal'in nasıl bir kahve kusu olduğunu ve Madrid'e elçi tayin edildiğinde Madrid kahvelerinin onu hiç mi hiç açmadığını anlatır bize. Ve arkasından Yahya Kemal'in Madrid kahveleri ile ilgili bir mısraını ekler.

"Madrid'te kahvehaneyi gördüm ki havradır,
Bir yerdeyiz ki söz dediğin şey palavradır."

Biz canlı tarihimiz Salah hocayı ve Yahya Kemal'i birakalım ve romancımız Orhan Kemal'i bir sabah İkbal'de ağırlayalım.

Mevsimlerden sonbahardır. İstanbul'un hafifmeşrep kadınları andıran havası meltem rüzgârını estirmektedir. Kolunda trençkotu, başında ince kıvrımlı fütürü ile ve fındık biçiminde incecik bağlanmış boyunbağı, ütülü gömleği Orhan Kemal, İkbal'in eşğinde saniyenin beşte

biri kadar durur ve sonra içeri adımını atar. İnce Douglas bıyıkları birgün bile eksik etmediği sinekkaydı traşıyla daha çok dikkat çeker. Bu saatlerde genel olarak ocağın yanındaki havuzlu "Kelinator" buzdolabının yanında çigarasını tütürerek girenleri iskandil eden Pirlepe'li garson Şerif'e hafif gülümseyerek selam verdikten sonra oturacağı masasını kollar. Yazsa camdibindeki, penceresi açık olan 12 numaralı masa onundur. Boşsa hemen bordalar. Ne var ki bu masanın çok taliplisi vardır. Ve boş yakalamak pek müşküldür. Bu taliplilerden birisi de henüz HALKALI KÖLE, EVLİLİK ŞİRKETİ gibi mahkemede ki boşanma savunmalarını "roman"laştırmamış olan Bekir Yıldız'dır. Bekir Yıldız biraz ilerdeki Sıralar Matbaasının tıfıl mürettibidir ve gece sabahlara kadar entertip başında yazı dizmektedir. Henüz ne Kaçakçı Şahan'ı yazmıştır ne de "Halkalı Köle" ve "Evlilik Şirketi" gibi harcalem sayılacak, mahkemelerdeki boşanma davalarından arta kalan savunmalarını "roman"laştırmıştır. Henüz Almanya'ya "gurbetçi" de gelmemiştir. İşte beyimiz sabaha kadar yaptığı mesaiden bitkin düşmüştür. Ve bir sade kahve içip geçen işçi kızları da içi geçerek dikizleyecek yine işinin başına dönecekler.

12 numarının taliplisi Urfa'dan gelmiş para biriktirmek için gece gündüz mesai yapan (eee evlenmek kolay değil) bu gariban Bekir olsa yalnız mesele değil. Ama aynı masaya rahmetli Edip Cansever de, Yahudi ortağı ile tavla oynamağa geldiğinde hep taliptir. Şair Cansever de çoğu kez çok sevdiği gri pantolon, lacivert ceketi ile İkbal'e arzı endam eder.

Aynı masanın işgâlcilerinden yazar Onat Kutlar, hikayeci Adnan Özyalçın ve yine onun taifesinden şimdi Hürriyet'in sanat sorumlusu olan bolgöbek Doğan Hızlan ve takımın son elemanı kel kafası ile Varlık'ın şimdiki sorumlusu M.Özer'dir. Ancak, mevsim sonbahardır ve Orhan Kemal 12 numarayı değil esas kışlık masası olan 17 numaraya oturacaktır. Kahramanımızın kışlık masası Çar'ın Kışlık Saray'ına benzemez. Ama 17 numaralı masa kapıdan girince sağ tarafta ikinci dizi masanın tam ortasındadır. Bunun için birkaç bakımdan şayanı tercihtir. Kapı açılınca birden rüzgâr ve soğuk almayacak konumdadır. Tam ortada olduğundan hem Alibaba

Türbe sokaktan ve hem de Nuruosmaniye caddesinin her iki yanından gelen geçeni gayet net olarak dikizlemek mümkündür. Ve en önemlisi de tam karşıda Şerefefendi sokaktaki o zamanlar Son Havadis gazetesinin basıldığı ve pek çok yazarın girip çıktığı Güneş Matbaası buradan tabak gibi görülmektedir. Orhan Kemal'in bu masayı mülk edinmesinin bir nedeni daha vardır. Masanın çevresine gelen misafirlere birkaç sandalye ilave edecek yeterli yer bulunmaktadır. Ve de kahvenin "müdür-ü Umumi" si ile garsonunu küçük bir başçevirmeye görebilmektedir. Öyle ya, ya çalan telefon kendisine ise garson Şerif'in "Orhan bey telefon" diye avazı çıktığı kadar bağırmasına gerek kalmayacaktır. Hoş, İktbal'in Müdür-ü Umumi olan 17-18 yaşlarındaki genç telefon geldiğinde böyle çığırkanlık yapmaz. Telefon ahiznesini kenara koyar, makamından çıkar ve onun bizzat yanına gelerek, saygılıca "Orhan bey telefon" der. Ama telefonu bazen de aksilik bu ya Pirlepe'li süvari Şerif açar.

Sabah saat 9 civarıdır.. Trençkotunu sandalyeye iliştiren Orhan Kemal sandalyesine oturmadan kahveye her gün alınan beş gazeteyi gözleri ile tüm masaları kolaçan ederek arar. Boş bulunan gazeteleri keser ve masalardan hepsini toplar. Bu İktbal'de sabah müdavimlerinin usul haline getirdikleri bir racondur. Kahveye her sabah 5-6 günlük gazete alınır. Cumhuriyet, Yensabah, Ahmet Emin'in Vatan'ı, Falih Rifki'nin başyazarlığını yaptığı DÜNYA ve AKŞAM onlara ilaveten bazen Milliyet ekstrasından alınanlar arasındadır. Gazeteleri ele geçiren, masasına getirir, birini okumaya başlarken diğerlerini de masaya koyar ve dirseği ile garantiye alır.

Orhan Kemal de böyle yapmıştır. Fötr'ünü bir masa arkadaki direkte bulunan portmantoya asmıştır. Artık yanına gelen Şeref'e tavşan kanı çayını ısmarlayabilir. Şimdi O'nu gazeteleri kirat etmek üzere bırakalım ve diğer masalara göz atalım. Muzaffer Buyrukçu'nun 14 numaralı masası boştur. Zaten dolu olsaydı Orhan Kemal sabah çayını ondan içer bir süre de misafir olurdu. Buyrukçu bu dönem İktbal'in —Haluk Cemal Paydeşmen'den sonra— en pasaklı edebiyatçılarındandır. Sırtındaki kumlu, kırçilli paltosunu belki 4-5 yıldır hiç atamamıştır. Palto adeta dökülmektedir. Çoğu kez sakallar bir karış uzamıştır. Edebiyatçılıktan aç kalacağı için bir devlet kapısındadır.

Cağaloğlu tarafındaki duvara dayalı, pencere dibindeki 6 numarada her sabahki nargileci müdavimlerden Şura-ı Devlet'ten emekli, eli ayağı zıngır zıngır titreyen, ayakbağlarının üst yüzünde daima tozluklar bulunan Muammer Bey oturur. 80'lik Muammer Bey nargilenin marpuçuna her zaman cebinde taşıdığı özel ağızlığı takarak, nargilesini tokurdur. Onun hemen yanında 5 numaralı masada genellikle Kurtuluş Savaşında Atatürk'ün yanında çarpışmış ve sağ eli-

nin üç parmağını, duyma yetisini büyük ölçüde savaşta kaybetmiş olan yazar Feridun Kandemir oturur. İşi kalın gözlüklerinin arkasında üç parmağı eksik eli ile boyuna yazmaktadır. Atatürk'e yapılan bütün suikastleri kaleme almıştır. İki bina ötedeki Ekicigil'lerin yayınevinde bunları kitap haline getirmektedir. Durumuna bakılırsa iyi de yolunu bulmaktadır. Çünkü "İzmir Suikastinin İcyüzü" adlı kitabı birkaç baskısını tüketmiştir. Kandemir'in façası ne kadar yerindeyse, masa komşusu Haluk Cemal Paydeşman'ın da o kadar hırpanidir. Haluk Cemal

*Trençkotunu sandalyeye iliştiren
Orhan Kemal sandalyesine
oturmadan kahveye her gün alınan
beş gazeteyi gözleriyle tüm
masaları kolaçan ederek arar. Boş
bulunan gazeteleri keser ve
masalardan hepsini toplar.
Bu İktbal'de sabah müdavimlerinin
usul haline getirdikleri
bir racondur.*

duvar dibinin son masası olan 4 numarayı işgal eder. Bundan sonraki 2 ve 3 numaralı masalar kaldırılmış bu yere "müdür-ü umumiyenin yarım daire şeklindeki dolaplı masası gelmiştir. Gömleği her zaman hiç kır göstermeyecek kadar koyu renktedir. Kiravat diye boynuna bağladığı nesne —çünkü kiravata benzememektedir— belki yıllardır hiç çözülmediği ilk bakışta anlaşılmalıdır. Üstteki düğüm yerinin artık yağdan parladığını hemen farketmek mümkündür. Haluk Cemal'in bir huyu da hiç söndürmeden, peş peşe yakıp dudağında hiç indirmedeği ikinci marka sigarasıdır. Masaya oturduğundan tam 5 paket ikinciyi masaya koyar. Hiç kibrit ya da çakmak kullanmadan, sönmek üzere olan sigara-ıan birbirini yakarak dudağına takar. Burnunun altında bir baca var gibidir. Bunun için burnunun hizasından alınının sonuna kadar —gözü dahil— sapsarı, kattan bir hat daima görülür. Haluk Cemal'in bu yüzden sağ gözü hiç açık kalmaz, sigara dumanı onu kapatmıştır. Kapanan göz artık kullanılmayacak durumdadır. Ve daima kapalı durur. Ehh 5 paket cigarayı 5 saat içinde yutmak da başka sonuç vermese gerek.

İktbal'de saat sabah 9'u geçmişse duvar dibindeki dört numaralı masadan sonra müdür-ü umumiyenin yazıhanesi gelir. Ve bu saatlerde yazıhanenin yanına bir sandalye atmış oturan İktbal'in aynısı Orhan Kemal gibi şaşmaz müdavimlerinden "Kısm-ı siyasinin taharri memuru" İbrahim ya da Kâzım oturuyordu. İbrahim ve Kâzım klâsik iki siyasi şube memurudur. Başlarındaki —surati

buldog köpeklerini andıran— şefleri komser Erdoğan iki üç günde bir İktbal'e uğrar, şu tembel sivil memurlar görev yerlerinde oturuyorlar mı diye kontrol eder. Bu iki "gariban" klâsik memur her sabah saat 9'da görev yeri kabul ettikleri İktbal'e damlarlar. Görevleri Orhan Kemal'i ve onun yanına gelenleri izlemek, kimler olduğunu saptamak ve mümkünse neler konuştuklarını dinleyip rapor halinde üst makama jurnal etmektedir. Gelin görün ki bu oldukça zor bir iştir. Kahvenin müdavimlerinden herkezin ne iş yaptıkları üç aşağı yukarı bilinir. Hele sabahları bu saatte buraya damlayan adamlar oldukça sınırlıdır. Bu nedenle ütüsüz pantolonlu —ki göçmen İbrahim hep böyledir. Çünkü pantolonunun ütülenecek tarafı kalmamıştır —fakat kiravatlı, traşı tamam, bu iki zata muhterem kimdir ki, sabahın saat 9'unda İktbal'e her gün arz-ı endam ederler? Sonuç oogu solcu yazara takımı onların "kısm-ı siyasinin aynasızları" olduğunu çakmakta gecikmezler. Zaten bu iki ademin durumu tabak gibi ortuya çıkar. Ancak, kışım sıkıcı havalar ile yazın insanı baştan çıkarıcı havalarında —aynasız göçmen İbrahim'in deyimii ile — "Orhan ağbi İktbal'de saatlerce demir attı mı, işler zorlaşır." Ve iki taharri memuru, hemen Vezirhan caddesinden 3 dakika yürüyerek Çemberlitaş sinemasına çıkarlar. İktbal'de pineklemeden bir müddet kurtulurlar. Çünkü, Orhan Kemal müthiş bir Blüm partisine başlamıştır. Arap Talat gelmiş onu ayartmış, bir taraftan Çömez Nurer Uğurlu, diğer kola da Buyrukçu'yu almışlardır. Bu kağıt oyunu artık akşam meyhanesine kadar sürecektir. Klâsik sivil polislerin bu kadar cansıkıcı hale katlanacak durumları yoktur. Zaten Demokrat Parti'ye —yeni hükümete —açıktan açığa muhaliftirler. Nasıl olmasınlar ki; Göçmen İbrahim'in ayağındaki ayak kabının tabanı yaz kış bir yıldır deliktir. Açık açık Halk Partisi propagandası yapar. Aynasızlar ertesi gün ya da akşam İktbal'e damladıklarında garson Şerif'e —Şerif yahu, Orhan ağbi kaçta çıktı gitti?" diye hafiften sorarlar. —Raporlarını yazacaklardır....

Bazı sabahlar cansıkıcı durumlar da olur. Kahvede 4 masada ancak müşteri bulunur. Orhan Kemal de Uğurlu ile geliş saatın altındaki 22 numaralı masada tavlaya tutuşur. İki taharri —Kazım, pipoya başlamıştır, piposu ağızda— mesaya giderler. Her iki oyuncunun yanına otururlar. Oyuncuların oynadığı tavlının heyecanına kaptırırlar kendilerini. En az onlar kadar heyecanlanırlar. Orhan Kemal'in kırk pula gele attığını gören Kazım, vaah be.. ahh be.. der. Bazen de —hadi Orhan ağbi, diyerek onu teşçi eder. Bunlar yapmacıklıktan daha çok zorunlu şeylerdir. Oyuncularla seyriceiler birbirlerini tanırlar. Onlar, İktbal'in bu sessizliğinde bu oyunu seyretmezlerse patlayacaklardır. Oyuncular ise bu zorunlu müdavimlerin ne görevle burada olduklarını bilirler, ama yine de onların

yanlarına oturarak, sanki kendileri oynuyormuş gibi heyecanlanmalarına saygı sınırları içinde kaldıkları sürece— seş çıkarmazlar, hoş görürler. Zaten, taharri memurlarının saygılarında kusurları da olmazdı. Hakkını yemeyeceksek, esasında bu saat altındaki 22 numaralı masa şair Sabahattin Kudret Aksal'ındır. O ne zaman rahmetli A.Kadir'i yakalasa masada tavlaya sıkıştırır, sessiz, güleç yüzü, düzgün traş, kıravat ve temiz gömleklili, temiz giyimli —ki Sabahattin Kudret de öyledir A.Kadir'i biraz da çenesi ile mağlup eder. Biz Sabahattin Kudret ile "Otuzsekiz Harpokulu Olayı" yazarı şair A.Kadir'i orada ırayalım. Masaya dirseği ile ambargo koyduğu tüm gazeteleri bitirmek üzere olan Orhan Kemal'e dönelim. O çoktan 3., 4. çayını yudumlamış ve karşı köşede berber Hüseyin'in dükkanı yanında her sabah tablasını atıp atıp çitir çitir susamlı simit satan simitçi den tanesi 10 kuruştan büyük boy simiti de bu tavşan kanı çayıyla midesine indirmiştir. Kafasında mutlaka Varlık'ın sahibi Yaşar Nabi Nayır'dan verdiği hikayenin karşılığı 25 lirayı nasıl alacağını tasarısı vardır. Kahramanımız belki de masaya oturduğundan bu yana sekizinci Bafra'sını yakmıştır. Vakit öğleye yaklaşmaktadır. Saat 12'ye gelince İktal'in misafiri ve müdaimleri birden çoğalacaktır. İktal'in üstündeki ikinci katta bulunan —o zaman Türk-İş üyesi Maden-İş sendikası ve daha sonra kurulacak olan DİSK başkanı— Kemal Türkler aşağıya incek, yeni başladığı oıldoyu en büyük masada şöförü ile oynamak için İstakasını seçecektir. Muhasebeci de onları bir köşede izleyecektir. Birinci kattaki Lastik-İş'ten ise Rıza Kuas öğlen paydosunu değerlendirmek için bir tavla rakip bulmuştur. Dönerine onunla bir tavla atacaktır. Daha sonraları da Türkiye İşçi Partisi'nden milletvekili olan rahmetli Kuas, Lastik-İş sendikasının başkanıdır. Kuas, İktal'e nasıl telaşlı telaşlı giriyorsa yense de yenilse de aynı telaşla ve hızla çıkarak, karşıdaki —salaş ve miskin arnavut dönercisinin dükkanına yönelecektir. Onun hareketlerinin bu hazırlığı, telaşlılığı karşısında, meslektaş rahmetli Türkler'in konuşma, hareket ve yürüyüşü tam aksine yavaş ve nahiftir. Bu öğle vakti 1956 ya da 1957'li yıllara rastlıyorsa İktal'de bir tanıdık ve çilekeş, aynı zamanda mücadeleci oir sendikacıya da rastlarız. O düşünceli gözlerini camın kenarındaki 18 numaralı masada yalnız oturarak — dışarıya belli belirsiz dikmiştir. Henüz ne Genel-İş vardır ortada ne de Halk Partisi' nin milletvekilidir. İktal'e de sadece birkaç ay aralıkla takılacaktır. Kapalıçarşıda kuyumculuk yapan kendisi gibi Dağistanlı'ları burada bekleyecek, onlarla birkaç parti blüm atacak, zengince sayılan kuyumcu akrabaları ile sohbet edecektir.

CHP milletvekili, Genel-İş başkanı ve daha sonra idam ile yargılanan

Bursa'nın Güney Köyü'nde DİSK başkanı Aodullah Baştürk'tür misafirimiz. Masasına şimdi kapıdan içeri giren akrabası, güleç yüzü şöför Aobas gelecektir. İşte, biz Baştürk'ün masasını kerteze almışken, Yaşar Kemal Kapalıçarşı'da yakaladığı Cansever'in antikacılık yapan yahudi ortağını tavla masalarının bulunduğu duvar dibine doğru götürmektedir. Duvar dibindeki 28 numaralı (ve son) masa boştur. Edip'in Yahudi ortağı sanki Yaşar Kemal tarafından buraya sürüklenerek getirilmiş bir haldedir. Gürültücü, küfür-oaz Yaşar Kemal, garsona "—Şerif çabuk bi tavla..." diye seslenir. Ve hemen 28 numaralı masaya çöker. Çünkü bu son tavla oynanacak masadır. Bunu da başkası kaparsa diğer masalara garson tavla getirmez. Yaşar Kemal tavlada pulları kırarcasına —çaaat, çuuut— vurur. Garson süvari Şerif ikaz etmek zorunda kalır. Taa uzakta seslenir... "—yavaş olalım beyler... pulları lütfen vurmayalım." Koca kahvede —kahve dopdolu olsa bile— bilardo toplarının tık tıklarını, bezik marközlerinin çıt çıtlarının arasında insan seslerini farketmeniz mümkündür. İktal'de yüksek sesle konuşmak, hele hele bağırarak asla yakışık almaz. Tavlada çaaat, çuuut pulları vurdun mu —istersen Yaşar Kemal ol— garson iki üç masaya gelecek ikaz eder. Veya uzaktan ikazını yapar. Sonuncu

defa durum değişmemişse kahvenin Müdür-ü Umumi yazıhaneden çıkar, masaya gider ve oyuncuları kibarca uyarır. Ve yoksa tavlayı kapatıp geri almak almak zorunda kalacağını ihtar eder. Patırtı çaaat-çuuutlar devam ederse, gider müsadenizle diyerek, gürültücü oyuncuların bakışları arasında tavlayı kapatır. Ve alır. Tavlacılara bundan sonra düşen iş, içtiklerinin hesabını garson Şerif'e ödeyip çıkmaktır. Buna itiraz yoktur. Kurallar, daha doğrusu "racon" öyledir. Artık bu oyunculara bu kahvede bir daha tavla oyunu verilmez. Yaşar Kemal de böyle patırtıcı bir tavla hastasıdır. O garson Şerif'den çok ikaz almıştır. Hatta onu Müdür-ü Umumi de birkaç kez ikaz etmiştir. Ama o ikazdan sonra —en azından tavla bitene kadar— patırtısını kesmiştir. Yendiği Yahudi antikacıyı kızdırma işini gürültülü bir şekilde sokakta sürdürür. İktal'in müdaim ve misafirlerinin ikindi ve daha çok meyhane saatlerine yakın durumları ve konuları önemlice zaman alır. Yer alır. Bu arada "vakti kerahat" gelince Garson Şerif de meyhaneye gidemediği için Havuzlu buzdolabındaki 110 kuruşluk buz gibi Marmara Şarabını çıkarıp o da domates ve peynirle zıkkımlanmaya başlayacaktır. Ve geceye doğru rahmetlinin dili biraz peltekleşecektir. Zaman zaman sürç-i lisan edecektir. Bunları da daha sonra seyredelim. ●

Dağın Eteklerinde

Büyük Usta Şarlo'nun yüzüncü doğum yılı için, anısına saygıyla.

Doyumsuz ve sonsuzu büyüleyen ışığında, insanın insan oluşuna saygıyı yüceltirdi. Gözleri, yoksul emekçinin çilesinde yoğrulmuş yahn dünyayı ölümsüz bir parıltıda işlerdi devinim dolu. Bastonuydu sanki yeryüzü payandası, ayakbabiları uzun sokakların kayığı, gibiydi. Sevdalara bulaşmış yüreği bize dehlizlerden, karanlık gecelerden güzelliklerin akışını serperdi, düşlerimiz kendi sahne ışıklarına çekerci bizi, gülmekle ağlamak arasında. Gülmek, acılı yalnızlığı tüketir gibi, düşünmek, gülünecek yerde, azar-azar, ıssız sokakların, açlığın, yarı çıplak adamların arasında boğuşurken tek başına piliç niyetine pişen o kirli postalından insanın binbir çeşit düşünüyü daha da çoğaltan, tükenmezliğini açan bir yerden gelir gibi, bir yere gider gibi. Adam gibi savrulan dalgalar arasında, bizi bize gösteren aynanın ta kendisi.

Sıtkı Salih GÖR

Hafız

Ali ÖZENC

Babası sabah namazına kalkınca, her zaman annesini de kaldırırdı. Kocakarı soğuklarında bile, kendi hayvanları yemleyip, altlarını küredikten sonra, ona da: "Ben namaza gidiyorum, sen de tarhanayı pişir!" derdi. Dalıp gitmişti işte yine, yıllar, korsan VİDEO'cuların devşirme filmleri gibi kopuk kopuk geçiyordu gözlerinden. Birden, yarı ömrünü miğde ve baş ağrılarıyla geçiren, yıllardır üzerine bir dirhem dahi koyamıyan o zayıf kuru yüzü, içine çökmüş gözleriyle annesi dikiliverdi önüne. Sekiz yıldır görmüyorlardı. Okuması yazması olmadığı için, salt kardeşlerine yazdığında, ona da bol bol selam gönderiyordu. Hatta bir iki kez, doğrudan annesinin ismine göndermişti mektuplarını. "Kimbilir ne kadar sevinmiş tir" dedi.

Ayağına geçirdiği basma şalvarla dolaşıyordu kadın. Hayatta asılı olan eski bir ceketi de sırtına atarak arka avluya geçti. Kış için getirilen çalı çırplar yine yetişmemişti işte. "Bu adamın da tembelliğinden illallah" diyordu içinden. Çay kenarındaki duvar dibine yığılmış kütükleri çekerek, atlarından ince dalları çıkarıp, yürüdü içeriye. Kocası şimdi sabah ezanını okuyordu. Döndü minareye doğru. Arka avludan olduğu gibi görünüyordu çünkü. Sanki onu gözlüyormuş gibisine geldi kadının: "Şimdi ezana ara verir de, "Tarhanayı pişir-dinmiii!" derse, dedi gülerek". Yürüdü mutfağa doğru... "İğ-fet'in Ali de ezan okuyordu, Resul dayı da, ama benim adama benzemezler" dedi mirıldanarak, tatlı bir kuruntuyla. O gazelleri, şarkıları da aynı duyarlılıkla söylerdi gençliğinde. İyi de içerdi. Askerden geldikten sonra, içine düştükleri yoksuluk, onun adını "Haftız"a çıkarmıştı.

Arnesi çorçayı pişirdiğinde, çoğu kez o çağırırdı babasını. Gittiğinde de hep Bacak Halim'le dama oynarken bulurdu. Hoca dayının duvarları çivitten boyalı bask kahvesi, o zamanlar, salt namazdan dönenlerle dolu olurdu. Gidip gelişlerde ise, bazen ya kasap Ferit'i, ya da kasap Hüseyin'i, taşlığa yarıdıkları koyunları keserken görür, duvar diplerinden acıyan çocuk yüreğiyle gizli gizli izlerdi.

Tam Mallarco'nun haritasını elinden bırakıyordu ki, karısı seslendi içerden: "Yemek hazır!" diyordu. "Oğlan karşı havuzlu otelde, yine alman arkadaşıyla olmalı, çağır da yiye-lim!"...Küçük oğlu ise, masanın etrafına yerleştirilmiş olan sandalyeleri devirerek "Ukku!. Ukku!.." (Ütku) diye dışarıya doğru bağırıyordu.

Pencerenin açık olmasına karşın, İspanya'nın bunalıcı, yapışkan sıcaklığı müthiş ağırlık veriyordu insana. Yüz metre ileri-deki denizden bile esinti gelmiyordu. Almanya'nın dört mevsim kış olan yaşamından sonra, bu adanın sıcaklığı yakıyordu onları. Ne var ki, güneşiyle, insanlarıyla, Türkiye idi sanki burası. Modern yapıların, büyük otellerin, yol boyuna dizilmiş tek katlı villaların önünden geçerken, çoğu kez köyüyle karşılaştırmalar yapıyordu. Viraneyi andıran evlerini, aralarında sığırların, kuzuların, başı boş köpeklerin dolaştığı sokaklarıyla köyü şekilleneveriyordu gözlerinde. Denizi 18 yaşında görmesine karşın, "Yüzmesini biliyorum" diyordu oğluna. Oğlunun ise, yüzme sporundan bir altın madalyası vardı. O nedenle de, suya giresiye kadar, babasının yüzdüğüne inanamıyordu.

Sıska bir çocuk, bir küfe tütünü dizip bitirdikten sonra, babasının izniyle doğru çaya, köselerin evin arkasına gidiyordu. Bir tarafta ineklerin, mandaların, koyunların yıkandığı, diğer yanda ise, suyu ikiye bölen taş köprüde kadınlar çama-

şıklarını yıkarken, onlar da büyük heyecanla suya dalıp çıkar-lardı. İkinci bir yüzme izini için durmadan yalvarırdı babası-na. Annesinin de aracılığı sayesinde kimi kez, on, onbeş iğne-ye, kimi de üç beş kargı tütüne anlaştıkları olurdu. Yüzmeye gideceği saatler içi pır pır eder, babasının kızıp da gönder-meyeceği korkusuyla, soğuk terler dökerdi.

Geç kalmaması için annesi bin tembih etmişti yine. Kö-selerin Ali Haydar'la Kemerova'dan birilerinin suyu kesip arka balık tuttıklarını göresiye kadar, hep aklındaydı an-nesinin dedikleri. Ancak balıkçıların heyecanlı bağırışma-larına kendini kaptrınca, vaktin nasıl geçtiğini anlamamıştı. Kışında yaş bir söğüt dalının patlamasıyla kabahatini anladı. Babası vargüçüyle vuruyordu: "Seni deyyus seni, bir ay yüz-me yok sana, yürü çabuk!" diyordu.

Bulanık çayda kara kulaç ata ata başarmıştı onu. Öyle yüzme dersleri alarak değil. Oğlu yüzme dersinden orta not aldı diye, geçen yıl, karısı bir hafta uyku uyumamıştı...Dışarıya doğru çevirdi başını. Ama gelen giden yoktu. Karısı nerdeyse yine bağırabilirdi: "Bu akşam erken yiyip yatmak istiyorum. Yarın denize erken gideriz. Şunun şurasında bir haf-tamız kaldı. Bir daha nerede görürüz böyle güneşi!" Az önce kendi de aynı şeyleri düşünmüştü. "Çünkü döneceğim yer Türkiye değil!" diyordu içinden. "O yüzden iliklerimize ka-dar ısınmalı, yanmalıyız."

Perdelerin hafifçe sallanmasıyla, içeriye akdenizden süzü-lüp gelen ılık bir yel doluvermişti. Çıplak vücutlarını yalayan serinlikle, yürekleri bir daha canlı vuruyordu sanki. Ev önün-de oynayan İspanyol çocuklarının bağırışları karışıyordu gece-ye. Büyük oğlan ise: "Anne, babam yüzme biliyor, valla-hi!" diyordu, muzip bir gülümsemeye...

20/8/86
Mallorca

Sevdaya Hazırlık

ellerimi verdim sana
geri verdiğinde boşdu
bilirmisin
yüreğim vardı içinde
erken gelsin
haber salın bahara
olaki
sevdalanırım.

Önal AKÇÖLTEKİN

Münih, 10.3.89

Bir Öykü

İstemem Onların Olsun

Gülseren HEYDORN

Ablamın sözlüsü Adem üç gündür ortalarda gözükmüyor. Ablam Havva'nın paçaları tutuştu. Daha güzel başka bir Havva bulup beni almaktan vazgeçmişti diye ağlayıp duruyor. Ablamın zırlılarından, sızlanıp yakınmalarından annemin kafası şişti, telefona koştu. Teyzem Havva'yla konuştu.

Eniştem Adem'in yolu arada bir şaşar. Kreuzberg meyhanelerinden sarı Havva'lara kayar. Teyzem Havva da üst kattaki cinci Adem hocaya çıkar. Hoca Adem amca enişteme muskalar yazarmış... Böylece sarı Havva'ların yolları dikenlerle dolarmış... Bu kızın işi hocalık, dedi teyzem Havva. Kattı bin önüne...

Cinci Adem hoca pek derinmiş. Elindeki gökten zembille inmiş Adem efendimizin kitabını karıştırır, cinleri başına toplarmış. Adem hocanın başına üşüşen bu cinlerle de neler yapırmış neler. İyi yürekli Adem hoca para pul istemezmiş ama... Aslında parayla böyle iyi niyetli işler yapılır mıymış... Günahmış ... Allah Adem hocayı cehenneme atarmış... Cayır cayır yakarmış. Adem hoca sevabına yapıyormuş. Kiminin duası, kiminin parası, dermiş Adem hoca... Sevabına mevabına ama, Adem hoca bu. Demirden değil ya. Karnı acıkıyor, ekmeği istiyor. Adem hocanın eline üç beş mark sıkıştırmak gerek, diyor kocasına gözü çöplükte gezen teyzem Havva.

Ühüüüü hocanın evi bir kalabalık... Havvalar üst üste hoca Adem'in kapısı önüne yığılmışlar. Sıralarını beklerler. Havvalar birbirlerinin kucağına oturmasını, solukları ciğerlerinde kalmasını, diyen Adem hoca seneye yayla gibi bir eve taşınacakmış.

"Ortalıkta dolanan bebeler aklımı karıştırıyor. Şu kapıyı örtüver," dedi Adem hoca karısı Havva'ya. Kapılar kapatıldı, pencereler açıldı. Bekleyen Havvalar buram buram ter attılar. Yemenilerini çıkarıp yelpaze yaptılar. İçerdeki Havva "Bebek! bebek!" diye bağırды. Adem hoca Havva'nın göbeğine yazılar yazdı. Derin Adem hoca'nın yazıları da derin düğundan işini tam iki saatte bitirdi. Sıra bize geldiğinden de kapıdaki Havvalardan biri bayıldı.

Derin Adem hoca ablam için kitabını açtı. Cinleri başına topladı. Ablamın sözlüsü Adem'in bişeyciği yokmuş. Azıcık Alman Havva'sına takılmış, evimizin yolunu şaşır-mış. Hoca Adem bir muska yazdı. Bu kuşluk vakti akar suya atılacak, dedi. Masasındaki kesme şekerlere uzandı. Ü şekerin herbirine üçer kez Adem suresini okudu, üfledi. Bunlar da öğlen vakti bir erkek köpeğin önüne atılacak, dedi. Bir de Adem'in papuçları altına domuzyağı sürülecekmiş. Sarı Alman Havva Adem'in gözüne domuz gibi görüneceğinden, bizim Havva'ya da pire gibi yapırmış Adem.

Bunu yaptık... Adem'in papuç altına domuzyağı sür-dük.

"Kaş yapalım derken göz çıkarmayalım. Cinci hoca, akarsu olacak dedi. Ben durgun suya muska falan atmam. Kızım Havva'nın kısmeti durgunlaşır" dedi annem. Muska-yı kuşluk vakti Kreuzberg kanalına attırma-dı bizleri.

Şekerlere gelince: Kapımızın önünden geçen iri kıyım bir köpeği durdurduk. Öğlen midir, ikinci midir diye saatime bakarken, annem köpeğin cinsiyetini saptıyordu. İşte olanlar o anda oldu. Annem eğilmiş, erkek midir, dişi midir diye köpeğin orasını burasını karıştırıyordu. Yaşlı Alman Havva'nın sopası, annem Havva'nın kafasına indiğinde...

Annem tam iki ay hastahanedeydi. Bakkalımız, kasabımız, hacımız, hocamız... Kreuzberg artık bizimdir. Türkleri buralardan zor çıkarır Almanlar denir.

Hadi hayırlı uğurlu olsun, Kreuzberg senin olmuş, dedim geçenlerde anneme. Acı acı gülümsedi. "Sularına muska atmadıkça, köpeklerinin önüne okunmuş şeker fırlatmadıkça, ben Kreuzberg'i neyleyeyim. İstemem Almanlar'da kalsın" dedi annem Havva.

Yaban Balı

Yaşamın adı çok
Benimki lale
Sen tüzülüyorsun
Ben kırmızıyım bu hale
Sıkıntım bu yüzden
Belki umutsuz hâlâ
Çirkin perdeler önlerinde ışığın
Bir yanda yaban balı
Bir yanda ekmeğe
Özgürlük yabanda
Yine ekmeğe yenilecek

Wilder Honig

Viele Namen hat das Leben
Meiner ist Tulpe
Du bist bedrückt
Trotzdem bin ich rot
Deshalb mein Unbehagen
Vielleicht sogar hoffnungslos
Häßliche Vorhänge vor dem Licht
Dahinter wilder Honig
Davor trockenes Brot
Die Freiheit ist in der Fremde
Wieder wird Brot gegessen

Ali CAHİT

Übersetzung der KIEBITZ-
Übersetzerwerkstatt

Perestroyka ve Tarih Bilimi

Yuri AFANASSYEV

Son zamanlarda sadece bizim ülkemizde değil, her yerde geçmişe ve tarihe ilgi artmaktadır. Bunun için birçok neden vardır. Nedenlerden biri, dünyamızın giderek daha fazla zedelenebilir ve daha kolay yaralanabilir duruma gelmesi ve insanın nerede yaşarsa yaşasın sürekli olarak ayağının altındaki toprağın kaydığını hissetmesidir. Bu durum, global olarak kabul edilen dünyanın üzerinde atom tehlikesinin sallanmasıyla, ekolojik sorunların keskinleşmesiyle ve sosyal sorunların şiddetlenmesiyle vs. ortaya çıkmıştır. Herkes dünyada daha sağlam durmak istiyor. Bu olanağa ulaşmak fazla seçenek de yok tarihsel köklere yönelmek demektir. Sadece günümüzle geçmiş birbirine bağlayan bağlar izlendiğinde, günümüz koşullarında daha fazla güvenlik hissedilir.

Kuşkusuz bizim ülkemizde geçmişe karşı güçlü bir ilginin özel nedenleri vardır. Bu nedenler, 1985 İlkbaharından bu yana bizi toplumumuzun yeniden yapılanması ile bağlayan aşamanın başlamasıyla birlikte arttı. Biz radikal değişiklikler yolunu tuttuk. Bu devrimin 70. yıldönümüyle aynı zamana rastladı. Bu karar, hepimizin tekrar düşünmesine ve geride bırakılan yol ve ulaşılan nokta üzerinde tekrar düşünmemize neden olmaktadır.

Perestroyka'nın devrimci karakterinden söz ettiğimizde bu bir tesadüf değildir. İlk sorunun tuhaflığı da bundan ileri gelmektedir: Gelişmemiz niçin böyle şekillendi şimdi onu yeniden biçimlendirmek zorundayız? Gelişmemiz Ekim Devrimi'nin yönelttiği yoldan ayrılıyorsa, o halde nerede, ne zaman, niçin ve hangi koşullar altında ayrıldık, bunu bilmek zorundayız.

Bu, gördüğümüz gibi basit bir soru değildir. Bu soru toplumsal yaşamımızın temelini ilgilendirmektedir. Buna tarihçiler tarafından yanıt verilmeli ve en önemlisi de bu sorunun varlığı ve anlamı konusunda toplumsal bilincimize seslenmeliyiz.

Biz derinleşen bir araştırma ile bu sorunlarla uğraştığımızda somut tarihsel olduğu gibi teorik olarak da—toplumumuzun gelişmesinin geçmişte gerçekleştirilemeyen yönlerinin geliştirilmiş olması, diğerlerinin de daha iyi fikirleri geliştirmiş olması pekâlâ olasıdır. Diğer yandan tarihteki değişik alternatifler ve varyantlar olanağı, önümüzde genel bir sorun olarak duruyor. Bu Ekim Devrimi'nden sonraki süreci dosdoğru bir sü-

reç olarak, önceden belirlenmiş 'yasa-lar'a göre yönetilen bir süreç olarak gösteren dogmatikleştirilmiş tarihsel materyalizmden kurtulmak gerekliliğini önümüze koyuyor. Tarihteki olası varyantları tanımının günümüzde insanın kendi yazgısını belirlemesi için büyük bir önemi vardır. Alternatiflerin varlığının önemi basitçe 'ya-yada' değildir, tersine sürekli bir seçim demektir. Perestroykanın kendisi de önemsel bir gerçeklik ve temelli bir saptama mıdır? Perestroyka ülkenin demokratikleştirilmesi sürecinde yalnızca genel bir çerçevedir. Bu çerçevenin içinde ayrıca bu süreçlerin doğasını etkileyecek farklı seçimler de olanaklıdır.

Son yıllarda toplumbilimcilerin yayınlarında Marx'ın çok sevilen "her şeyden kuşku duyulmalıdır" sözü derin bir etki yapmaktadır. Geçmişte inancın sembolü olan birçok şeyden kuşkuya düşülmektedir.

"Bir yandan-öte yandan" gibi aritmetik bir sınıflama, bizi elbette gerçeği bağlantılarıyla asla ortaya çıkarma konumuna getirmemektedir. Bunun için daha çok şeyler gereklidir. Geçmişin üstesinden gelmek, anlamak için, onu kendimize maletmek, hazmetmek için, herkesle eşit haklı istisnasız herkesle bizim "iyi" ve "kötü" seleflerimizle eşit haklı bir diyaloga girmeliyiz. Ve bu bir çeşit kolektif moral tedavinin yerine getirilmesi anlamına gelir.

Yeniden yapılandırmayı başarılı ve eksiksiz gerçekleştirmeyi olanaklı kılma hedefiyle bağlı olarak bu kendi kendimizi daha iyi anlamak için geçmişimizi köklü ve çok yönlü temellendirmeye—kuşkusuz çok değişik düzeylerde, hem parti ve hükümet, hem de bilimsel-yayın düzeyinde—bugün objektif bir gereksinim mevcuttur. Peki bugün tarih bilimi nasıl bir durumdadır? Toplum bilimi ne alemde? Viktor Astafyev'in bu konudaki dikkate değer çıkışı tüylerimizi diken diken etti: Savaşa katılan bir insan, bilimsel kitaplarda bu savaşı tanıyamıyor. Şimdi 25 yaşında olanlar savaş hakkında ne biliyorlar? Simonov, Bykau, Baklanov, Adamoviç olmasaydı, savaş hakkında ne bilecektik?

Ortak çabalarla bugün tarih bilimimizin nasıl işlendiği sorusuna yanıt aramayı denediğimizde şöyle bir sonuca varacağımızı düşünüyorum: Dünyada hiçbir ülkenin tarihi, bizimki kadar bu ölçüde tahrif edilmemiştir. Bu, herşeyden önce tarihin Sovyet periyodu için geçerlidir.

Ama sadece bu değil. Sovyet tarihini tahrif eden tarihçiler, devrim öncesi tarihi de tahrif etmeye zorlandılar. Ama bu suçu sadece tarih yazanlara yüklemek ve sadece tarihçilerimizin işe yaramaz kişiler olduğu yolunda bir miti yaygınlaştırmak doğru olmayacak gibi görünmektedir. Stalinizmin tarih bilimine sadece propagandanın bir hizmetçisi olarak gereksinimi olduğunu bilince çıkarmak önemlidir. Bize gerekli olan, ona ait olmayan ve onun özüne ilişkin olmayan şeylere adını vermektir. Totalitarizm biz demokrasi diye tanımladık. Bunu, hiç başlamamış olanı bitmiş gibi ilan ettik. Stalin rejim kendi tarihini yaratmıştır.

Buradan görevimizin formülasyonu da çıkıyor: Tarih bilimimizde Stalinci tahribatın yokettiği her şeyin aşılması. Bu görevin çözümü kolay değildir. Sovyet edebiyat ve biliminin yitirdiği kurbanlardan söz ettiğimizde, biz de tarih bilimine karşı yöneltilen pogromları da hatırlamalıyız. Tarih bilimindeki Stalinci tahribatın aşılması yalnızca cahillikten kurtulmak değil, bilimin yönetimindeki dikkatli sınırdaki otoriter düşünceden kurtulmaktır. Stalin tahribatının en büyüğü tekeldir. Tarihe kendi bakışındaki tekel, toplum bilimlerindeki yeni bir sözcükteki tekel, kaynakların araştırılmasındaki ayrıcalık tekelidir.

Gördüğümüz gibi önümüzde çok çeşitli ve büyük görevler durmaktadır. Sorun tarihimizdeki beyaz lekelerin dorulmasıyla da kaldırılamaz. Önümüzde sadece tarihi olguların yeniden oluşturulması ve yeniden değerlendirilmesi değil, tarih için bilimsel kategorilerin işlenmesi ve teorik olarak temellendirilmesi gerekliliği de durmaktadır. Ayrıntıda bu, geçmişimizi tarihleştirme ve tarihin ideolojiden kurtarılması için gerekli dikkati göstermek gerekliliği demektir.

Şimdi Sovyet tarihçilerinin üçüncü nesli geldi ve yabancı ülkelerdeki düşün ve toplumsal akımlar bu kesimde bilinmektedir. Ne Durkheim'i, Mauss'u, Weber'i, Toynbee'yi, Freud'u, Ortega y Gasset'i, Croce'yi ne de Spengler, Braudel, Sorokin, Murcuse, Collingwood, Jaspers, Althusser, Jakobsen, Gurviç, Saussure, Trubetskoey ve Boas'ı taniyoruz. Bu liste daha da uzatılabilir. Tüm bu isimler siyahtan beyaza kadar tüm tonlarıyla kendi tarzlarında Marksist olmayan büyük düşünürlerdir. Bunlar dün-

ya kültürüne girmişlerdir ve onların bilgileri her düşün bilimcinin öğrenmekle yükümlü oldukları bilgilerdir. Bu bilimcilerin çalışmalarından habersiz kalmak, yabancı toplum biliminin tüm önemli eğilimlerinin bize kapalı kalması demektir. Buna çoğumuzun Rus tarihi felsefi mirasının önemli bir bölümünün araştırılması olmadan geliştiği de eklenirse, hangi boşluğu doldurmamız gerektiğini tahmin etmek çok zor olmayacaktır.

Toplumsal bilimlere uygulanan genel baskı ortamında tarih bugün acınası bir durumdadır. Anıların kırıntılarının son yıllarda halkın kolektif bilincinde toplum bilimcileri tarafından değil, yazarlar ve edebiyatçılar aracılığıyla canlı tutulmuş olması bir rastlantı değildir. Son 20 yılda Grossman'ın "Yaşam ve Yazgı", Ribakov'un "Arbat Çocukları", Bek'in "Tain"i, Dudinzev'in "Beyaz Elbise"si gibi birçok eser çekmecelerde duruyordu. Peki tarihçiler? Onların çekmecelerinde ne duruyordu? Niçin tarihçiler bu kadar uzun süre sustular? Niçin bugüne kadar tarih biliminin derinleştirilmesi için uğraşmadılar? Bu Stalin'in iktidarda olduğu yıllarda oluşan rejimin ve tarihe bir bilim olarak gereksinim duyulmadığı Brejnevci durgunluk döneminin işidir. Tarihe bu dönemlerde yasalara aykırı işleri haklı göstermek için gereksinim duyuldu.

Tarihteki beyaz lekeler kendinde korkunç geçiği yeniden yansıtan bir deniz gibi büyüyor. Rejimin resmi hafızada saklamak istediği şeylerle kolayca mutabık olunamayacak kolektif hafızanın sistematik öldürülmesi. Bunun sonucu günümüz toplumundaki kimlik krizidir. Toplumsal kimliğin belirli bir unsuru olduğu söylenebilecek tarihi hafıza olağanüstü önemlidir.

Aynaya bakıyoruz ve kendimizi tanıyamıyoruz. Aynadaki resim bin parça olmuştur. Kendi kimliği konusunda bir fikri olmayan hiçbir insan toplumu normal bir yaşam süremez.

Tarih bir bilime dönüştürülmek isteniyorsa anayurdumuzun tarihindeki şemalardan kurtulunmalıdır. Ayrıca günümüzdeki felsefi temel düşünceler temelinde "tarih geçiği"nin kendisine başka bir anlam verilmelidir. Gerçek denince olaylar ve olgular, olaylar dünyasının geçiği anlaşılırsa, daima tarihi gerçekler yazılmalıdır. Ama bu gerçek, "tarihi gerçek" ile, tarihin tek, biricik olası yorumuyla özdeş değildir. Biz henüz farkına varmadığımız Stalinci "miras"ın karakteristik bir özelliği olan tarih bilimindeki olası her türlü tekel haklarından vazgeçmeliyiz. Bu nedenden dolayı ben, yeni bir resmi tarih, örneğin bir çokları tarafından talep edilen SBKP Tarihi Ders Kitabı hazırlanmasına ve yayınlanmasına kesinlikle karşıyım. Ben kişi olarak yeni bir temel kitabın yayınlanmasına iyi gözle bakmıyorum. Tersine ciddi olgular ve enformasyon temelini yansıtır, çok yönlü hipotezler, düşünceler ve yorumlar sunan sorunsal kitapların yayınlanmasını tercih ediyorum.

Öğrencilerimizin yanıtlara değil, sorulara gereksinimi vardır. Onların kendi kafalarını kullanmaya gereksinimleri vardır, yoksa yalnızca başka türlü gösterilmiş gerçekleri öğretmenlerin tekrarlamasına değil.

Bizim bilimsel araştırmalarımızın köklü metodolojik yenilenmesine gereksinimimiz vardır. Sovyet tarihçilerinin büyük çoğunluğu hâlâ eski biçimde çalışıyorlar. Modern tarihin en önemli akımlarından tarihi antropoloji, tarihi düşünme tarzı, tarihi demografi, yapısalılık, semiyotik, hermenyotik gibi modern tarihin en önemli akımlarından bihaber çalışmaktadırlar. Bu ve diğer modern değerlendirme tarzı ve metodları kültürümüzü zenginleştirir. Gerçekli olduğunda bu bilimsel öğretilerin temsilcileri ile tartışmalı, onlara eleştirel yaklaşmalı, ama tüm tarih biliminin asla mutlak olarak değerlendirilemeyeceğini, göreceli olduğunu unutmadan onların fikirlerinden de yararlanmalıyız. Biz ülkemizin tarihi ile uğraşan her tarihçi ile ciddi bir tartışmaya girmeliyiz. Carr, Levin, Rabinoviç ve Takker'in çalışmalarını görmezlikten gelerek —çünkü onları burjuva olarak damgaladık— ilerleyemeyiz.

Eğer tarihi bir bilime dönüştürmek istiyorsak, üstesinden gelinmesi gereken bir diğer sorun da arşiv ve gizli literatürdür. Birçok kitap, dergi ve gazete genelde herkese açıldı ama gizlilik ilkesinin kendisi sorgulanmadı. Bu dikkat niye?

Arşivin durumu da içler acısıdır. Eskisi gibi ülkemizde arşiv işlerini düzenleyen bir yasa yoktur. Şimdiye kadar arşive girişi kolaylaştırmayan, tersine zorlaştıran yalnızca bir yasalar projesi vardır. Şimdiye kadar parti arşivi devlet arşivinden daha büyük ölçüde bir sınırlama altındadır. Tüm uygar ülkelerde alışılmış olan ve sonunda gizli belgelerin genelin kullanımına açılacağı bir zaman dilimi saptanabilir diye düşünüyorum. Böylece parti arşivini de kapsayan birleşik bir ülke arşiv fonu oluşturulması sorunu da çözülebilir.

Kuşkusuz önümüzde duran yol kolay değildir. Toplumumuzu gerçekten değiştirmek istiyorsak, bu yolu yalpalamalar olmadan aşmalıyız: İdeolojik dogmalardan kurtarılmış yeni bir tarih araştırmaları; gerçekten bizi Stalinizm'den kurtarmaya ve toplumsal kimliğimizi tekrar bulmaya, geçmişimizi bütünsel ve kapsamlı temellendirmemize yardım edecektir.

Perestroyka ve tarih biliminin birbirinden ayrılması düşünülemez. ●

Özetleyerek çeviren: **Selçuk UZUN**

Kaynak: *Es gibt keine Alternative zu Prestroika: Glasnost, Demokratie, Sozialismus. Verlegt bei Greno, 1989-BRD*

Yuri Afanassyev: *Tarih Bilimleri doktora, Moskova Tarih ve Arşiv Yüksekokulu Rektörü, tarihçi, Tarih Bilimi Metodoloji uzmanı.*

Rahatsız Etmek

anlattılar
savaşlarından
özgürlük
sevgi
insan onuru uğruna
çocukları geldi o sırada
odaya
ve istedi
birşeyler sormayı
kovdular onu ellerinin tersiyle
"yalnız bırak bizi
git oyna dışarda"
çocuk baktı babaya
baktı anneye
ve gitti
iyi dinleyemedim
bundan sonrasını
sordular ikisi birden
sabırla
ve sevecen
"çocuk seni
rahatsız mı etti?"

Erich FRIED

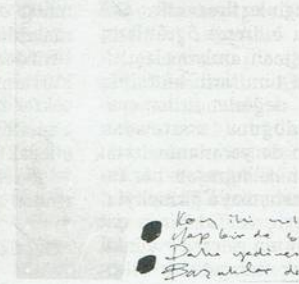
Türkçesi: Haşmet ATASOY

Bize Gelen Kitaplar...

Yusuf Ziya Bahadınlı
AÇILIN KAPILAR
(Roman)
Hitit Yayınları, 162 sayfa
Bu romanı ile Y. Z. Bahadınlı sevdiğimiz öykü ve romanlarına bir yenisini daha kattı. Güzel bir Türkçe, güzel bir anlatım.

S. SERKAN ACAR/ŞİİRLER
DAHA ÇOK VAR
NOKTAYA

S. Serkan Acar
DAHA ÇOK VAR
NOKTAYA
(Şiirler)
Gün Işığı Yayınları, 70 sf.
Çeşitli dergilerde severek okuduğumuz şiirlerini S. Serkan Acar "Daha Çok Var Noktaya" adıyla bir kitapta toplamış.

GÜLSEREN HEYDORN

YAMA

YENİ DÜNYA
YAYINLARI

Gülseren Heydorn
YAMA
(Öyküler)
Yeni Dünya Yayınları,
140 sayfa.
Uyum-uyumsuzluk, yabancılaşma, özlem Gülseren Heydorn'un öykülerini süsleyen öğeler. İyi bir gözlem, yalın bir anlatım.

Vehbi Bardakçı
YÜREĞİN
BURKULMASIN
(Öyküler)
Yeni Toplum Yayınları,
88 sayfa
Bir devrimcinin kimlik arayışının öyküleri. Vehbi Bardakçı'nın kendine özgü anlatımı ile sürükleyici.

Ali Özenç Çağlar
KORKUNUN ÖTESİ
(Öyküler)
Yeni Şiir Yayınları
Çeşitli dergilerde şiirleri ile tanıdığımız A. Özenç Çağlar, bu kez öyküleri ile okurlarının karşısında.

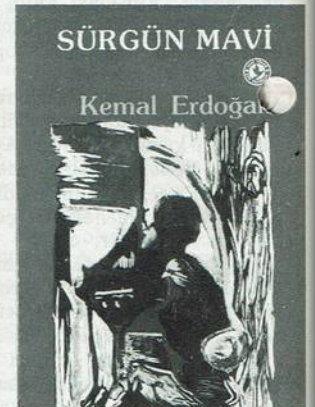
Sezai Sarıoğlu
GÜNEŞ İŞLE MENDİLİME

Sezai Sarıoğlu
GÜNEŞ İŞLE
MENDİLİME
(Şiirler)
Emek Yayıncılık, 96 sf.
Sevgi ve özgürlük Sarıoğlu'nun şiirlerinde birbirini bütünleyen iki öge. Tadına varılan şiirler.

SIYAH MAVİ AŞK
mehmet sevda

Mehmet Sevda
SIYAH MAVİ AŞK
(Öyküler)
Amaç Yayınları, 112 sf.
Mehmet Sevda Türk öykücülüğünde yeni bir ses. Dikkatle okunması ve izlenmesi gereken bir öykücü.

Kemal Erdoğan
SÜRGÜN MAVİ
(Şiirler)
Yeni Türkü Yayınları,
Mayıs 1988 İstanbul
Sürgünü renksiz yaşayan bir şair... Dil ustası, külhan bir söyleyişle "harbi" şiir Kemal Erdoğan'ın şiirleri...

70 Sonrası Batı Alman Şiiri

Çeviren: Mevlüt ASAR

Peter RÜHMKORF

1929'da Dortmund'da doğdu. Hamburg'da Germanistik ve psikoloji okudu. 1958-1964'de yayınevi "lektör"ü olarak çalıştı. Hamburg'da yaşıyor.

Kitapları: "Irdisches Vergnügen in g" (g'de Yeryüzü Keyfi), şiir, 1959; "Wolfgang Borchert", monografi, 1961; "Über das Volksvermögen" (Halk-Yetisi Üstüne), şiir, 1967; "Die Jahre, die ihr kenni" (Bildğinizin Yıllar), denemeler, biyografik yazılar, 1973; "Walter von der Vogelweide, Klopstock und Ich" (Kuşyaytalı Walter, Dayak Değneği ve Ben), yazılar, 1975; "Gesammelte Gedichte" (Toplu Şiirler) 1976; "Störmung-slehre I" (Akım Bilgisi I), yazılar, şiir, 1978; "Haltbar bis Ende 1999" (Dayanma Süresi 1999'a Kadar), şiir, 1979; "Phönix voran!" (Phönix İleri!), şiir, 1982.

Birçok Çelişki Siğar Kafama: ... Uyanık bir akıl, şiirden dünyayı rasyonel bir biçimde algılamasını bekler; ama bu, kolay gerçekleşir şey değil. Şiirden, "Hırsız tutun" ya da "İşte düşman orada" çağrılarına kadar vardırılabilecek, parmağıyla göstermeye özdeş ikazları (uyarıları) beklemek, bunu

aramak da boşunadır. Buna karşın "çelişki özgürlüğü" ne zorlayan bir bilinç, görünürde uzlaşmaz değer yargılarının, ilgilerin ve heyecanların birikimini kendine çekebiliyor. Bu bilinçteki şiirsel özneyi salt zihin bulandırmak veya zihin bulanıklığı ile nitelendirmek mümkün değil.

... Açık ve sürekli "yoldaşlık" çağrıları yapmak insanı sık sık hayal kırıklığına uğrattır. Heyecanlı "dayanışma" özelemleri de kendini kuru bir idealizm olarak sergiler ve alaycı gülümsemelere çarpar. Yalnız "gerçek olan" gerçeklikten başka bir şeye yönelmeyen göz (şair) bir spiritüalizm'in kendine paskalya mumu yaktığı noktaya varır ve kararmaya başlar. Yine buna karşın gerektiğinde kendi çıkarı için başkalarını harcayan bir (şiirsel) iyimserlik duruma göre kendini doyumsuz bir yaşam isteğine dönüştürür ki, bu da sol inançdaşlar arasında yasaklardan sayılır. Yoldaşların zamansız sıçrayışlarla gerçek dünyanın çelişkilerini atladıkları her yerde, çelişkili eğilimlerin patlayıcı karışımını görmek mümkün...

Gökteki Yerim

Yenilmiş (insan) birahaneye (gidelim) gel bu akşam
Saklama

kendini mumya sargıları ardına —
Bu kapitalist kuduz mahallesinde
buluruz herhalde boş bir sandalye.
Boşver duruma, bir türkü söyleyeceğim sana
neredeysen
çiğnenerek söndürülen alevler üstüne...
Başlar yukarı, yoldaşlar, toplayabiliriz hâlâ biraz
meyveciyle

yeterince kritikci kitleyi biraraya.

Bizden kopardıkları şeyler, durmuyor çünkü
devinimsiz;

işte burada, dostça ıslattığımız yerde bile:

istiyorum gökteki yerimi
yeniden, istiyorum
bir kez daha yeni baştan ışıldamay.

....
Hiçbir şeye hükmedemediğim yerde,
hizmet ettiklerimden nefret ederek,
yitirdiklerimi severek,
tercih ediyorum ben hâlâ o hızlı Robespiyerici
"eşit kılan makineyi"
bu rekabet kafesine karşı.

Nerde kalmıştık?
Kapitalizm bir çakıl yığını:
biri diğerini zorlar boyun eğmeye —
bekle hele yakında—krizler—durum keskinleşmesi—
iç çelişkiler — ve sonra bizim sınıfadaleti!

Siz, kardeşler — bacılar —
Lotti, ver bana acıma yudumunu, sonuncu biray:
aşağıdan güneşin yükselişi
bir tacın çatırdaması gibi güzel:

Şayet biraz daha yaşarsam, okuyacağım onu
umut kadar hafif Çin işi
miligram — sihirli kağıdı...

(Toplu Şiirler'den)

Çık Dışarı

Çık ıssız-domuz körfezinden,
leş çukurundan
Çık kasko sigortalı karanlık odadan!
Senin iç-yaşamın da
ölmemiş hepten, farkındayım bunun—
(Çık, daktilo şeridi kafesinden)
Prensip—evet!— Prensip
Çoktan açıldı tüm bentler, zincirler düştü...

....
Hey sen, çerçevenmiş hayvan, kurtaramıyorsun
başını herhalde şu börek tepsisinden, göster bize!
Dimdik yansıtıyorsun kendini
masanın kenarında
(demir gibi içine dönük, gözleri kapalı bir Vezüv)
Çık, kendi elinle kapattığın oturak mezarından!
Kültür de
sadece ölçüsü olmayan bir savunma gerekçesi.
Oturduğu yerden kazanmak bir savaşı:
ne iyi olurdu!
Ve ne güzel, parmağını kımıldatmayanın,
vardır en azından kadere sığınma hakkı, düşüncesi—

Çık damlataşı sandığından!
Çık ölü ahırından, düşün yaşamı:
Sabah gemileri homurdandı bile—
Altından ve griden bir gün:
katılmak ister misin içine?

(Dayanma Süresi 1999 Kadar'dan)

TÜRKISCHE LITERATUR von ORTADOĞU VERLAG

Bestellungen an:

Ortadoğu Verlag · Weidenstr. 1a · 4200 Oberhausen 11 · Telefon: 0208 / 6 39 34

1. Türkçe Kitaplarımız / Türkisch

Çocuk Kitapları / Kinderbücher

.....	0120	Dünya Güzeli	(Türk Masalları, 10-16 yaşındakiler için)	Fakir Baykurt	12.80
.....	0121	Saka Kuşları	(Türk Masalları, 10-16 yaşındakiler için)	Fakir Baykurt	12.80
.....	0122	Keloğlan'ın Küpü	(Masal, 9-12 yaşındakiler için)	Yücel Feyzioğlu	8.80
.....	0123	Keloğlan'ın Rüyası	(Masal, 9-12 yaşındakiler için)	Yücel Feyzioğlu	8.80
.....	0124	Keloğlan Almanya'da	(Masal, 1. Kitap, 9-12 yaşındakiler için)	Yücel Feyzioğlu	8.80
.....	0125	Keloğlan ile Kartal Abi	(Masal, 2. Kitap, 9-12 yaşındakiler için)	Yücel Feyzioğlu	8.80
.....	0126	Keloğlan ile Silvia	(Masal, 3. Kitap, 9-12 yaşındakiler için)	Yücel Feyzioğlu	8.80

Gençler ve Büyüklükler İçin / Bücher für Jugendliche und Erwachsene

.....	0127	Halk Türküleri	(Notalarıyla 156 Türkü)	Hamdi Tanses	19.80
.....	0128	Bir Uzun Yol	(Şiirler)	Fakir Baykurt	12.80
.....	0129	Savrulan Dostluklar	(Şiirler)	Sabri Çakır	14.80
.....	0130	Dağların Sultanı	(Roman)	Dursun Akçam	12.80
.....	0131	Eninde Sonunda	(Şiirler)	Fridon Halvaşi (Gürcü)	12.80
.....	0132	Gece Sabaha Durdu	(Şiirler)	Ali Özenc Çağlar	12.80

Yalnız Yetişkinler İçin / Nur für Erwachsene

.....	0133	Barış Savunmaları		Turgan Arınır	14.80
.....	0134	Nâzım Hikmet - Yaşamı ve Sanatı		Ekber Babayev	19.80
.....	0135	12 Fıkraları		Hasan Kıyafet	9.80

2. Almanca Kitaplarımız / Deutsch

Kinderbücher (Übersetzungen)

.....	0136	Die Schönste der Welt	(Märchen ab 10 Jahre)	Fakir Baykurt	14.80
.....	0137	Die Stieglitze	(Märchen ab 10 Jahre)	Fakir Baykurt	14.80
.....	0138	Keloğlan in der BRD	(Märchen ab 12 Jahre)	Yücel Feyzioğlu	10.80
.....	0139	Sakarca, der Hahn (Theaterstück)	(Märchen ab 12 Jahre)	Fakir Baykurt	14.80

Bücher für Jugendliche und Erwachsene / Gençler ve Büyüklükler İçin

.....	0140	Strafversetzt	(Erzählungen)	Fakir Baykurt	14.80
.....	0141	Die Salbe	(Erzählungen)	Fakir Baykurt	14.80
.....	0142	Ich huldige Dir mein Herz	(Gedichte)	Vicdan Demir	14.80
.....	0143	Der Mond umkreist die Nacht	(Roman)	Halit Ünal	14.80
.....	0144	Der Herr mit dem Stiemacken	(Satiren)	Muzaffer İzgü	14.80
.....	0145	Berlin entdecken	(Reiseführer für Ost-Berlin)	Manfred Kugelmann	12.80
.....	0146	Rosen und Dornen	(Theaterstück über türk. Arbeiter)	Neşet Erol	9.80
.....	0147	Die Rückkehr	(Theaterstück über türk. Arbeiter)	Neşet Erol	12.80

3. İki Dilde Kitaplarımız / Zweisprachige Bücher

Gençler ve Büyüklükler İçin / Für Jugendliche und Erwachsene

.....	0148	Almanca Deyimler (D.-T.)	Deutsche Redewendungen	Parton-Gökçeoğlu	14.80
.....	0149	Gel Bize Katıl Bize	Komm zu uns	Hamdi Tanses	12.80
.....	0150	Abidin Dino Resim Kataloğu	Kunstkatalog (farbig)	Abidin Dino	29.80
.....	0151	Gurbet İkillemi	Dilemma der Fremde (Gedichte)	Mevlüt Asar	12.80
.....	0152	Beni İki Gözünle Gör	Sieh mich an (Gedichte)	Halit Ünal	12.80